תוספות יום טוב על מסכת סוכה

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

הקדמה

א למעלה מעשרים אמה פסולה. כתב הר״ב דסוכה דירת עראי כו׳. ולמעלה מכ׳ אין אדם עושה כו׳ שצריך לעשות יתידותיה ומחיצותיה קבועין וא״ל דבבנין קבוע קפיד [*שלא לעשותו אפילו בלמטה מכ׳] דודאי דלא אתא רחמנא לצוות מה שאי אפשר לעמוד עליו דבאיזה דבר נשער אם הבנין ראוי לשבעה בלבד או ליותר מיכן. אלא בשעור שאפשר שיעשה בו דירת עראי תליא מלתא. הר״ן:

עשרים אמה. עיין בפירוש הר״ב רפ״ק דערובין:

פסולה. בגמ׳ פריך דבמבוי רפ״ק דערובין תני בכה״ג דהכא ותנן ימעט. ומ״ש דהכא תני פסולה. ומשני סוכה דאורייתא תני פסולה. דכל כמה דלא מתקנה הויא פסולה מימות משה רבינו ע״ה שנתן מדתה אבל מבוי דרבנן ועכשיו מתחילין להראות׳ שיעורו מאי פסלות שייך למימר הלכך תני ימעט. כ״פ רש״י. ובתוס׳ מפרש בע״א. א״נ סוכה נפישי מיליה לענין גובה ולענין דפנות ולענין סכך וכי הוה תני בחדא תקנתא. מיבעי למתני׳ בכולהו הלכך כללינהו לכולהו בלישנא דפסולה דלעולם ילמד אדם לתלמידיו בלשון קצרה:

ושאינה גבוהה עשרה. פירש הר״ב דדירה סרוחה [היא] כו׳. הלכך אפילו היא גבוהה מי׳ אלא שהוצין יורדין לתוך י׳. אע״ג דחמתן של ההוצין מרובה מצלתן ואימא דלא למעטו קמ״ל דמשום דירה סרוחה פסולה. כדאיתא להאי דינא בגמרא דף ד׳. אבל לענין שעור גובה י׳ עצמו הא מסקינן בגמרא דף ה׳ ע״ב דלרבי מאיר משנה ו׳ פרק י״ז דכלים דהלכה כמותו. דכל אמה אפילו דכלים באמה בת ו׳ וילפינן לה מכרובים שבמשכן דכתיב גבייהו (שמות כ״ה:כ׳) סוככים בכנפיהם [על הכפורת ולעיל מיניה כתיב פורשי כנפים] למעלה משמע למעלה מראשיהם. ועל כפורת הארון היו עומדים שגובהו דארון אמה ומחצה שהן ט׳ טפחים והכפורת עוביו טפח דיליף ממסגרת דשלחן. וכמו דבמקדש דשלמה היו מגיעים הכרובים עד שליש גובה הבית ה״נ במשכן. וגובהו במשכן י׳ אמות שהן ס׳ טפחים שהשליש ך׳ טפחים נמצאו הכרובים פורשי כנפים על הארון בי׳ טפחים חלל וקרי להו סכך. ולר״י דמשנת כלים דלא הוו אלא באמה בת ה׳ אמרינן דהלכתא גמירי לה מהלכה למשה מסיני:

ושאין לה ג׳ דפנות. מ״ש הר״ב צורת הפתח פירושו כמ״ש בערובין רפ״ק. וגבי פס ד׳ לא כתב הר״ב צורת הפתח ואפשר דסובר דכשעושה בפס ד׳ ועשהו בסמוך לא בעינן צורת הפתח הואיל ויש בו הכשר סוכה כשאתה מעמידו בפחות מג׳ אבל הרמב״ם כתב שזו ג״כ צריכה צורת הפתח. והרא״ש והר״ן כתבו שיש בזה מחלוקת בין הפוסקים. ומ״ש הר״ב ו׳ על ו׳ לראשו ורובו. לשון הירושלמי דגברא באמתא יתיב. ועיין משנה ז׳ פ״ב:

ושחמתה מרובה מצילתה. פי׳ למטה וא״כ הן שוים למעלה ואפי׳ הכי פסולה משום דמיעוט הצל דלמטה בטלה לגבי חמתה שהיא מרובה ממנה הר״ן ע״פ פירש״י ז״ל ועיין לקמן משנה ח׳ ואסתירא שכתב הר״ב פירשו הרא״ש ז״ל. מטבע נחושת ורחב יותר מזוזא:

בית שמאי פוסלין. פי׳ הר״ב דבעו סוכה לשמה דכתיב (דברים ט״ז:י״ג) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים סוכה העשוי לשם חג בעינן [סוכות תעשה לחג סרס המקרא ודרשהו]. וב״ה מבעי להו לעושין סוכה בחולו של מועד אם לא עשאה מתחלה. וב״ש סברי דאין עושין. גמרא:

כאילו עשאה בתוך הבית. מבסכת חסר כתיב. ולא תחת הבית ולא תחת האילן במשמע. כמו לקמן בסמוך בענין סוכה תחת סוכה. והא דתלי לה בתוך הבית והל״ל פסולה דהא מחד קרא נפקא. אלא לאשמועינן דדוקא כשהאילן דומיא דבית מה בית צילתו מרובה מחמתו אף אילן כן. אבל כשחמתו מרובה מצילתו וחבטן ועירבן עם הסכך הכשר כשר כמו במשנה ד׳ ואי מהתם ה״א ה״מ בדיעבד אבל לכתחלה לא קמ״ל. גמרא:

ותחתונה פסולה. דכתיב בסכת תשבו. וכתיב חסר לומר דתרי סוכות היינו סוכה תחת סוכה פסולה. וכתבו התוספות אפי׳ למ״ד יש אם למקרא [כמו שכתב הר״ב במשנה ח׳ פ״ח דתרומות] מודה דלא לחנם נכתב המסורת וכי פליגי במלתא דמכחשי אהדדי. עיין רפ״ג ועיין בד״ו ע״ב בתוספות בד״ה ורבי שמעון סבר כו׳:

רבי יהודה אומר אם אין דיורין כו׳. פירש הר״ב דכי פליגי כשיכולה לקבל על ידי הדחק כו׳ דתנא קמא סבר כו׳. בגמרא. וכתב הר״ן דתנא קמא לטעמיה אזיל דסבירא ליה לעיל דירת עראי בעינן. ור״י לטעמיה אזיל דסבירא ליה דירת קבע בעינן:

מפני החמה. או תחתיה מפני הנשר. פירש הר״ב שלא יהו עלין וכו׳ על השלחן כפרש״י ולפי זה מפני החמה להגין על האדם מפני החמה. וכן מבואר בתוס׳ וכתב המרדכי דלא דמי לנאותה דכשרה [כמ״ש הר״ב] דשאני התם דהוי צורך סוכה ובטל לגבה ע״כ. ופ״א שכתב הר״ב שלא ינשרו כו׳. כלומר שהסדין מופרש סמוך ודבוק לתחתיה ומונע בזה העלין שלא יוכלו ליפול. ולפי זה מפני החמה שמיבשת הסכך ומתוך זה נעשה חמתה מרובה. כך כתוב בתוספות:

קינוף. ויטו לאבשלום האהל על הגג (שמואל ב׳ י״ז) מתורגם קינופין על איגרא. וזה שכתב הר״ב שהן גבוהין נראה דרוצה לומר גבוהין עשרה דאל״כ מאי למימרא שהן גבוהין. ודאי שאין פורסין סדין על כלונסות שאינן גבוהין. דהיאך ישכב אדם שם אלא רוצה לומר שהן גבוהין כשעור והיינו עשרה

טפחים. והוא כשיטת ריי״ף ורמב״ם פרק ה׳ דסברי דלא חשיב אהל לבטל אהל דסוכה אלא בגובה עשרה ויש לה גג. ועיין בסמוך:

נקליטי. בפסוק חור כרפס (אסתר א׳:ו׳) תרגום על דרגשין דנקליטהון דדהבא. ומה שכתב הר״ב משום דאין לה גג הוא הדבר אשר כתבתי לעיל דהר״ב ס״ל דתרתי בעינן גובה עשרה וגג טפח כיון דהכשיר סתם כל שאין לה גג ש״מ דאפילו בגבוה עשרה כמו שדקדק הר״ן מלשון הרי״ף. אע״פ שבעקרי הדינים חולק. ועיין בבית יוסף סוף סוף סימן תרכ״ז:

הדלה. פירש הר״ב הגביה. והרבה במסכת כלאים:

וסיכך על גבה. ונ״א על גבן ונראה שזוהי גירסת הר״ן שכתב דר״ת מוכיח מדלא קתני סיכך ואח״כ הדלה דכבר נעשה בכשרות ואפילו הכי מפסלה. וכ״ש הדלה ואח״כ סיכך. אלא ודאי לא פסלה אלא כדקתני הדלה וסיכך דתחילתו בפיסול נעשית. ולאו ראייה היא דמתניתין תרתי קתני הדלה וכו׳ או סיכך. כלומר בין שקדם הסיכוך כדקתני הדלה עליה. בין שקדם האילן וסיכך עליו. ומיהו על גבה נמי ניחא וקאי אדלעת וקיסום:

פסולה. פירש הר״ב לפי שאין מסככין במחובר. דאמר מר באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר. רש״י:

ואם היה סכוך הרבה מהן. פירש הר״ב והוא שחבטן. כל לשון חבטה שבגמרא לשון השפלה. והמפרש חבטה תלישה. או שליפה. טועה. דאי מחובר הוא מאי אהני ואי תלוש הא קתני או שקצצן. מכלל דרישא מחוברין וכו׳. רש״י דף ט׳ ע״ב. ולפי מה שכתבתי במשנה ב׳ הא דאמרן הכא דמהני ערוב דוקא כשהמודלה חמתו מרובה מצלתו. וי״א דאם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא המודלה אין צריך לערוב. והכא כשהסוכה אין צלתה מרובה אלא על ידי המודלה. וי״א דאם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר אפי׳ צל הסוכה מרובה בלא המודלה בעי ערוב. ועיין עליהם בטור סימן תרכ״ו. ומ״ש הר״ב דסכך כשר רבה ומבטלן דמדאורייתא כל מילי בטל ברובא ומהיכי תיתי למפסלא לא משום שני סככים איכא דהא חד סכך הוא. ולאו משום מחובר איכא דהא בטיל ליה. לשון רש״י שם:

כל שהוא מקבל טומאה. נפקא לן בגמרא מהך דבאספך דלקמן בפירוש הר״ב:

ואין גידולו מן הארץ. כגון עורות בהמה ואפילו לא מקבלי טומאה כגון שמחוסרין מלאכה. רש״י. ובגמרא פירש עוד דאע״ג שהארץ מגדלתן במרעה ופרנסה [ונקראו גדולי הארץ לענין מעשר שני במשנה ג׳ פ״ק דמ״ש] גדולו מן הארץ לא קרי אלא מה שצומח מן הקרקע. ועיין בפרק ז׳ דב״מ משנה ב׳:

וגדולו מן הארץ. כתב הר״ב דכתיב באספך מגרנך ומיקבך כו׳. כלומר מן הנשאר וכו׳ דמגורן ולא גורן עצמו מיקב ולא יקב עצמו. דאילו גורן קשין עם התבואה. ויקב האשכולות עם הענבים ה״ל דבר המקבל טומאה ואהא אמרינן הך דרשא בגמרא. והר״ב אסמכיה לגדולו מן הארץ. דממילא נמי ילפינן לה מיניה:

וחבילי זרדים. כתב הר״ב מין קנים. זה לשון רש״י מין קנים הן שעושין זרדים טויל״ש *) בלע״ז [ואוגדין] אותם ובעודם לחים וכו׳. ע״כ. ועיין משנה ג׳ פרק ב׳ דשביעית:

אין מסככים בהם. פירש הר״ב דפעמים שאדם בא וכו׳ והוי עשוי בפסול. מסיים רש״י הלכך גזור רבנן שלא יסככו בחבילים אפילו הוא מטילן עליהם לשם סוכת החג גזירה משום חבילין דכל השנה דאיכא פסול דאורייתא ע״כ. ומ״ש הר״ב וזה לא נעשה אפילו לצל. דאע״ג דלא בעו סוכה לשם חג [כב״ה דריש פרקין] לשם סוכה בעינן ולצל הוא דמקריא סוכה שסוככת מן החורב. רש״י דף ח׳ ע״ב:

וכולן כשרות לדפנות. כתב הר״ב דסכה סכך משמע ולא דפנות. מסיים רש״י ודנפקא לן דפנות. מבסכת בסכת בסכות. [כדפירש הר״ב בר״פ] מייתורא דקראי ילפינן ולא ממשמעותא. הלכך תעשה באספך מגרנך. אסככה הוא דקאי:

ורבי מאיר אוסר. פירש הר״ב כיון דנפקי מתורת לבוד ופירש״י שאם היה אויר במקום אחד מהן לא מצי למימר לבוד חשיבי להיות דומה לתקרה וגזרינן:

נתן עליה נסר כו׳. לדברי הכל. וסוכה כשרה וכגון דיהבינן אצל הדופן. דסכך פסול אינו פוסל מן הצד אלא בד׳ אמות דאמרינן דופן עקומה [במשנה י׳] רש״י:

ובלבד שלא יישן תחתיו. להכי נקט שינה דאפילו עראי אסור. דתנן במשנה ד׳ פרק ב׳ דאוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה ותני עלה [דף כ״ו] ואין ישנים עראי חוץ לסוכה. משום דאין קבע לשינה שאין אדם קובע עצמו לשינה שפעמים שאינו אלא מנמנם מעט ודיו בכך:

שאין עליה מעזיבה. שאם היה בה מעזיבה לא הוי סגי במפקפק. דמעזיבה ועפר סכך פסול נינהו דלאו גידולי קרקע הן. הר״ן:

מעזיבה פי׳ הר״ב הטיט או הסיד וכו׳. ודומה לו במקרא ויעזבו את ירושלים עד החומה. בספר עזרא. [נחמיה ג׳] מלאוה עפר להחזיק החומה. רש״י:

מפקפק ונוטל כו׳. ה״ק אע״פ שמפקפק אי נוטל אחת מבינתים אין. אי לא. לא. גמרא:

ונוטל אחת מבינתים. לשון הטור סימן תרל״א שיטול מבין כל שני נסרים אחד. ועיין במשנה דלקמן:

מפקפק או נוטל כו׳. כתב הר״ב ורבי יהודה לטעמיה דמכשיר לסכך בנסרים. פירוש שהן מג׳ עד ד׳ אלא דמתוך שהתקרה היתה עשויה בהן כבר שייכא בהו גזירת תקרה בר מפסולא דאורייתא דאית בהו תעשה ולא מן העשוי. ומיהו במפקפק או נוטל אחת מבינתים. בחד מהני סגי לבית הלל משום דכי היכי דמפיק לה בהכי משום תעשה ולא מן העשוי מפיק לה נמי מגזירת תקרה. ובית שמאי ס״ל דנהי דמפקפק מפיק ליה מתעשה ולא מן העשוי לא מפיק לה מגזירת תקרה. וכן לרבי מאיר אליבא דכולי עלמא. זו היא שיטת הרי״ף כמ״ש הר״ן וניחא לי לפרש דברי הר״ב בהכי שדבריו סובלין זה הפירוש יותר מפירושו של רש״י ז״ל:

המקרה סוכתו בשפודין. כמו שאנו עושין שמסדרים כלונסות תחלה בסכך ונותנין פסל עליהן. רש״י:

בארוכות המטה. ולשון הר״ב *) בארובות בבי״ת. וכן לשון הר״ן גם המגיד. אבל מלשון המשנה דפי״ח דכלים ומייתי לה הכא בגמרא נראה ודאי הגירסא בכ״ף דקרי לשכנגדה קצרה. ומיהו מצינו בי״ת במקום כ״ף כיוצא בזה במשנה ב׳ פט״ו דכלים. ומ״ש הר״ב דמקבלים טומאה מוקי לה בגמרא בארוכה וב׳ כרעים. עיין משנה ה׳ פי״ח דכלים:

אם יש ריוח ביניהן כמותן. כתב הר״ב לאו דוקא כמותן ממש וכו׳ דהוי פרוץ כעומד ופסול וכו׳. וכן כתב הרמב״ם. ותימה דבמשנה ח׳ פ״ק דערובין כתבו דפרוץ כעומד מותר. ושם כתב הרמב״ם שכן בכל התורה. ותירץ המגיד פ״ה דכיון דסכך פסול כפרוץ נחשב [כדמוכח בגמרא] הלכך גבי סוכה בעינן שיהא סכך כשר כשר טפי פורתא. דאי לא מאחר דכפרוץ הוא הויא לה למטה חמתה מרובה מצלתה [כמ״ש הר״ב בריש פירקין] דזוזא מלעיל וכו׳ עכ״ד. ובית יוסף סימן תרל״א אמר שזהו דוחק ומיישב דהיינו טעמא דלא סגי בכמותן ממש משום שהרי גם מהסכך עצמו נכנסת חמה על כל פנים שהרי אינה מעובה כמין בית. [דהא דתנן במשנה ב׳ פרק ב׳ דמעובה כמין בית כשרה. היינו בדיעבד כדאיתא בטור סימן תרל״א]. ומצטרף מקום הסכך הפסול שהוא נחשב כפרוץ עם האוירים של הסכך עצמו כדאמרן והוי פרוץ מרובה על העומד הלכך צריך שירבה הסכך הכשר על הפסול עכ״ד. ואם שפירושו זה עולה יפה בלשון הרמב״ם שבחבורו שכ״כ ואם היה זה כמו זה בצמצום כו׳ פסולה. מפני שסכך פסול כפרוץ נחשב עכ״ל. מיהו לשונו שבפירושו סובל יותר פירוש המגיד שכתב כי כשהסוכה פרוץ כעומד פסולה וכו׳. ולפיכך צריך כו׳. ואז תהיה כשרה מפני שהעומד מרובה על הפרוץ עכ״ל. ולהב״י א״צ שיהא העומד מרובה. אלא שלא יהא הפרוץ מרובה ושוב מצאתי שכדברי המגיד כתב הר״ן במשנה ב׳ דפרק דלקמן:

כשרה. וכשאין בהן בסכך הפסול כשעור הנזכר בפירוש הר״ב במשנה י׳ דפסלי בכך:

החוטט בגדיש כו׳. כתב הר״ב אבל אם היה חלל טפח דאהל הוא [ועיין בסוף פירקין] וכשעשאה לשם סוכה או צל. הר״ן. וכך כתב הרמב״ם בפ״ה. ומ״ש הר״ב וחטט בו עד שהגביה את החלל לשיעור גובה י׳ וכו׳. וז״ל רש״י. וכשחוטט בו מלמטה למעלה עד שיגביה כו׳. ע״כ. ואין להקשות דהרי הסכך דמעיקרא ניטל וליתיה. וסכך דהשתא אית ביה תעשה ולא מן העשוי. דכל דבהדי סככה אפילו סמיך טובא סככה הוי. אלא דהשתא קליש ליה מלמטה הלכך שפיר דמי כמ״ש הר״ן. אלא שהוא תלה זה בדעת אחרים ושרש״י פירש דוקא מלמעלה למטה. ובודאי שלשון אחר נזדמן לו. ואי משום שהביא ראיה מההיא דחקק כו׳. והלכך על כרחין צריך להגיה בלשונו מלמעלה למטה. דומיא דחקק. לאו כלום הוא דשאני התם במימרא דחקק שאין הסכך מעובה ואי אפשר להשלים אלא ע״י החקק. אבל הכא דאפשר אה״נ. ועל הב״י אני תמה שהביא לשון רש״י בסימן תרל״ה כלשונו שלפנינו וכתב עליהם דברי הר״ן. ומ״ש הר״ב והרי היא כסוכה כו׳. כ״כ רש״י. ומימרא היא בגמרא דף ד׳:

[*שלשה טפחים פסולה. [כתב הר״ב] היינו שעור שיזדקר כו׳. פירש״י בפ׳ כיצד הרגל ד׳ כ״א זקירה קפיצה]:

ארבע אמות פסולה. כתב הר״ב פחות מכאן כשרה וכו׳. ורואין תקרת הבית כאילו נעקם ראש הדופן. וז״ל רש״י רואין תקרת הבית כאילו היא הדופן שנעקם למעלה כו׳. וכתב עוד ואיני מפרש רואין את הדופן כאילו הוא עקום והולך תחת הסכך פסול. ומגיע לסכך כשר ומוציא את הפסול מן הסוכה. דא״כ באויר נמי נימא הכי. ולעיל תנן הרחיק הסכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה ע״כ. ומ״ש הר״ב ולא יישן תחתיו. כ״כ רש״י ולאו למימרא דאפילו במשהו לא ישן תחתיו אלא או בד׳ טפחים. כדעת הטור סימן תרל״ב. או בג׳ טפחים כדעת הראב״ד בב״י שם:

וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה. כתב הר״ב ואכסדרה היא מקום מוקף מג׳ מחיצות. וז״ל רש״י כל חצר שבגמרא לפני הבתים והבתים פתוחים לו. וחצר זו מוקפת בתים מתוכה ופתוחין לה סביב מג׳ רוחות ולפני הבתים עשוי אכסדראות סביב לג׳ רוחותיה והאכסדרה פתוחה היא ואין לה דופן לצד החצר ויש עליה תקרה וזה סיכך על גבי כל אוירה של כל חצר שבאמצע היקף אכסדראות ואין דופן לסוכה זו אלא מחיצות הבתים המפסיקות בין בתים לאכסדרה ונמצאת תקרת האכסדרה מפסקת סביב בין סכך לדפנות:

סוכה גדולה. כתב הר״ב כל שאילו ינטל כו׳. ישאר בה שבעה על שבעה וכן לשון הרמב״ם. וכתב הכסף משנה בפ״ה. יש להסתפק בלשון זה אי ס״ל

דז׳ טפחים על ז׳ טפחים מצטרפין. כלומר שאם סכך פסול מתחיל מהדופן שמהצד ואינו מגיע עד הדופן האחר ואם נצרף סכך שאצל דופן האמצעי וסכך שאצל הפתח ע״י הצד שאין מגיע לו סכך פסול יש בסוכה זו שבעה על שבעה ונכשיר. או נימא דאין מצרפין וצ״ע. ע״כ:

שהקיפוה בדבר שאין מסככין בו. וצריכא דאי אשמועינן בית שנפחת דמחיצות לבית עבידן להיות דופן לבית והרי הבית נעשה סוכה הלכך שדינן מחיצות בתר סוכה ע״י עקום. אבל חצר המוקפת אכסדרה דמחיצתה לאו לאכסדרה עבידי אלא לביתא. הלכך ליכא למימר תקרת אכסדרה עקימת דפנות הללו היא ולא נשדינהו לדפנות הכא לצד סוכה צריכה. ואי אשמועינן הני תרתי משום דסככן סכך כשר הוא כלומר ממין סכך כשר הוא ופסולו משום תעשה ולא מן העשוי. אבל סוכה גדולה שהקיפוה בדבר שאין מסככין בו דסככה סכך פסול הוא. אימא לא לכשרה על ידי עקום צריכא. גמרא. ומ״ש הר״ב ואויר שאין שם סכך כו׳. בין בגדולה בין בקטנה קאמר דמדתנן הרחיק וכו׳ לעיל [*מייתינן לה]. ומתניתין משמע דבין בגדולה בין בקטנה מיירי. בית יוסף סימן תרל״ב:

מפני שאין לה גג. וכתב הר״ב אלא א״כ יש לה גג טפח דהיינו שהגביה מן הקרקע טפח. דכיון שיש שעור אהל בזקיפה הוי אהל. אי נמי ההיא דסמכה לכותל שהרחיק ראש הסמוך לכותל טפח מהכותל. ולתוספות אותה טפח. שהגביה צריך שיהא עשוי בבנין ולרש״י אפילו אויר כגון שהעמידו על יתדות ומטעם לבוד. וכן בטפח דהרחקה נמי. לתוספות צריך שימלאנה בסכך שאין אויר חשוב גג. ולרש״י אין צריך מטעם לבוד. וכתב הר״ן ומיהו דוקא כגון שיש לה ששה עשר טפחים שהם שבעה עשר בהדי האי טפח כי היכי דלהוו שבעה מינייהו לסכך. ועשרה למחיצה. ושעשה השעור הצריך לסכך מדפנות אלו מדבר שמסככים בו. שהרי שיעור זה מדפנות אלו עולה הוא לסכך עד כאן לשונו. ובשם הרב ר׳ אליהו מזרחי כתב הבית יוסף דאלו שבעה טפחים דסכך יותר משבעה הם כתוספת האלכסון על הצלע לא שבעה טפחים בלבד. כדברי הר״ן. עד כאן. ואיני יודע למה ביאר זה בשבעה טפחים דסכך. דנראה דהנהו עשרה דמחיצות נמי צריכים שיהיו יותר מעשרה כתוספת האלכסון על הצלע. ומה שכתב הר״ב והלכה כרבי אליעזר משום דמסקי בגמרא. דמתניתין יחידאה היא דרבי נתן שנאה כך ואיפכא הויא דר״א מכשיר. וחכמים פוסלים. וקיימא לן כחכמים:

מחצלת של קנים כו׳. פירש הר״ב בקטנה כולי עלמא לא פליגי דסתמא לשכיבה. ופירש הר״ן כדי שכיבה:

ואינה מקבלת טומאה. כיון דלסיכוך עבידא אינה מקבלת טומאה אפילו ישכב בה הזב. כן פי׳ הר״ן ונימוקו עמו דכל שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו אינו מקבל טומאת משכב. כמפורש במשנה ג׳ פרק כ׳ דכלים. ואין נראה פי׳ התוספות שכתבו הטעם משום דכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן. כדתנן במשנה ג׳ פרק ב׳ דשבת ע״כ. דהכא לא בעינן דווקא טומאת אהלים אלא כל קבלת טומאה מפסלה לסכך. ועוד דהא פשטא דמתניתין משמע ודאי דבטומאת משכב איירינן:

ב הישן. עיין מ״ש בס״ד במשנה ו׳ דפ״ק:

תחת המטה. כתב הר״ב ובלבד שתהא המטה גבוה י׳ טפחים דאז היא חשובה אהל. פירוש לבטל אהל הסוכה שעליה. אע״פ שיש לה גג טפח צריך ג״כ שתהיה גבוה עשרה וכמ״ש במשנה ג׳ בפ״ק. אע״ג דלענין שאר דברים אהל טפח מקרי אהל. וכדלעיל משנה ט׳ וי״א. וכעין זה פי׳ הר״ן לפי דרכו:

אמר רבי יהודה נוהגין היינו כו׳. פירש הר״ב דקסבר לא אתי אהל עראי [דמטה דמסלקין אותה ממקום למקום רש״י פרק קמא דף י״א] ומבטל אהל קבע דר״י לטעמיה אזיל דסבירא ליה בריש פ״ק דסוכה דירת קבע בעינן. גמרא. וצ״ע דלא פליג רבי יהודה בקינוף. דמשנה ג׳ דפ״ק. ובגמרא [שם] איתא דר״י ס״ל בכילת חתנים דמותר לישן בה אע״פ שיש לה גג. ואע״פ שגבוה עשרה. מהך טעמא דהכא. דלא אתי כו׳. ואע״ג דאיכא נמי התם לעיל מההוא דקינוף מיקרי קביעה לגבי כילה. מיהו לגבי סוכה ודאי דלא מיקרי קביעה דלא עדיף ממטה דמיטלטלת והכי נמי קינופים:

שעבדים פטורים מן הסוכה. מ״ש הר״ב וכל מצוה שאשה חייבת בה כו׳. כלומר וכל מצוה שאין נשים כו׳ וזהו שסיים רש״י כדאמרינן בחגיגה דהתם סיומא דמימרא הכי הוה. ועיין מ״ג פ״ג דברכות:

הסומך סוכתו בכרעי וכו׳. פי׳ רש״י מטה שלימה. וכתב הר״ן פירש רש״י שהסוכה סמוכה על כרעי המטה וכשהמטה מיטלטלת הסוכה מוטלטלת עמה ע״כ. ונראין דבריו כפירוש הב״י בטור סימן תר״ל דמיירי במטה שמוקפת קרשים שראשן אחד קבוע בארץ. וראשן עולה למעלה מהמטה י׳ טפחים. והמטה. היא חבלים. או קרשים קבועים במחיצות אלו ומפני כן נקראו אותן קרשים שהן המחיצות כרעי המטה ע״כ. ומיהו א״צ שיהו שם חבלים וקרשים לקרקע הסוכה והיינו מטה עצמו. אלא שקרקע הסוכה הוא קרקע עולם. וז״ש רש״י מטה שלימה ר״ל שכל הכרעים מחוברים יחד אבל אין כאן חבלים וקרשים מתחת. ובהכי מחלק הר״ן בין מתניתין דהכא למתניתין דלקמן בראש העגלה. וכתב דהתם לד״ה שנויה. דהתם קרקע הסוכה נשאר לעולם אחד בעצמו משא״כ הכא שקרקע הסוכה משתנה לפי שהוא קרקע עולם ואינו ע״ג המטה ע״כ. אבל לפי שהרמב״ם לא העתיק משנה זו בחבורו נראה ודאי לפי שסובר שהיא בכלל ההיא מתני׳ דלקמן שהעתיקה. לפי שיש בה עוד חלוקי דינים אחרים. וא״כ ליתא להא דהר״ן. דאי התם דברי הכל היא א״כ מתניתין דהכא. לא תשמע מינה. ופירוש התוספת והרא״ש ודאי אינו עולה לדברי הרמב״ם והר״ב. שהרי להרא״ש רבי יהודה לפרושי אתא

ולא לאפלוגי. אלא נאמר דמפרשי מתניתין דהמטה היא קרקע הסוכה כמו עגלה ממש ואי נמי אינה קרקע הסוכה כמו שאמר הר״ן. אפ״ה אין חילוק בכך בין הכא לעגלה שהיא עצמה קרקע הסוכה. וא״נ י״ל שהר״ב מפרש למתניתין כפי׳ הר״ן בשם הראב״ד. דפי׳ שלא קבע הסוכה על המטה. אלא סמכה עליה ואם המטה זזה הרי הסוכה נופלת ע״כ:

המדובללת. פירש הר״ב שלא השכיב כו׳. ופירש בגמרא. מאי מדובללת מבולבלת. ומ״ש הר״ב שחמתה מרובה וכו׳. ואשמועינן מתניתין דאמרינן רואין כו׳ [*ובתנאים שאכתוב במשנה ה׳ פי״ב דאהלות] והקשה בטור סימן תרל״א שאי אפשר להכשיר סוכה שחמתה מרובה מצלתה שהרי קנים שאין ביניהם ג׳ חשובין כסתום ואפ״ה לא חשיבי להכשיר בסכך אם לא שנאמר כיון שיש כאן צל מרובה כשהשמש עומד באמצע השמים רק כשנוטה לצדדין אז החמה מרובה. קרינן ביה שפיר צלתה מרובה מחמתה. וכן דעת ר״י [בתוספות] ע״כ:

ושצלתה מרובה מחמתה. הא כי הדדי פסולה. דהכא אמלמעלה קאי וריש פרק קמא אדלמטה כדמפרש בגמרא ועיין לעיל בפי׳ הר״ב. ועוד שם במשנה ח׳ מה שכתבתי בס״ד:

המעובה. עיין משנה ח׳ בפ״ק מ״ש שם בס״ד:

בראש הספינה. כתב הר״ב דדירה קרינא ביה. לשון רש״י. דדירת עראי סגי ביה:

בראש האילן. פירש הר״ב תיקן מושבו בראשו ונמצא כשהולך בסוכה משתמש באילן. תוס׳ סוף מסכת שבת:

ואין עולין לה ביו״ט. פירש הר״ב דגזור רבנן דאין עולין באילן וכן על גבי בהמה במשנה ב׳ פ״ה דביצה ע״ש:

זה הכלל כו׳. לאתויי שאם אותן דפנות שהן בידי אדם אינן סמוכות כגון שעומדות מזרח ומערב. או צפון ודרום. ויכול לסמוך סככה באותן דפנות עד שאם ינטל האילן. הסוכה יכולה לעמוד עולין לה ביו״ט. הר״ן:

העושה סוכתו בין האילנות. בארץ ולא סמכה עליהן אבל הן דפנותיה. רש״י:

והאילנות דפנות לה. כתב הר״ב והוא שהאילנות עבים ר״ל עיקר האילן עצמו. וז״ש וצריך נמי למלאות בין הענפים כו׳ ועיין במשנה ח׳ פ״י דערובין. ובגמרא אי הכי מאי למימרא. מהו דתימא נגזור דלמא אתי לאשתמושי באילן. כלומר להניח שם כליו קמ״ל:

שלוחי מצוה פטורין. כתב הר״ב אף בשעת חנייתו וכפירש״י וכתב המרדכי משום דכשנחים וישנים בלילה בהנאה יכולין לעסוק למחר טפי והוי בכלל העוסק במצוה. ורבי משה איסרליס בהג״ה סימן ל״ח. כתב כל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת אם צריך לטרוח אחר האחרת. אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח יעשה שתיהן. וזה כדעת הר״ן:

חולין ומשמשיהן פטורין. ומ״ש הר״ב הולכי דרכים ה״פ אם הולכים ביום פטורים ביום. וחייבים בלילה. ואם הולכים בלילה פטורין בלילה וחייבים ביום. והא קמ״ל שאם יש לו ללכת בדרך ויודע שיצטרך לאכול קודם שימצא סוכה א״צ למנוע מפני זה. ב״י סימן תר״מ בשם א״ח ומ״ש תשבו כעין תדורו גמ׳ וטעמא נ״ל דדריש דהל״ל [בסוכות] תהיו אלא תשבו היינו ישיבה דרך עיכוב והיינו כעין תדורו:

אוכלין ושותין עראי כו׳. עיין משנה ו׳ דפרק קמא:

מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום וכו׳. גמרא מעשה לסתור. חסורי מחסרא והכי קתני. אם בא להחמיר על עצמו מחמיר ולית בה משום יוהרא ומעשה נמי והביאו לו לריב״ז וכו׳:

וכשנתנו לו לרבי צדוק כו׳. כתב הר״ן קתני מעשה ברבי צדוק שלא החמיר על עצמו לומר שאם רצה תלמיד חכם. שלא להחמיר על עצמו בכך. רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצות ע״כ:

אוכל. פי׳ רש״י מאכל ע״כ. ונמצא במקרא ויתן אוכל בערים. דיוסף:

נטלו במפה. פירש הר״ב משום נ״י. דרבי צדוק כהן הוה כדמוכח פרק מי שמתו. והיה אוכל על טהרת תרומה. וידים שליות הן ופוסלות את התרומה. שזהו אחד מי״ח דבר דפ״ק דשבת. דאפילו פחות מכביצה מקבל טומאה. כדמוכח בפ״ב דטהרות. וכביצה לא משתרי במפה. דחיישינן דלמא נגע כדמסיק בפרק כל הבשר. כ״כ התוס׳. ועיין רפ״ב דטהרות מ״ש שם בס״ד:

ולא בירך אחריו. פי׳ רש״י דדריש כרבי יהודה [דמשנה ב׳ פרק ז׳ דברכות] אבל לפניו בכל דהו בעי ברכה. שהרי נהנה. ואסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ע״כ:

רבי אליעזר אומר י״ד סעודות וכו׳. מפרש טעמא בגמ׳. דאמר קרא (ויקרא כ״ג:מ״ב) בסכות תשבו שבעת ימים תשבו כעין תדורו מה דירה אחת ביום ואחת בלילה. אף סוכה. אחת ביום. ואחת בלילה. ורבנן אמרי כדירה. מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אף סוכה [נמי] אי בעי אכיל. ואי בעי לא

אכיל. וז״ש הר״ב רצה להתענות יתענה ואין נזקקין לו. כ״כ רש״י. ור״ל מדין סוכה אין נזקקין לו אבל ודאי דאסור להתענות ביו״ט. גם בחול המועד. ובשבת חייב בג׳ סעודות. ועוד כתב הרא״ש [בברכות פ״ז] דביו״ט חייב בפת. אלא שאם ירדו גשמים פטור [מסוכה] ואהא קתני חוץ מלילי יו״ט כו׳:

חוץ מלילי יו״ט הראשון. כתב הר״ב מה אכילת מצה לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בפרק ערבי פסחים. דכתיב (דברים ט״ז:ח׳) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי רשות שהרי היה בכלל שבעת ימים תאכל מצות. ויצא מן הכלל ללמד שאכילת מצה האמור בו רשות. ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו [יצא]. רש״י. ומיהו לילה הראשון כתיב (שמות י״ב:י״ח) בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה. גמ׳. ודקדוק לילי. כתבתי במשנה ג׳ פרק ח׳ דתרומות:

מי שלא אכל לילי יו״ט הראשון ישלים בלילי יו״ט האחרון. ופריך בגמ׳ והאמר חייב לאכול בסוכה וכיון דביום האחרון לא בסוכה יתיב ואם ישב בה לשם מצוה עובר על בל תוסיף מאי השלמה דסוכה איכא הכא. ומשנינן חזר בו רבי אליעזר ופרש״י אצל חכמים לומר שאין לדבר קצבה. חוץ מלילי יו״ט הראשון. ובהא מיהא פליג עלייהו. דקסבר יש לה תשלומין כמו שיש תשלומין לקרבנות יום ראשון. אף ביו״ט האחרון [כדתנן במשנה ו׳ פ״ק דחגיגה] ע״כ. והתוספות הקשו דא״כ יליף לה נמי מפסח כמו רבנן ולא מצינו ללילה הראשון דפסח יש לה תשלומין. ופירשו דחזר בו ממה שהיה מצריך סוכה. ולעולם י״ד סעודות בעי ע״כ. וצ״ל דה״ק אפי׳ ליל יו״ט הראשון ישלים וכ״ש שאר הסעודות:

על זה נאמר מעוות וגו׳. עיין משנה ז׳ פ״ק דחגיגה:

מי שהיה ראשו ורובו כו׳. [*דרך סעודתם בהסיבה היתה על מטות ומסובין על צד שמאלם ואין אוכלים זקופים ויושבים כמונו לפיכך הוצרך לומר ראשו ורובו כו׳. לשון רש״י רפ״ק ד׳ ב׳ ע״ב]:

בית שמאי פוסלין. כתב הר״ב והלכה כב״ש. בין בסוכה גדולה וכו׳. דהכי אסיקנא בגמרא. בפ״ק דף ג׳ ע״א. דמדתנן מי שהיה ולא קתני שאין מחזיק ש״מ דבגדולה מיירי. וקשיא פוסלים ומכשירין. יצא ולא יצא מיבעי ליה. אלא בתרתי פליגי וחסורי מחסרא וה״ק מי שהיה ראשו ורובו וכו׳. ב״ש אומרים לא יצא. וב״ה אומרים יצא. ושאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושולחנו ב״ש פוסלים. וב״ה מכשירים. ואתמר התם. אמר רב שמואל בר יצחק. הלכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. וכתב הרי״ף כיון דתרוויהו בחד טעמא נינהו הלכה כב״ש בתרווייהו:

משם ראיה. פירש״י בתמיה ע״כ. ואפשר לפרש בניחותא. ומאף הם א״ל הביאו ראיה דומיא דמשם ראייה דסוף פרק ח׳ דשבת. ומיהו התם נמי איכא לפרושי בתמיהה:

לא קיימת מצות סוכה מימיך. ואע״ג דאינה אלא גזירה שמא ימשך כו׳. כמ״ש הר״ב. אפ״ה אמרו לו. שלא קיים אפילו דאורייתא. כ״כ התוספות [*בפרק קמא דף ג׳ ע״א בסד״ה דאמר לך מני כו׳] אבל הר״ן פירש שלא קיימת מצות סוכה כראוי וכמצות חכמים וכבר כתבתי זה בשמו במשנה ה׳ פרק בתרא דפסחים:

נשים. כתב הר״ב דאמר קרא כל האזרח בישראל להוציא הנשים. בגמרא. ופירש״י דאי כתיב אזרח הוי משמע כל תולדות ישראל אנשים ונשים. וכתיב האזרח מיומן שבאזרחים להוציא הנשים ע״כ. ומ״ש הר״ב דאע״ג דחייבות כו׳ כלומר ובמשנה ו׳ ילפינן לסוכה בגזרה שוה ממצה. דאי לאו הכי. קרא למה לי דתיפוק ליה דנשים פטורות. משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא וכו׳:

ועבדים. עיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ג דברכות:

קטן שאינו צריך לאמו. בגמרא. מדרבנן ואסמכוהו אקרא דכל האזרח כל לרבות את הקטנים. [*ומ״ש הר״ב ודוקא שקורא ושונה. ואינו שותק עד שתבא אמו אליו כו׳ אבל קורא פעם אחת ושותק כו׳. קשיין דיוקין אהדדי. דמרישא משמע אפילו קורא כמה פעמים כל ששותק אח״כ א״צ לאמו מקרי. ומסיפא משמע דוקא כשאינו קורא אלא פעם אחת ושותק לא מקרי צריך לאמו. אבל אם קרא שני פעמים. אע״פ ששותק מקרי צריך לאמו. ולשון רש״י כל שנעור ואינו קורא אימא אימא שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו. אבל קורא שותק לאו צריך לאמו הוא. ע״כ]:

מעשה וכו׳. גמרא. מעשה לסתור דהא קטן צריך לאמו הוה. חסורי מחסרא וה״ק. ושמאי מחמיר ומעשה נמי וילדה כלתו וכו׳. ופי׳ הר״ן דשמאי מחמיר לחייב בחינוך אפי׳ קטן הצריך לאמו. כיון דאפשר וחזי להכי שכן הדין בכל מצוה לחייבו בחינוך כל זמן שאפשר וראוי לכך ורבנן סברי דכיון שאמו פטורה מן הסוכה אינו ראוי לחנוך סוכה. כל שהוא צריך לה:

עושה סוכתו קבע. כתב הר״ב שאם יש לו כלים כו׳. בברייתא ומסיים נמי אוכל ושותה ומטייל בתוכה. ומסיים הרמב״ם. וישים ביתו כמו בית השמוש. וסוכה כמו בית הדירה. ולשון מעלן שכתב הר״ב עיין במשנה ח׳ פ״ד:

מאימתי מותר לפנות. כתב הר״ן דכיון שהתחיל לאכול אינו מותר לפנות. אלא משתסרח המקפה כדי שלא יראה כמבעט בסוכתו ויוצא. אבל אם לא הכניס וכנס בו כל שמצטער מחמת גשמים פטור כי היכי דשרי מצטער משום ריח רע וכו׳ [שפי׳ הר״ב במשנה ד׳] זהו דעתי. אבל למעשה איני סומך

על סברתי אחר שאין זה ראיה ברורה ע״כ:

משתסרח. פי׳ הר״ב משתקלקל. וכ״כ הרמב״ם סריחה בלשונם הוא כמו הפסד ע״כ. כלומר דאינו מלשון סרחון וריח רע. ונ״ל שהיא מלה ארמית כדמתרגמי׳ אשר העוה עבדך שמואל ב׳ י״ט [כ׳] די סרח עבדך. ואנכי העותי שם כ״ד ואנא סרחית:

משתסרח המקפה. מ״ש הר״ב מקפה של גריסין הכי תני בגמרא. ומ״ש אם ירדו גשמים עד שאילו היה לפניו כו׳. כ״כ הטור [בסי׳ תרל״ט] בשם הסמ״ג והשיב עליו דלא משמע כן מדלא אמר כדי שתסרח המקפה. אלא משתסרח. משמע שתסרח ממש. ע״כ. וכתב הב״י לאו דיוקא הוא דהיאך אפשר דלא יהבא מתניתין שיעורא היכא דליכא מקפה. הלכך ע״כ לומר דמכדי שתסרח המקפה שמעינן לה ע״כ. [*ובני מהרר״א הראה לי דלהטור והב״י אשתמטיתינהו ירושלמי אמתניתין. לא סוף דבר שתסרח אלא אפילו כדי שתסרח וממנו הוא שיצא לו להסמ״ג]:

ג לולב. הוא כפת תמרים האמורות בתורה והן חריות של דקל [*כדתנן בפרק דלקמן משנה ו׳] כשיצמחו קודם שיתפרדו העלין שלהן לכאן ולכאן אלא כשיהיה כמו שרביט. [*כן לשון הרמב״ם בריש הל׳ לולב] דאי לאחר שיתפרדו העלין בעינן כפות שיכול לכפות העלין אצל אביהן וכאשר נתפרדו ונתקשו אינן מתמעכין ונכפתין אצל אביהן וממשמע שנאמר כפת שומע אני שיהא פרוד מתחלה ואתה כופתו הלכך המצוה בחריות ולא בעיקר הדקל שהוא חלק ואין ענף יוצא ממנו לכאן ולכאן וקודם שנקרא לולב בעוד שלא נתעבה עצו שאז נקרא כופרא ליכא למימר דהיינו כפות תמרים דקרא. דהא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כתיב (משלי ג׳:י״ז) ואלו עשוין כקוצים ויוצאין בהן עוקצים הרבה ומסרטין את הידים. וליכא למימר נמי דמכבדות. שבהם תלויות התמרים עצמם קרי כפת תמרים דההוא כף מקרי ולא כפת וכי תימא תרתי ליבעי א״כ הל״ל כפות. וכפת חדא משמע ועל שם הכפיפה מקרי כפת כדאמרן בגמרא דף ל״ב. וכתבו התוס׳ בהאי כולי עלמא מודו דיש אם למסורת וצריך טעמא ע״כ. ועיין במשנה ב׳ דפ״ק. ולפי שהלולב נאגד עם ההדס והערבה כמ״ש במשנה ח׳. הלכך מפרש להו ברישא וכסדרן בכתוב כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל והדר מפרש לאתרוג. אע״ג דפרי עץ הדר ברישא כתיב. ועוד דהא מברכים אלולב הואיל ובמינו גבוה מכולן. כדאיתא בגמרא דף ל״ז והלכך נמי אקדים פירושיה והדר מפרש לה כסדרן המפורשים אחריו בכתוב. א״נ משום דאגידי עמיה:

הגזול. כתב הר״ב דכתיב ולקחתם לכם וכו׳. מכל מקום הוה מצוה הבאה בעבירה שנאמר (מלאכי א׳:י״ג) והבאתם גזול את הפסח ואת החולה. גזול דומיא דפסח מה פסח לית ליה תקנתא אף גזול לית ליה תקנתא. ול״ש לפני יאוש ול״ש לאחר יאוש בשלמא לפני יאוש (ויקרא א׳:ב׳) אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא ולאו דידיה הוא אלא לאחר יאוש הא קניא ביאוש. אלא לאו משום דה״ל מצוה הבאה בעבירה. גמרא. וכתבו התוספות ואע״ג דקרא גבי קרבן כתיב. ה״ה בכל המצות. ואם תאמר לקמן דפסלינן של אשירה ושל עיר הנדחת משום דמכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה וי״ל דלא דמי לגזל דמחמת עבירת הגזל באה המצוה שיוצא בה. אבל הני אטו מחמת עבירה שנעשית בו. מי נפק ביה. ע״כ. ומדברי הר״ב למדתי שינויא אחרינא דהא איכא לאקשויי. דהואיל ואיכא משום מצוה הבאה בעבירה למה לי קרא דולקחתם לכם. אלא על כרחך משום דקרא דמיניה ילפינן למצוה הבאה בעבירה קרא דדברי קבלה הוא מש״ה ניחא ליה ואיצטריך קרא דלכם לומר דלפני יאוש מדאורייתא גופה פסלינן ביום ראשון ואתי נמי שפיר מה שהקשו בתוספות מברייתא דפרק כל שעה דבעי קרא למילף דאין יוצא ידי מצה בטבל. ותיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה דקא אכיל איסורא ונפק ידי מצה ע״כ. והניחו בקושיא ולדידן ניחא משום דבעי קרא דמן התורה כדאיתא התם מלא תאכל עליו חמץ כו׳ (דברים ט״ז:ג׳):

והיבש. פירשו התוס׳ שיהא נפרך בצפורן והראב״ד פי׳ משיכלה מראה ירקות שבו דילבינו פניו וכן עיקר. טור סי׳ תרמ״ה. ועיין עוד במשנה ג׳:

פסול. כתב הר״ב דבכולהו בעינן הדר כמו באתרוג דכתיב ביה הדר. משום דמקשינן כולהו לאתרוג כיון דבחד קרא כתיבי. גמרא דף ל״א:

של אשירה. כתב הר״ב אילן הנעבד. וכן פי׳ הרמב״ם ובהעמיד ע״ז תחתיה לא מוקמי לה לפי שר״ש חולק בה בפרק ג׳ דע״ז משנה ז׳ וכמ״ש בפ״ק דערלה. ולכאורה נראה דבכל אילן מיירי וא״צ שיהא נטוע מתחלתו לשם ע״ז. ועוד אי בנטוע כן הא תנן במשנה ז׳ פרק ג׳ דע״ז דבכך הוא נאסר. ואמאי הצריכו שיהא נעבד. ואין להקשות ממה שכתבו שם במשנה ה׳ דקיי״ל דאילן אחר שהוא נטוע אינו נאסר דהא מסקינן בגמרא שם דף מ״ח. דעקרו הוא שאינו נאסר אבל תוספתו שהוסיף כל זמן שהוא נעבד. אין הכי נמי דאסור בהנאה ופסק כן הרמב״ם פ״ח דהלכות ע״ז. וא״כ הכא בלולב שנתוסף בזמן שנעבד נוקים לה. כך נראה לפרש דבריהם. אבל בהלכות לולב פרק ח׳ מפרשים המגיד והכסף משנה דמיירי באילן שנטוע מתחלתו לשם עבודה זרה. ואע״ג דגם שם כתב הכ״מ בזה הלשון אשרה הנעבדת והוכרחו לפרש כן מ״ש שם דאפי׳ לאחר שנתבטלה מלעבדה פסולה. ולא מצאו טעם. אלא א״כ בכשהוא נטוע מתחלה דהשתא דכיון שכן הוא ומתחלת ברייתו מכתת שיעוריה מאיסי למצוה אפי׳ אחר שנתבטלה. ולפירוש רש״י והר״ן והטור איירי באשרה דישראל. דקיי״ל דשל ישראל אינה בטלה לעולמים. והר״ב סתם דבריו במקום שה״ל לפרש. ומ״ש הר״ב טעמא דלשריפה קיימי ומכתת שיעוריה. בגמרא. וכתבו התוספות דף ל״ה דנקט האי טעמא כדי לפסול ביו״ט שני. אבל בראשון הא כתיב לכם והאי לאו לכם הוא כיון דלשרפה קאי:

נקטם ראשו. פירש הראב״ד שנקטם מהעלין שבראשו עד שחסר מעט מן השדרה. ובעל העיטור כתב לא שנקטמו קצת מהעלין העליונים. אלא שנקטמו ג׳ עלין העליונים פירוש עד השדרה ולא נגע בשדרה. והרא״ש ז״ל פירש דברוב קטימת העלין העליונים מפסל. טור סימן תרמ״ה:

נפרצו עליו. לשון הר״ב ואינן מחוברין אלא ע״י אגידה. וכן כתב רש״י ופירשו דבריו התוספות והרא״ש שר״ל שנעקרו לגמרי מהשדרה ואינם מחוברים אלא ע״י אגידה. והר״ן [*ג״כ הבין דעתו כך. וכן דעת הרי״ף והרמב״ם. דהיינו שניטלו] משדרו של לולב והקשה דהא נפרצו עליו דגבי הדס ליכא לפרושי ליה בהכי שאם נסקו העלין מן העץ מיד הן נושרין. ואין האגד מעמידן כעלי הלולב שהן ארוכים. ופירשו בשם הראב״ד שנחלקו העלין לשנים לארכן כדרך שעושין האומנים לעשות מהן קופות [*וכן פירשו התוספות והרא״ש] ועיין עוד במשנה ג׳:

פסול כו׳. דלאו הדר הוא. רש״י:

נפרדו עליו כשר. דאע״ג דכתיב כפת ללמדך שיהא כפות כיון שראוי לכפותו אין כפותו מעכבת בו ולא קפיד קרא. אלא על שאינו ראוי לכפותו [כמו שכתבתי בריש מתניתין] הר״ן:

רבי יהודה אומר יאגדנו כו׳. היינו משום דבעינן כפות ממש ולא תני בפלוגתא דלולב צריך אגד [דמשנה ח׳] דהתם היינו לאגדו עם ההדס והערבה והכא שיהו עליו מחוברין ולא פרודין. הר״ן:

ציני הר הברזל. לשון הר״ן דקלים קשים הגדלים בהרים ע״כ. ובגמרא. דבגי בן הנם נינהו. ואפשר דאע״ג שנקרא גיא יש שם הר ג״כ:

הדס. הוא עץ שעליו חופין את עצו כגון שיהיו שלשה עלין. או יתר על כן. סמוכין זה לזה בעגול א׳. ואע״ג דזית נמי עליו ארוכין ורצופין ומתוך כך מכסים את העץ. בעינן עבות. פירש״י מעשה שרשרות [וטעמו דכתיב גבי שרשרות מעשה עבות בפרשה תצוה] שיהיו מורכבין זה על זה וליכא. ועץ ערמון אע״פ שהוא קלוע אין עליו רצופין לכסות את עצו. ואנן בעינן ענף עץ שענפיו חופים את עצו. ואע״ג דאיכא מין הנקרא הירדוף שיש לו השני תנאים הללו. מיהו ראשי עליו עשוים חדים כמחט ומבריז בריז את הידים וכתיב (משלי ג׳) דרכיה דרכי נועם וליכא. גמרא:

הגזול כו׳. כדלעיל. ועיין במשנה דלקמן:

נקטם ראשו. כתב הרא״ש לעיל אע״ג דבלולב פירוש ראש העלין היינו משום דבלולב לעולם העלין עולין למעלה ויוצאין מראש השדרה הלכך ראש העלין נקרא ראשו. אבל הדס וערבה אין העלין העליונים יוצאין מראש הבד. אלא לפעמים ראש הבד הוא חלק. הלכך ראש דידהו הוא ראש הבד ולא ראש העלין. ואפי׳ אם עלה יוצא מראש הבד לא מקרי נקטם עד שיקטם ראש הבד:

ואין ממעטין אותן ביו״ט. כתב הר״ב דה״ל מתקן. בגמ׳ מתקן מנא. וז״ש הר״ן. ולא שרו ליה מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך [כמ״ש במשנה ה׳ פ״ק דביצה] דכיון דמתקן מנא לא הותר לתקן מנא ביו״ט ועיין משנה ח׳ פרק בתרא דר״ה:

ערבה. היא מין ידוע הנקרא ערבי נחל על שם ההוה שגדל על נחל וסימניו נתפרשו שעלה שלו משוך כנחל ופיו חלק וקנה שלו אדום:

גזולה ויבשה כו׳. כמו בלולב והא דתני לה במתני׳ בד׳ בבי ותנא לולב באפי נפשיה והדס באפי נפשיה. וכן ערבה וכן אתרוג ולא עריב ותנא להו משום דיש בכל אחת ואחת מה שאין בחברו דאילו ציני הר הברזל לא שייך אלא בלולב. וענפיו מרובין מעליו לא שייך אלא בהדס. וצפצפה לא שייך אלא בערבה. וערלה ותרומה לא שייך אלא באתרוג הלכך אצטרכו ארבעה בבי. רש״י:

נקטם ראשה. עיין במשנה דלעיל. וכתב הר״ב אינה הלכה. וכ״כ הרמב״ם. והטעם מבואר לפי שכמו ששמעו לרבי טרפון בהדס הוא הדין והוא הטעם בערבה ועיין משנה דלקמן:

והצפצפה פסולה. גמרא. דכתיב (יחזקאל י״ז:ה׳) קח על מים רבים צפצפה שמו אמר הקב״ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה והן שמו עצמן כצפצפה אלמא גריעותא דבתוכחתם נאמר ביחזקאל י״ז [ה׳]:

כמושה. ה״ה לשאר מינין דכמושין כשרים. דהא יבש תנן בהו דפסול הא כמוש כשר. ובהדיא תנן בברייתא בגמרא דכולן כמושין כשרין. יבשין פסולין. אלא לגבי ערבה איצטריך למתני הכי סד״א כיון דכתיב ערבי נחל כמושה לא. קמ״ל. הר״ן. ועיין לקמן:

ושנשרו מקצת עליה. לאשמועינן שנפרצו עליה היינו ברוב כדאיתא בתוספתא ושנאו באחרונה וה״ה בכולהו וגבי פסולה נקט נפרצו. משום דהוי ברוב. וגבי מיעוטא שייך לשון נשרו. הרא״ש:

בעל. פי׳ הר״ב שדה. ועיין משנה ט׳ פ״ב דשביעית:

כשרה. פירש הר״ב שלא דבר הכתוב אלא בהווה. כלומר ובכלל ערבי נחל הן חוץ מצפצפה דקרא מיעטה בהדיא וזהו ג״כ לשון הרמב״ם בפירושו שלא רצה הכתוב בערבי נחל אלא להודיע המין באיזה מקום שיצמח מסייע לפי׳ הרא״ש דלמאן דס״ל לקמן ערבי ללמד דערבה שתים [לא מצריך קרא לרבות] של בעל כמו שכתבתי שהם בכלל דנחל. ולא דערבי בלשון רבים ריבויא הויא כדדרש תנא דברייתא. דא״כ תרתי ליכא למשמע מיניה ודלא

כהרא״ם שדחה זה הפי׳ מדעת הרמב״ם כמבואר בבית יוסף והרי לשונו בפירושו מורה על זה. ולקמן אכתוב הטעם דלא פירשו הרמב״ם והר״ב כהברייתא:

שלשה הדסים. דכתיב (ויקרא כ״ג:מ׳) ענף עץ עבות. ופירש״י ענף חד עץ חד עבות חד. וכתבו התוספות ותימא דלעיל אוקמינא ענף עץ שענפיו חופין את עציו ודרשנן נמי עץ עבות קלוע כמין קליעה. וא״ת ונימא פרי עץ הדר שלשה. וי״ל דמדרשא דעץ דרשינן שטעם עצו ופריו שוין ע״כ. ועי׳ במשנה דלקמן:

ושתי ערבות. יליף מדכתיב ערבי נחל שתים:

אפילו שלשתן קטומין. פי׳ הר״ב דלא בעי הדר בהדס. וכן לשון רש״י. וכתב הרא״ש. והא דמכשיר בהדס קטום טפי מלולב וערבה. פי׳ הר״ר ישעיה ז״ל. משום דענפיו חופין את עציו. ואין קטימתו נראית כל כך ע״כ. והב״י בסי׳ תרמ״ז הביא דברי המגיד שכ״כ בשם הרמב״ן. אבל הר״ב במשנה דלעיל כתב דערבה נקטם ראשה פסולה אינה הלכה. לפי שמשווה הדס וערבה להדדי. וכמ״ש לעיל בס״ד. וצ״ע כיון דאקשינהו רחמנא לכולהו כמ״ש ביבש דמתניתין א׳. א״כ מ״ש בנקטם דלא פסלינן בהדס וערבה. ובלולב פסול. ונ״ל דסבירא ליה דאין לחלק בין הדס לערבה לפי ששניהם קצרים. ואין הקטימה פוגמת בהן. אבל בלולב שצריך שיהא טפח יוצא מעל גבי ההדס. ביה פוגם נקטם. ולא הוי הדר. והא ודאי דאע״ג דאתקשו ניתן לחכמים לדרוש מאי הוי הדר ומאי לא הוי הדר ככל הני דמכשרי ופסלי. ולא פירשם הכתוב אלא שנמסר לחכמים לדרוש:

שלשתן קטומים. כתב הר״ן אפשר דרבי טרפון בעי שלשה מדאורייתא אלא דלא קפיד אקטומים. או אפשר דר״ט לא נקט ג׳ לעיכובא. אלא סירכא דר״י נקט ולא אתא איהו למימר אלא שאין קטימה פוסלת. אבל במנינא אפשר דסבר כרבי עקיבא דמכשיר בהדס אחד עכ״ל. והרמב״ם כתב בפירושו והלכה כר״י ור״ט. ובגמרא אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר״ט. ונראה דס״ל דההוא לענין הדס קטום איתמר והכי מוכח. אבל לענין מנין ערבה. לא אפסק הלכתא ופסק כרבי ישמעאל. וסבר מדאמר ר״ט שלשתן בהדס ש״מ דבעי נמי שלשה. וממילא דבערבה בעי נמי שתים והוה ר״ע יחידאי לגבי ר״י ור״ט בענין המנין. וגם הר״ב שכתב הלכה כר״ט בלבד. ה״נ סבירא ליה דאף במנין ערבה הלכה שתים. וכן משמע מדפירש במשנה דלעיל בשל בעל דכשר. משום דדבר הכתוב בהווה. ולא נקט דרשא דערבי נחל שהוזכרה בברייתא בהדיא. אלא היינו טעמא משום דלמאן דס״ל דערבי אתא למדרש דבעינן שתי ערבות. ליכא למדרש מיניה רבוי דבעל. וכמ״ש לעיל. והשתא בשלמא אי אמרת דס״ל הלכה דג׳ בעינן. אתי שפיר דודאי דס״ל נמי דערבות שתים. דמאן דדריש הא דריש הא. דלא מצינו דעת שלישית בזה. ומדס״ל דהלכה ערבה שתים. הוצרך לפרש הטעם דלא כאותה ברייתא. משום דלא אתיא אליבא דהלכתא. ועל הרב המגיד צ״ע שכתב בפ״ז דעת כל הגאונים לפסוק במנין כרבי ישמעאל דבעינן ג׳ הדסים. וכדברי ר״ט דאמר שלשתן קטומים הזכיר שלשה בהדס ע״כ. נראה דעתו דאי לאו דר״י סבר ליה במנין כר״ט לא היינו פוסקים כר״ט אלא לענין קטימה. דאהכי הוא דאתמר הלכתא בגמרא. וכיון דהכי הוא במנין נמי לא נפסוק אלא כר״ע. דהא ר״י הוא דחזר בו ולא בעי אלא חד. ולומר שדעתו דלא חזר אלא בדיעבד. אבל לכתחלה אכתי בעי ג׳ להדור מצוה. וכן נזכר בדברי הר״ן. זה אינו במשמע דבריו. ואף לא בדברי הרמב״ם. כפי הנוסחא הראשונה שבדבריו והיא שלפני המגיד:

הדס אחד. שאינו קטום קאמר ומש״ה לא פריש לה והכי מוכח בגמרא. הר״ן. והיינו כחזרה דר״י. וא״כ אכתי פליגי בלכתחלה כדלעיל:

אתרוג. שנאמר (שם) פרי עץ הדר. ודרשו חכמים הדר באילן משנה לשנה. פירש״י שהאתרוג דר וגדל באילנות שתים וג׳ שנים וכשבאין וחונטין של עכשיו עדיין דאשתקד קיימי ביה:

הגזול וכו׳. עיין במשנה ג׳ מ״ש שם:

והיבש. פי׳ הרא״ש בשם הראב״ד הוא כשתכלה הליחה ואינו מוציא שום ליחה כי הליחה לפרי. כמו הדם לבשר החי. וכיון שנקב שאין בו חסרון כשר יכול לבודקו ע״י שיעביר בו מחט שיש בו חוט ואם יש בו ליחה יראה בחוט עכ״ל. ועי׳ במשנה דלקמן דהאי יעבור לאו מעבר לעבר:

של ערלה ושל תרומה טמאה פסול. פי׳ הר״ב דאמר קרא לכם. שיהא ראוי לכם. בגמרא. וכתבו התוספות אע״ג דגבי תרומה טמאה דרשינן לך שלך תהא להסיק תחת תבשילך [כמ״ש הר״ב בסוף תמורה] כיון דנטמאת ואסרה הכתוב שייך לידרש לך דידיה גבי שאר הנאות כמו לכם דלולב דלא שייך ביה אכילה וא״ת אפי׳ כי דריש לכם באתרוג נמי לענין הנייה לחוד אפ״ה פסולים דערלה ודתרומה טמאה משום דדינן בשריפה כדאיתא בסוף תמורה ומכתת שיעורייהו כמו באשרה ועיר הנדחת. וי״ל דודאי לא היה צריך הטעם לענין ערלה ותרומה טמאה אלא יהיב הך טעמא דנ״מ לענין מעשר שני דה״ק לכם היתר אכילה בעינן. אבל לא שיהא בה דין ממון. אם כן [מתניתין דקתני של] מעשר שני בירושלים [כשר] אפי׳ לר׳ מאיר דס״ל ממון גבוה הוא [מיתוקמא] ע״כ. והר״ב פסק כן במשנה ג׳ וה׳ בפ״ד דמסכת מעשר שני. ולהכי מפרש למתניתין דאתיא נמי אליביה וכמ״ש לקמן בס״ד:

של תרומה טהורה לא יטול. פי׳ הרמב״ם כמ״ד בגמרא. מפני שמכשיר לקבל טומאה. ופירש״י דאמרי׳ בסוף פרקין במתניתין מקבלת אשה מיד בנה

מיד בעלה. ומחזרת למים שהיו שורין האגודה כדי שלא ייבשו [וכשנוטלו נוטפין מימיו על האתרוג. תוספת] והוכשרו לטומאה. דכתיב (ויקרא י״א) וכי יתן מים על זרע. ואסור לגרום טומאה לתרומה. דכתיב (במדבר י״ח) משמרת תרומתי אמר רחמנא עשה לה שימור [*והר״ב במשנה ז׳ פרק י״א דפרה לענין אזוב. פסק כמ״ד מפני שמפסידה. והכא איכא בינייהו כדאיתא בגמרא אם קרא עליה שם. חוץ מקליפתה החיצונה. למ״ד שמכשיר איכא. למ״ד שמפסידה ליכא]:

ואם נטל כשר. כתב הר״ב שהרי יש בה היתר אכילה. בגמרא. וז״ל רש״י. לכהן. וישראל נמי נפיק בה אם לקחה מכהן הואיל ויכול להאכילה לבן בתו כהן. אבל פדיון אין לו להיות ניתרת לאכילת ישראל. והאומר כן רשע הוא עכ״ל. ומיהו אי אתשיל עלה הו״ל כאילו לא הורם ויכול להפריש אחרת ותהיה זאת מותרת לישראל. אלא דלא פסיקא. משום דביו״ט אין מגביהין תרומות כדתנן במשנה ב׳ פרק ה׳ דביצה. וכ״ש לפירוש הר״ב בסוף מתני׳ דלקמן דכולהו פסולי ביו״ט ראשון מיירי. וכיוצא בזה תמצא בפירוש הר״ב ריש פרק ג׳ דערובין. [*ותו לית מלתא פסיקא דתרומה שבאת ליד כהן לא מצי מתשיל עלה. כדכתבו התוספת דהתם מפרק הנודר מן הירק] והוי יודע דהר״ן מפרש למתני׳ בכהן דוקא דלא יטול מפני שמכשיר. אבל פשטא דמתניתין משמע אף בישראל כפירוש רש״י. וכך כתבו ג״כ התוס׳. ועוד אי איתא דבכהנים דוקא ה״ל לפרושי. כמו שפירש התנא במשנה ה׳ פ״ב דפסחים. ועיין לקמן:

ובית הלל מכשירין. כתב הר״ב דהא חזי לעניים וקרינן שפיר לכם כדאשכחן לעיל בתרומה. מסייע שסברת הר״ב כפירש״י ותוספת דאי לאו הכי הוה ליה לפרש מיגו דאי בעי הוה מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה כדאיתא בגמרא דהכא. ופירש כן הר״ב בפרק ז׳ דברכות. ופרק ב׳ דפסחים. ופרק ג׳ דעירובין. אלא דהכא לא צריכין לכך. וגמרא לא נקטה אלא לרווחא דמלתא דמשכחת דאפי׳ לדידיה נמי שרי. ועיין ריש פי״ח דשבת:

בירושלים. כתב הר״ב אבל חוץ לירושלים לא דבעינן לכם וכו׳. וכך כתב רש״י כאן. וכן פירש בל״א בסוף פרק חלק (סנהדרין דף קי״ב.) לענין עיסת מעשר שני. דבגבולין פטורה מחלה לדברי הכל משום דבשעת גלגול שנתחייבה בחלה לא היתה לה היתר אכילה לא הויא ראשית עריסותיכם. וא״כ צריך לחלק בין היכא שהמקום מעכבתו מלאכול להיכא דגברא לא חזי. דהא בתרומה ודמאי פירשו דאע״ג דלדידיה לא חזו הואיל וחזי לכהן ולעני הוי ראוי לכם והכא דלדידיה גופיה חזי בירושלים. ואפ״ה חוץ לירושלים פסול. ובאמת שהסברא נותנת איפכא. וכ״ש הוא דאי היכא דאיהו גופיה לא חזי לא מפסיל בהכי. כ״ש דלא מפסיל. אי גופיה חזי. אלא דאתרא לא חזי. וזוהי דעת הר״ן דהה״נ חוץ לירושלים דכשר בדיעבד. ולא נקט ירושלים אלא לרבותא דלכתחלה לא. והרי הוא ז״ל סבירא ליה דתרומה בכהן דוקא ודמאי נמי משום מיגו דמפקר כו׳. וכמ״ש לעיל בשמו. ואפ״ה סבירא ליה דחוץ לירושלים כשר משום דהאי דאתרא לא חזי לא מעכב מלמקרי לכם. כ״ש לרש״י והר״ב דמכשרי בתרומה ודמאי אפי׳ למאן דלא חזי. וא״ל דהר״ן היינו טעמיה משום דמפרש אליביה דמ״ד מעשר ממון בעלים. וכמו שכתב בפירושו. ורש״י והר״ב מפרשי למ״ד ממון גבוה. דלטעמיה [של מעשר שני] בירושלים שכתבתי לעיל דאליבא דמ״ד ממון גבוה הוא מפרש. וכך כתב רש״י בזה הדבור דאמעשר שני ואם נטל כשר שהרי יש בה היתר אכילה וכו׳. וכ״כ הר״ב בדבור ואם נטל דאתרומה טהורה. ואמאי כשר בירושלים והא ממון גבוה הוא. אלא מאי אית לך למימר דלא בעינן דין ממון. אלא שיהא ראוי לאכילה. כלומר היתר אכילה מקרי לכם. וכמו שכתב לעיל. הכי נמי חוץ לירושלים לא בעינן דין ממון. והרי ראוי לאכילה בירושלים. והר״ן שכתב משום דממון בעלים הוא אהא דבירושלים בדיעבד כשר איצטריך לפרש כן משום דסבירא ליה כמ״ד בגמרא דבעינן נמי דין ממון וצריך עיון. ודע דלהר״ן נמי דתלי בממון בעלים וש״מ דסבירא ליה דבעינן נמי דין ממון איכא לאקשויי ממה שהביאו התוספת. גמרא דחלק דף קי״ב. דמ״ש בגבולין דברי הכל ממון גבוה הוא. וממאי דמותיב התם בגמרא מוכח הכי. ואם כן למ״ד בעינן נמי דין ממון ודאי דחוץ לירושלים לא. נמצאת למד דרש״י והר״ב שפירשו כמ״ד בעינן היתר אכילה בלבד. הוה להו לפרש הה״נ חוץ לירושלים כהר״ן. והר״ן שפירש כמאן דאמר בעינן דין ממון נמי ה״ל לפרש דהא חוץ לירושלים לא וכרש״י והר״ב. וצ״ע:

חזזית. פירש הר״ב כמין אבעבועות דקות. וז״ל המגיד חזזית הוא כעין גרב הנעשה באתרוג כדמתרגמינן או ילפת (ויקרא כ״ב כ״ב) או חזזן. ופסולו מפני שאינו הדר:

על רובו. כתב הר״ב במקום אחד אבל בב׳ או בג׳ מקומות וכו׳. והכי איתא בגמרא. וקשיא לי דהשתא שנים פסול שלשה מבעיא. ולשון הרמב״ם בפירושו אבל אם היו שתים בשני מקומות. ושוב מצאתי בחבורו פרק ח׳ מהלכות לולב שהעתיק ל׳ הגמרא בב׳ או בג׳ מקומות וכתב עליו הכסף משנה וז״ל מעולם הוקשה לי בין בגמרא בין בפוסקים השתא שנים פסול. ג׳ מיבעיא. ולא מצאתי לשום מחבר בזה דבר וצריך עיון ע״כ. ומ״ש הר״ב ועל פטמתו עיין לקמן גבי נסדק:

נטלה פטמתו. כתב הר״ב הדד שבראשו כמו פטמא של רמון. עיין פירושו במשנה ג׳ פ״ב דמסכת עוקצים:

נסדק. כתב הר״ן יש שפירשו לארכו משני צדדין ומיהו דוקא מלמטה. אבל בחוטמו אפי׳ כל שהוא פסול. וכדאמרינן בגמרא גבי חזזית. ובחוטמו

אפילו כל שהוא. ומשמע דה״ה לכל פסולי האתרוג. ויש מחמירים לפסול כל שהוא סדוק מצד אחד עד חללו. או אפילו אינו מגיע לחללו כל שנסדק רוב הקליפה החיצונה העבה עכ״ל. ומאי דקרי ליה חוטמו מפרש לה הר״ב לעיל דהיינו פטמתו. וכ״פ הרמב״ם אע״פ שיש פירושים אחרים בזה:

נקב. פי׳ הר״ב נקב מפולש כו׳ אפי׳ בכ״ש פסול. פירוש לפירושו אפילו אינו בכאיסר. ובכ״ש רוצה לומר כמות שהוא ולא קאי אחסרון כלל דהא מסיים דסיפא דתנן כשר מיירי באינו מפולש ואינו רחב כאיסר. ושיעור כאיסר ר״ל בלא חסרון וקאמר דבאינו מפולש ואינו רחב כאיסר הוא דכשר. הא אע״פ שאינו רחב כאיסר ואין בו חסרון. אלא שהוא מפולש פסול. ונראה דגירסתו במשנה. נקב חסר כל שהו בלא וי״ו. וכן היא גירסת הרמב״ם כמ״ש המגיד ופירש נקב ר״ל מפולש. וחסר כל שהוא ואינו מפולש. וכתב דגם גירסת רש״י כך הוא. אבל בפירש״י שבידינו כתוב בהדיא דגרס בוי״ו. וחדא מילתא הוא. ומיהו לענין הדין ס״ל ג״כ רש״י כרמב״ם שפירש בגמרא בסיפא דמתניתין כל׳ הר״ב. דבאינו מפולש ואינו רחב כאיסר מיירי ולגרסתו צריכין לפרש דרישא מיירי באינו מפולש. ואם גירסת הר״ב ג״כ כך היא. צ״ל דהלשון שכתב נקב מפולש כו׳. לא קאי לפרש המשנה. אלא פסק דין הולך ומבאר. והמשנה מפורשת מאליה מתוך כך והראשון נ״ל עיקר:

עלתה חזזית על מיעוטו. לכאורה משמע דלא צריכא דמדיוק דרישא שמעינן ליה. וליתא. אלא איצטריך לאשמועינן דדוקא בחזזית אחת כשר. אבל כשהם שתי חזזית בשני מקומות. אע״ג דעל מיעוטו הן פסול. מדברי הר״ן למדתי כך. והוא פירשו בע״א לפי דרכו:

נטל עוקצו. פירש״י זנבו כמו בעוקצי תאנים ומתניתין היא בפ״ה דסנהדרין ע״ש:

נקב ולא חסר. כתב הר״ן לכאורה משמע דלא צריכא דמדיוק דרישא שמעינן ליה. וליתא. אלא איצטריך דברישא קתני דנקב נקב מפולש. אפילו לא חסר כ״ש פסול [דבלא וי״ו גרסינן] תני הכא נקב ולא חסר כ״ש לאשמעינן דנקב נקב שאינו מפולש כשר ע״כ. ונ״ל דה״ק דאי לאו סיפא ה״א נקב דרישא היינו בקוץ ומחט ולהכי פסול בלא חסרון אפילו אינו מפולש. כדתנן. וחסר כ״ש היינו על ידי הפסד פירי ורקבון. קמ״ל סיפא דנקב היינו כעין רישא בקוץ ומחט דכשר בלא חסרון וקשיא רישא לסיפא. אלא רישא במפולש וסיפא באינו מפולש ולגרסת רש״י דגרס בוי״ו ואיכא למטעי ולפרש דרישא דבעי חסרון בנקב דהיינו דוקא במפולש נמי. אתא סיפא דמשנה יתירא היא דלדיוקא לא איצטריך. אלא לגלויי דרישא באינו מפולש:

והירוק ככרתי. שדומה לעשבים. הרא״ש. ועיין במשנה ב׳ פ״ק דברכות ובמשנה ו׳ פ״ב דנדה:

ורבי יהודה פוסל. וטעמא מפרש בגמרא דף ל״א. משום דלא גמר פירי. וכתב הר״ב וכל הני פסולים בי״ט ראשון כו׳. עיין במשנה י״ב. וכתב ב״י דטעמא די״ט שני דינו כשאר הימים משום דבקיאינן בקביעא דירחא. ועיין בפרק דלקמן משנה ב׳:

ורבי יהודה אומר כביצה. משום דלא גמר פירי. גמרא דף ל״א:

כדי שיאחז שנים בידו אחת. ה״ג רש״י. ופירש שני אתרוגים בידו אחת. וטעמא מפרש התם בגמרא. דכיון דמצות לולב בימין ואתרוג בשמאל [דהני תלתא מצות והאי חדא מצוה גמרא דף ל״ז] וזמנין דמחלפי ליה שנותנין לו אתרוג בימין ולולב בשמאל ואתי לאפוכינהו מיד ליד ולאחוז האתרוג והלולב באחת מידיו עד שיחליף ואי הוי גדול יותר מדאי שמא יפול מידיו ואתי לאפסולי שיארע בו נקב. והר״ן כתב שגרסא זו אינה נכונה דלפי איזה עלין ישער ר״י שהוא כשיעור שיאחז שני אתרוגים בידו אחת והלא א״צ לכך לפיכך הגירסא כמו שנמצא במשניות ישנות כדי שיאחז שניהם בידו אחת. כלומר הלולב והאתרוג מטעמא דכתיבנא. ולכאורה משערינן בכל אדם כפי מה שהוא. אלא דמ״ש במשנה ו׳ פ״ג דר״ה יש להוכיח דבאדם בינוני משערינן:

רבי יוסי אומר אפי׳ אחד בשתי ידיו. ה״ג לרש״י. וכן הוא בטור וטעמא דר״י לא חייש לדילמא מפיך להו ולגירסת הר״ן רבי יוסי אומר אפי׳ בשתי ידיו. כלומר שיאחז שניהם [הלולב והאתרוג] זה בידו אחת וזה בידו אחת ולא חייש כו׳:

אין אוגדין את הלולב אלא במינו דברי ר׳ יהודה. פי׳ לאגוד הלולב עם ההדס והערבה כמ״ש גבי נפרדו עליו. וטעמיה דר״י מפרש בגמרא דף ל״ג דילף לקיחה לקיחה מאגודת אזוב. דכתיב הכא (ויקרא כ״ג) ולקחתם לכם. וכתיב התם (שמות י״ב) ולקחתם אגודת אזוב מה להלן אגודה אף כאן אגודה הלכך במינו דוקא דאי לאו הכי ה״ל ה׳ מינין ועובר משום בל תוסיף:

רבי מאיר אומר אפילו במשיחה. כרבנן דברייתא דלית להו לקיחה לקיחה וא״צ אגד. ואמרינן בסנהדרין בפ׳ הנחנקין (סנהדרין דף פ״ח) דאי א״צ אגד לית ביה משום בל תוסיף דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. דאינו חבור עם השאר. והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו:

במשיחה. רש״י פי׳ חוט של משיחה. וכן במשנה ג׳ פ״ב דר״ה. ומיהו במשנה ג׳ פכ״א דכלים תנן חוט ומשיחה ש״מ דתרי מיני נינהו. ובסוף כלאים פי׳ הר״ב משיחות יתירים וחבלים וא״כ ז״ש הר״ב בכלים חוט ומשיחה וחבל אשגרת לישן. וחבל היינו פי׳ דמשיחה. ובערוך מפרש משיחה יתר. [*ופי׳ הרמב״ם כתבתי במשנה י״ג פי״ז דכלים]:

במינו היו אוגדים אותו למטה. פי׳ הר״ב וזה לנוי בעלמא. וכן לשון רש״י וז״ל בגמרא נמצא אגד העליון לנוי בעלמא ולא להכשיר מצוה. לפיכך אינו תוספת לעבור על בל תוסיף:

מנענעין. פירש הר״ב מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות בגמרא וכתב רש״י בפ״ה דמנחות דף ס״ב מוליך ומביא לצפון ודרום ומזרח ומערב. כדי לעצור רוחות רעות הבאות מארבע רוחות ע״כ. מסייע ליה להרא״ש. ומיהו ז״ש לצפון ודרום וכו׳. ודאי דלא כסדרן נקטינהו דהא כל פינות כו׳ לא יהו אלא לימין. כדפירש הר״ב משנה ה׳ פ״ד דיומא. ועוד דמסתברא דהתחלה למזרח שכנגד פניו דא״צ עדיין לשום פנייה. וכן הוא בטור סימן תרנ״א. מזרח דרום צפון מערב. וגם זה קשה. ובשם מהרי״ל בב״י מזרח דרום מערב צפון. ובעל לבוש מלכות כתב מזרח צפון מערב דרום. ועקר ראייתו מהחוש שכן דרך הפונים ואינה ראייה למצות מלך עלינו ומ״ש שכן סדר היקף המזבח ג״כ אינה ראייה. דהתם שאני דמבחוץ מסבב ונמצא שפונה לימינו בזה הסדר. אבל עם הלולב הוא עומד בפנים ומסבב הרוחות בתוכם. ונמצא כשיפנה בתחלה לצפון דלשמאלו הוא פונה. [*וכן אתה מוצא בגבולות הארץ בפרשת מסעי שיהושע החולק הוא יעמוד בפנים של ארץ ישראל. ומסדר לו גבולותיה מנגב לים ומים לצפון. ומצפון למזרח. ומה שלא התחיל במזרח ויפנה אח״כ לנגב. לפי שא״כ כדי להגביל גבולי המזרח יהיה צריך להתחיל בקצה מזרחית צפונית ומשם לנגב ונמצא שיהיה תחלת פנייתו לשמאלו לקצה מזרחית צפונית. והא דכתבתי שם ביומא דהא דכל פינות הוא מים של שלמה ילפינן. ואמאי לא יליף לה מדפרשת מסעי שכתוב בתורה. נ״ל דההיא דמיא טפי דקאי אהיקף דכהן גדול בחיטוי מזבח פנימי שהקיפו מבחוץ הוא. ומיהו למ״ש בס״ד בפ״ג דמסכת תמיד משנה ג׳ בשם רש״י ז״ל דחושבנא לאו בכלל דכל פינות כו׳ דדוקא עבודה כו׳ אין ראיה כלל מהך דבפרשת מסעי. שג״כ אינו אלא כחשבון בעלמא. עוד עיין בפ״ב דסוטה משנה ב׳ נכנס להיכל ופנה לימינו כו׳] וראייתו מהכתיבה ג״כ אינה ראייה. שאע״פ שהשורות אל עבר שמאלו פונות והולכות. מ״מ כל אות ואות שהוא כותב מושכיהו לימינו בפרט בכתב אשורית. [*ועם היות שסדר האותיות שבזה אחר זה בשורות פונות אל השמאל. זה ג״כ מטעם אחר שפנייה זו היא אליו. מה שאין כן פנייה הימנית שהיא לחוץ ממנו וידוע שפניית אליו. מעולה מפניית החוץ ממנו. ונמצא עכשיו שבכתיבה אשורית נמצאו שתי הסגולות. אבל כל שלא נוכל לקיים שתיהן אמרו ז״ל שכל הפינות יהיו לימין. מטעם הכתוב שכתבתי בפ״ד דיומא משנה ה׳ בד״ה עולין במזרחו וכו׳. וראיתי בתשובות מהרי״ל סימן מ׳ כתוב ותמיהני על כתיבת [תורתינו] הקדושה דמפנין לשמאל. ושמא משה רבינו עליו השלום עיניו ראו את מורו יתברך ופנה לימינו שרא לי מר ע״כ לשונו. וזה דוחק משני פנים חדא דלא הוי כמו לימינו דכל פינות כו׳. ועוד דנצטרך לומר הואיל ומשה הוצרך לכתוב כך. מש״ה אנן נמי צריכין לכתוב כמ״ש הוא ז״ל. אבל לדידי הכתיבה עצמה היא לימין של הכותב כדפרישית]. ומה שרוצה להסתייע מדרך הסוד שלא יסיים במערב שהיא מדה״ד. וקורא על העושים כן שומר פתאים. הגם שלא עמדתי בסוד ה׳. ודעת קדושים אדע. אכן שעיפי ישיבוני שהרי אחרי המערב חוזרים לרום ותחת. והנה ישובו הדברים לתחת שהוא סוף ותשובת ההיקף. ורחמים הם:

בהודו לה׳ כי טוב. ובאנא הושיעה נא. דכתיב (ד״ה א׳ ט״ז) אז ירננו עצי היער וגו׳ וכתיב בתריה [*הודו לה׳ כי טוב וכתיב נמי בתריה] ואמרו הושיענו אלהי ישענו. ואיתא במדרש לפי שבר״ה באין לדין ישראל וא״ה. ואין יודעין מי יצא זכאי ומי יצא חייב נתן הקב״ה מצוה זו לישראל שיהיו שמחים בלולביהם כאדם היוצא לפני השופט זכאי שהוא שמח. והיינו דכתיב ירננו עצי היער כלומר ירננו בעצי היער כאשר יצאו לפני ה׳ זכאין כשבא לשפוט את הארץ ובמה ירננו בהודו ובהושיעה נא עכ״ל הרא״ש:

ובית שמאי אומרים אף באנא הצליחה נא. נ״ל דס״ל דאע״ג דגבי ירננו עצי היער לא כתיב אלא ואמרו הושיענו. היינו דלא נקט אלא תחלת המקרא דאנא הושיעה וה״ה לסופו דאנא הצליחה הואיל ומקרא אחד הוא ולפי שב״ש באו להוסיף על דברי בית הלל. סדרם אחריהם וכן במשנה ה׳ פ״ד דגיטין. שבאו ב״ש להשיב על דברי ב״ה משא״כ בשאר דוכתי בכל הגמרא. ועיין משנה ב׳ פ״ב דחגיגה ומשנה ג׳ פ״ק דעדיות:

[*אלא באנא ה׳ הושיעה נא. יש לפרש דלא פליגי אבית הלל שהרי רבן גמליאל ורבי יהושע מבית הלל הם. ולא העיד ר׳ עקיבא אלא שלא נענעו בהצליחה נא כב״ש. אלא שהר״ב פי׳ ואין כך הלכה אלא כדברי ב״ה. ואי איתא דרבן גמליאל ורבי יהושע כבית הלל הוו עבדין. היאך פי׳ ואין כך הלכה. ולכך נראה שהר״ב גירסא אחרת היתה לו. וכמו שכתב אלא כו׳ בלבד ולא שהוא הוסיף תיבת בלבד אלא שהגירסא שלו כך היתה. וכן היא הגירסא בסדר המשנה שבירושלמי ואתמר עלה בירושלמי. הא בהודו לא. להוציא אף באנא ה׳ הצליחה נא. ונ״ל דהכי מפרש לה הר״ב דה״ק הא בהודו לא כלומר דלא בא להוציא באנא הצליחה נא. דהא דקאמר ר״ע. אלא באנא כו׳. רישא דקרא נקט ולא בא להוציא אלא בהודו. ומשני להוציא אף באנא הצליחה נא. ולא מבעיא הודו דלא נקט ר׳ עקיבא כלל. ומיהו י״ל דהכי קאמר להוציא אף וכו׳ דלא כבית שמאי שאומרים אף באנא הצליחה. אבל בהודו מנענעין כדברי ב״ה]:

מי שבא בדרך כו׳ לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו. בגמרא דייק מדתנן מי שבא. דמשמע ממקום רחוק ש״מ דבחול המועד מיירי דאי בי״ט מי שרי. וכיון דבחול המועד דנטילת לולב מדרבנן. מתניתין בדליכא שהות דהא תנן במשנה ב׳ פ״ק דשבת דאין מפסיקין לתפלה. ופי׳ הר״ב בדאיכא שהות:

מי שהיה עבד כו'. כתב הר"ב דמי שאינו חייב בדבר כו'. והני פטורים מקריאת הלל דהוי מצוה שהזמן גרמא. תוספת. ופי' קטן עיין במשנה ד' פ"ב דמגילה:

ותהי לו מאירה. פי' הר"ב שלא למד. שאילו למד לא היו מקרין אותו כיון שצריך לענות אחריהן כל מה שהוא אומר. אבל כשהגדול מקרא אותו והוא עונה אחריו הללויה לא אמר שתבא עליו מאירה שדרך הגדול להקרות ואפילו לבקיאים. הר"ן:

עונה אחריו הללויה. פירש הר"ב על כל דבר ודבר. עיין במשנה ד' פרק ה' דסוטה:

הכל כמנהג המדינה. כתב הר"ב אבל ברכת ההלל לפניו מצוה היא בכל מקום. גמרא. וטעמא כדאיתא במגילה דף כ"א כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן כלישנא והוא עבר לפניהם (בראשית ל"ג). ובמשנה ז' פ"ה דפסחים כתבתי דתקנת נביאים היא וא"כ תקשה היכי מברכינן וצונו. שאלה זו נשאלה בגמרא פרק במה מדליקין על ברכת נר חנוכה דף כ"ג [*ובמכילתין פרק דלקמן [דף מ"ו]] ותירצו מלא תסור (דברים י"ז) א"נ שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שם ל"ב):

מחברו. פי' הר"ב ע"ה והלוקח חבר דאי ע"ה מי ציית למחשד לחברו. ואפ"ה קרי ליה חברו כמ"ש הטעם במשנה ב' פ"ד דדמאי:

נותן לו אתרוג במתנה. דאתרוג בכלל לולב דקתני. וז"ל רש"י חבר שקונה הושענא כולה מעם הארץ. ונותן לו. פירש"י. יבקש ממנו שיתן לו כו'. ועיין במשנה ג' פרק ח' דשביעית:

ובמדינה. כתב הר"ב בירושלים וכו' ועיין מ"ש במשנה ג' פ"ק דשקלים:

זכר למקדש. גמ' מנין דעבדינן זכר למקדש דאמר קרא (ירמיה ל') ציון [היא] דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה:

ושיהא יום הנף כו'. במשנה ג' פ"ד דר"ה קתני הרבה תקנות שהתקין. ואלו שתי תקנות דהכא מתני בהדדי. ומשמע שתיקנם ביחד והלכך הכא דמייתי הראשונה אגב תני נמי לשנייה דעמה. אבל במשנה ה' פ"י דמנחות דאצטריך לסיפא. לא תני רישא אגב סיפא. הר"ן. אלא שהוצרכתי להוסיף קצת:

כולו אסור. כתב הר"ב משום מהרה יבנה בית המקדש כו'. ומקשים בגמרא דאבני אימת אי ביום ט"ז כבר הותר משהאיר המזרח. אלא דנבנה קודם ט"ז מחצות תשתרי כדתנן במשנה ה' פ"י דמנחות הרחוקים מותרים מחצות היום שאין בית דין מתעצלין ומשני דאבני בלילה. א"נ [סמוך] לשקיעת החמה דט"ו [*ופירש"י דהיא היא] ומרוב הטרחות שיש בקצירת העומר עד הבאתו כדתנן התם לא יספיקו להקריב למחר קודם חצות. ועיין בפי' הר"ב דמנחות. תמצא פי' אחר במשנה זו:

מוליכין את לולביהם לבית הכנסת. פי' הר"ב דמצות לולב דוחה כו' לפיכך היו מוליכין כו'. דלענין נטילתו בלבד דוחה שבת. הר"ן. כלומר אבל לא לענין הוצאה. וטעמא עיין במ"ח פרק בתרא דר"ה ובגמרא בפ' דלקמן דף מ"ד מסקינן דהכא בגבולין מיירי מדלא קתני להר הבית כמו במשנה ד' פרק דלקמן. ומיהו בזמן שבית המקדש קיים דניטל בשבת ביום ראשון במקדש ובמקומות הסמוכים ששלוחי ב"ד מגיעים שם ויודעים אימתי הוקבע החודש אבל בזמן שאין בית המקדש קיים אע"פ שעדיין קבעו ע"פ הראיה הואיל ואין כאן מקדש שניטל הלולב בו השוו חכמים מדותיהם בכל המקומות כי היכי שלא תהא תורה כשתי תורות והא דנקט ריב"ז שיהא ניטל שבעה ר"ל מלבד יום השבת ועיין במשנה ג' פ"ד דר"ה:

מפני שהוציאו ברשות. שהיה טרוד במצוה ומחשב ועוסק וממהר לעשותה ומתוך כך טעה ושכח שבת והך מתניתין דוקא בזמן שבית המקדש קיים. הר"ן. ועיין מ"ש בס"ד בריש מסכת שבת בדבור פשט העני וכו'. ומ"ש הר"ב דמשכחת דלא נפיק י"ח כגון שהפכו כו'. בגמרא. וכתבו התוספות דסוגיא דהכא ס"ל דמצות אין צריכות כונה מדאיצטריך לשנויי הכי דהא במוציא לר"ה אין שייך מתכוין לצאת [כל כמה דלא בירך]. ועוד דאיירי בהולך אצל בקי ללמוד. עכ"ד. וכן כתב הר"ן ותימא על הר"ב שפסק בריש פרק ב' דברכות דקיי"ל כמ"ד מצות צריכות כונה. וכן עולה פירושו במשנה ז' פרק ג' דר"ה וכמו כן הרמב"ם מפרש באלו המקומות. וכן פסק. בהן בחיבורו דמצות צריכות כונה [מלבד באכל מצה בלא כונה דפסק שיצא מהטעם שכתב הר"ן בפרק ג' דר"ה משום דנהנה] ובמתניתין דהכא מפרש להני שנויי וצ"ע. אבל בפרק ב' מהל' שגגות כתב למשנתינו המוציא כו' כדי לצאת בו כלומר שעדיין לא יצא. ולא התנה באופני ההוצאה. ש"מ משום דלמאי דקיי"ל דמצות צריכות כוונה ליתנהו להני שינויי ומ"ש הר"ב א"נ שהוציאן בכלי. כתב הר"ן. לא תקשה לך אמאי אינו חייב על הכלי. דבטל הוא לגבי הלולב וכדתנן במשנה ה' פ"י דשבת:

מקבלת אשה וכו'. דמהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא אימא לא תקבל דלגבה איסור טלטול קמ"ל כיון דראוי לנטילת אנשים תורת כלי עליו ומותר בטלטול לכל. גמרא:

בשבת. בזמן שהיו נוטלין לולב בשבת הרמב"ם בהלכות לולב:

ד **וניסוך המים**. כתב הר״ב בתמידי החג שחרית כמ״ש במשנה ה׳ פרק ב׳ דיומא. ועיין לקמן משנה ט׳:

החליל. כתב הר״ב ומנגנים בחלילים ובכנורות. עיין בפירושו ר״פ דלקמן:

[*לולב שבעה כיצד. והרא״ש גורס ששה ושבעה כיצד והיא גירסא נכונה ועיין רפ״ה]:

יו״ט הראשון שחל להיות בשבת. פירש הר״ב דיום ראשון דוחה שבת עיין פרק דלעיל משנה י״ג. ומ״ש דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ולא פירש מקדש ש״מ דאפילו בגבולים. כן פי׳ רש״י ועיין פרק דלעיל משנה י״ב:

ושאר כל הימים ששה. כתב הר״ב דהעמידו דבריהם כו׳. וכתב רש״י וא״ת נמצא ב״ד מתנין לעקור דבר מן התורה הא אותיבנא ביבמות [בהאשה רבה דף צ׳] ושנינן שב ואל תעשה שאני ע״כ. ומ״ש הר״ב ובדין הוא דאפי׳ בזמן הזה כו׳ אלא משום דלא בקיאינן כו׳. וא״ת הרי לפי מ״ש במשנה ו׳ פרק דלעיל בקיאינן כמ״ש שם. ומיהו בגמרא כי אמרינן האי טעמא משמע דעדיין היו קובעין בא״י ומקרי אנן לא בקיאין לפי שאע״פ שהיו יודעין לחשוב העבור. מ״מ היו סמוכים על קביעות ארץ ישראל. ובמקום שאין שלוחי בית דין מגיעין שם הוו כאינן בקיאין. דהא פריך עלה אינהו דידעי בקיבוע דירחא [לדחי] ופירש״י אינהו בני ארץ ישראל שעדיין מקדשין על פי הראיה. והתוספות שכתבו דמאי דקאמר לא בקיאינן. אף על גב דידעינן עבוד רבנן כאילו לא ידענו אפשר שסוברים כהרא״ש לעיל במשנה ו׳ דפסולי אתרוג דראשון פסולים ג״כ בשני דלכל דבר עבוד רבנן כלא ידענו. אבל להר״ב מי ניחא. וא״ל דאי לא נטלינן פסול בשני נמצא כשאין כאן אחר שהוא כשר יושב ובטל ממצוה דדבריהם. והויא חומרא דאתי לידי קולא. וכמ״ש הר״ן בשם י״א. דקשיא לי א״כ בנטילת לולב עצמו למה תקנו. אלא שב ואל תעשה שאני. [הכא נמי שב ואל תעשה שאני]. וכבר דחה הוא ז״ל מטעם אחר. אלא נראה טעמא כמ״ש הרמב״ם. והוא סובר ג״כ כהר״ב בדין פסולי אתרוג. ומפרש למשנתינו הכי דמשום דבזמן הקביעות בארץ ישראל שאחר החורבן הואיל והרחוקים לא היו יכולין ליטול דלא ידעי אימתי הוקבע ר״ח שלא הגיעו אליהם שלוחי ב״ד ומפני כן גם בני ארץ ישראל ג״כ לא היו נוטלין דלא לעבדו כשתי תורות כמ״ש לעיל משנה י״ג. ולפיכך אע״פ שאח״כ נתבטלו השלוחים לגמרי לפי שגם בא״י לא קבעו. וכ״ע אחשבון סמכי. והשתא כולי עלמא מיקרי בקיאין בקיבוע דירחא. אפ״ה כדי שלא לחדש דבר נשאר כמות שהיה אחר החורבן בימי הקביעות דארץ ישראל ע״כ. ובהכי ניחא ודאי. דהכא שאני משום דבימי הקביעות שאחר החורבן היו מתקנים אפילו על בני ארץ ישראל דבקיאי שלא ליטול בשבת משום גזירה דאיסור כרת לגבי הרחוקים. הניחו אח״כ כמות שהיה. אבל בדין פסולי אתרוג דבני ארץ ישראל היו מחולקים בימי הקביעות. מבני חוצה לארץ. ועליהם לא נגזרה הגזרה מעולם. הלכך השתא דכ״ע עושין על פי החשבון ובקיאים. לא שייך לומר להניח כמות שהיה כיון שאדרבה מעולם היו בני ארץ ישראל מכשירין הפסולין בשני. וא״כ שפיר טפי להשוות המדות ולהכשיר כמוהם. כיון שנוכל. מטעם דהשתא כולי עלמא בקיאים. ואל תשיבני משני ימים טובים של גליות. דאההוא שלחו מתם דלעבדו משום דלמא גזרי מלכות שלא יתעסקו במצות. ותשתכח סוד העבור ויעשו מלא חסר כו׳. ויאכלו חמץ בפסח. כדאיתא בפ״ק דביצה דף ד׳. וכי עבדינן יו״ט שני קודש תו ליכא למיחש להא דתם. ודיני אתרוג שאינו אלא בחג משוין המדות עם בני ארץ ישראל. ועוד שהיא מצוה בפני עצמה ולא בקדושת יו״ט תליא. ועיין משנה ב׳ פרק ג׳ דביצה. ומ״ש הר״ב וטעמא דגזרו כו׳. והרי כו׳. אלא טלטול בעלמא דטלטול מיהו איכא מאחר דאין עשוי כלי. אע״ג דחזי למצוה כדאשכחן בקנים דשלחן במנחות פרק י״א משנה ו׳. תוספות. ומ״ש שמא יטלנו כו׳ ויעבירנו ד״א ברשות הרבים. הכי איתא בגמרא וכתב רש״י ה״ה דמצי למימר ויוציא מרשות היחיד לרשות הרבים. [ולא נקט הכי אע״ג דהוי אורחא דמלתא טפי. תוספות פ״ק דמגילה דף ד׳]. אלא שברוב מקומות ועניינים יש לחוש להעברת ד״א. ואין לחוש להוצאה. כגון שהיה מונח בכרמלית או בקרפף או בגיגה דאין כאן אסור הוצאה דאורייתא ויש כאן איסור העברה בר״ה ע״כ. וכתב הר״ן בריש פרק ד׳ דר״ה. וא״ת ומ״ש הני דגזרינן ומ״ש מילה דלא גזרינן. [בריש פי״ט דשבת] שמא יעביר תינוק או איזמל בר״ה. וי״ל דהני שאני לפי שהכל טרודין בהן ולא מדכר חד לחבריה מה שאין כן במילה. ע״כ. ועיין במשנה ב׳ פרק ז׳ דפסחים. ומ״ש שמא יעביר תינוק ר״ל לאחר המילה שהוא חולה וככפות דמי. כמ״ש בשבת בשם התוספות. [*ועיין במ״ש במשנה ב׳ פרק י״ח דשבת] והתוספות פ״ק דמגילה דף ד׳. תירצו משום דמילה חמירא שכן נכרתו עליה י״ג בריתות. וגם אין אדם מל אלא א״כ הוי בקי דסכנה יש בדבר ע״כ. ועיין מ״ש בס״ד במשנה ב׳ פ״ק דמגילה. ומ״ש והיינו טעמא דשופר במשנה ג׳ פ״ד דר״ה. עוד ע״ש במשנה ג׳ ומשנה ח׳. ומ״ש והיינו טעמא דמגילה. אגזירה שמא יטלנו קאי. וכמ״ש במשנה ב׳ פ״ק דמגילה. אבל משום דלא בקיאינן לא שייך לענין מגילה דכיון דמדבריהם היא. ואפילו היינו בקיאין. לא היה דוחה שבת:

[*ערבה שבעה כיצד. וגירסת הרא״ש ששה ושבעה כדלעיל]:

יום שביעי של ערבה שחל להיות בשבת. כתב הר״ב דעבוד הכירא לדעת שהיא דאורייתא כו׳. תקון דשביעי שלה דוחה שבת במקדש וכו׳. ומפרש בגמרא. אבל בראשון לא תקנו דלא מוכחא מלתא דמשום ערבה תקנו. אלא יאמרו דהואיל ומשום לולב אדחי דחוהו נמי לערבה. וכיון דקא מפקת ליה מראשון אוקמא אשביעי יום מסוים. או ראשון. או אחרון. ובכולהו יומי לא תקינו דלדחי דאתי לזלזולי במצות לולב. ולומר שאינה חשובה כמו ערבה.

וכי תימא דהשתא דתקינו דערבה לדחי כדי לפרסם. א״כ לולב נמי אינו מפורש בתורה אלא ולקחתם לכם ביום הראשון. אבל דשבעה במקדש מושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים ילפי׳ בפרק דלעיל משנה י״ב. ואיכא למטעי דדלמא לאו שמחת לולב קאמר. ליתקני דלדחי אף בא׳ משאר הימים. ומשנינן דלולב דמסור לכל לא בעי לתקן משום פרסומא. דשמא יעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים. אבל ערבה אינה מסורה אלא לשלוחי ב״ד פירש הר״ן דכמו שבמקדש הביאו שלוחי ב״ד ממקום הנקרא מוצא כדלקמן. וכן בגבולין נמסר לשלוחי ב״ד להביאם. וכיון שמיד שלוחי ב״ד לוקחים אימת ב״ד עליהם. וליכא למיחש לשמא יעבירנו כו׳. ורש״י פי׳ שלוחי ב״ד מביאין וכהנים מקיפין. ולא הוה נטילה אחרת וכולהו זריזין וזהירין. ודעת הרמב״ם נראה כהר״ן. דגבי ערבה דשבת כתב ולמחר זוקפין כו׳. ובאין העם ולוקחים ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושין בכל יום. ומ״ש הר״ב הלל״מ עיין במשנה ה׳. ומ״ש הר״ב והאידנא אינה אלא מנהג נביאים כו׳. קשה והרי נביאים האחרונים שהם חגי וחביריו. בתחלת בית שני היו. ואי אלו הנביאים שהנהיגו לנו כן בזמן הזה. ובגמרא דבזמן המקדש בגבולים הוא מנהג נביאים. וי״ל דה״ק הר״ב והאידנא אינה כו׳ אשביעי מהדר וקאי. כלומר דהאידנא אע״ג דה״ל למעבד נמי שבעה ימים זכר למקדש כמו בלולב אפ״ה אינה אלא בשביעי. הואיל ובגבולין אינה אלא מנהג נביאים אפי׳ בזמן הבית. וכיון דבגבולין אין לערבה עיקר מן התורה. להכי לא תיקנו שבעה זכר למקדש כמו בלולב דאית ליה עיקר מן התורה והכי איתא בגמ׳ וטעמא דקבעו השביעי ולא יום אחר. כתב ב״י [בסימן תרס״ד] הואיל והיה מיוחד במקדש לדחות השבת:

מצות לולב. פירש״י מצות לולב ביו״ט הראשון שחל להיות בשבת כיצד:

והחזנים פירש הר״ב שמשים ועיין מ״ש בס״ד רפ״ז דיומא:

על גב האיצטבא. ה״ג גב כדאיתא בגמרא. דאי על הגג היה מתיבש ויבש פסול ובפ״ק דפסחים גרסינן גג משום שהונחו החלות שם. כדי שיראו העם שלא הגיע זמן איסור חמץ. וה״נ גרסינן גג במשנה ד׳ פ״ח דשקלים. ולא כמו שהועתק בספרי הרמב״ם בפרק ז׳ מהלכות כלי המקדש גב:

ומלמדין כו׳. אבל במשנה י״ג דפ׳ דלעיל לא הוצרכו ללמד דבגבולין היה כמ״ש שם ולא היה העם רב. ולקמן במורביות נמי לא הוצרכו ללמד. מהאי טעמא לפרש״י דלעיל שהיו רק כהנים. ולהר״ן והרמב״ם היינו טעמא דערבה שלוחי ב״ד הביאום. ואין אחד מהן זוכה בה עד למחרת. וכ״כ תוס׳ סוף דמ״ג:

מורביות. פי׳ הר״ב ענפים גדולים. עיין מ״ש במשנה ה׳ פ״ג דשביעית:

וזוקפין אותן בצדי המזבח. היינו לאחר שהקיפוהו פעם אחת. כ״כ התוספות. ולהרמב״ם שכתבתי לשונו במשנה ג׳ נראה דזקופה היתה מתחלה. ואח״כ נוטלין. כלומר כמו נטילת לולב ועוד נראה מלשונו שם דלא הקיפו אלא בלולב:

וראשיהן כפופין ע״ג המזבח. יליף לה בגמרא מדכתיב (תהילים קי״ח:כ״ז) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח ופירש״י אסרו כמו הקיפו. אסרי לגפן (בראשית מ״ט:י״א) תרגום יסחר ישראל. בעבותים באילנות כמו ובין עבותים היתה צמרתו (יחזקאל ל״א:ג׳). עד קרנות שהם גבוהות מן המזבח. ועיין משנה ג׳ דהל״מ אלא דאסמכוהו אקרא. ומ״ש הר״ב שהיו גדולים י״א אמה. ומוטין על המזבח אמה. כדאיתא בגמ׳. דאיסוד מנח לה וגובה המזבח מן היסוד עד גגו שהוא מקום הקרנות ח׳ אמות. כדתנן בפ״ג ממדות ומפני שהסובב בולט אמה כדתנן התם הוצרך למושכן לשפת כניסת היסוד ונמצא שמפני ההטיה לא נשאר רק ב׳ אמות בקרוב והיו כפופים אותן ב׳ אמות:

תקעו והריעו ותקעו. לשון הרמב״ם בהלכות לולב בעת שהיו מביאין אותה וסודרין אותה תוקעים וכו׳. וכתבו התוס׳ משום שמחה ובפ״ה דף נ״א מפרש רש״י בר״ה יליף לכל תקיעות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה:

מקיפין. במשנה ג׳ פי׳ הר״ב כמ״ד בגמרא בערבה. והרמב״ם כתב כמ״ד דהיו מקיפים בלולביהם. ומיהו המקיפין לא היו אלא כהנים לכ״ע שאע״פ שישראל נכנס לצורך מצוה לעזרת כהנים מ״מ בין האולם ולמזבח אינו נכנס. כדתנן סוף פ״ק דכלים. והכי מפרש בגמרא:

אני והו. פי׳ הר״ב שני שמות של ע״ב. הנקובין בויסע. ויבא. ויט. בפרשת בשלח. דכל אחד יש בו ע״ב אותיות. ומהן שם המפורש אות ראשונה של פסוק ראשון. ואחרונה של אמצעי. וראשונה של אחרון. וכן בזה הסדר כולן. השם הראשון והו. וי״ו של ויסע ה״א דכל הלילה וי״ו דויט. ושם הל״ז. הוא אני. אלף דישראל נון ראשונה דהענן בחשבון של מפרע ויו״ד דרוח קדים כן פירש״י. וכאשר נעשה שתי מערכות מאלו השמות יהיה השם הל״ז. הראשון ממערכה השניה ונמצא שאלו שני שמות אני והו הם הראשונים לשתים המערכות. והקדים שם אני שהוא ראשית מערכה שניה כדרך אני ראשון ואני אחרון. שוב מצאתי חלוקת שם ע״ב לחצאין בספר הבהיר הביאו הספ״ר והנאני וכתב התוספות ואמרו שתי שמות הללו משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דיחזקאל (א) ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב בירמיה (מ). והוא אסור בזיקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו:

ואותו היום. בשביעי. רש״י:

יופי לך מזבח. היופי הזה אנו עושין לך שאתה מכפר עלינו. רש״י בגמרא:

ליה ולך מזבח. פירשו בגמ׳ דה״ק ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים. ליה אנחנו מודים ולך אנו מקלסים. ופירש״י ליה אנו מודים שהוא אלהינו. מודים לאו לשון הוד אלא לשון תודה שאנו מודים בו ולא כופרים. ולך אנו משבחים שאתה חביב לפניו לכפר עלינו. ע״כ. וראיתי לבעל כף נחת שכתב וז״ל ליה למי שהזכיר בסמוך אני והו הושיעה נא. ואית דגרסי ליה שם יו״ד ה״א. ואינו נראה דלמה לנו להזכיר כאן זה השם מה שלא הזכיר בכל המשנה ולא בכל התורה כי אם פעם אחת. ועוד שזהו מחלוקת ר׳ יהודה עם תנא קמא. שתנא קמא אומר שבהקפת המזבח היו מזכירין שם עצמות השם ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא. ור׳ יהודה אומר שלא היו מזכירין אותו כי אם בכנוי הו ואם בהקפה עצמה שהיא מצוה וכעין תפלה לא היו מזכירין עצמות השם. כל שכן בפטירה שאין כאן לא מצוה ולא תפלה. עכ״ל. ואין אני מודה לו בזה כלל. אלא כאית דגרסי דהכי נהגי עלמא בסדר ההושענות שהכניס הפייטן זה הקילוס בפיוטו. וכן מנוקד בסידורים חדשים גם ישנים וז״ש שלא הוזכר בתורה כי אם פעם אחת. לא ידעתי איזה שזכר ואיזה ששכח ששנים בתורה בפ״א בבשלח. בשירה עזי וזמרת יה. ובסוף בשלח כי יד על כס יה. [*דהלכה כרבא דבתראה הוא וס״ל בפרק ע״פ דף קי״ז דכס יה נחלק לשנים דמה שנדפס בגמרא רבא קודם רב. ודאי טעות מהמדפיסים הוא. ודרבא צ״ל רב. ורב צ״ל רבא. והא דבמסורה מלכים א׳ ג׳. לא קחשיב ליה בהדי פסוקים דאית בהון ה׳ מילין נרדפין מן ב׳ ב׳ אתוון. ואזלה לה כרבי יוחנן ורב דס״ל דשם אחד הן. אבל ההלכה ודאי כרבא דבתראה הוא. וכן מוכח מפירש״י פרשת בשלח. גם בזוהר פרשת בראשית דנחלק לשנים. גם במסורה נחמיה ב׳ קחשיב ליה אבל מה דלא חשיב שם. גם לי גם לך לא. דמלכים א׳ ג׳. הא ודאי השמטת המעתיקים. או המדפיסים. וכן נמי צריך להיות ו׳ פסוקים וכן נמסרו ו׳ פסוקים במסרה קטנה בפ׳ וישלח. ובשמואל א׳ כ׳ כ״ט] והרי שנים בתורה. ובנביאים נמצאים אראה יה יה בארץ החיים בישעיה. ובכתובים מן המצר קראתי יה. ענני במרחב יה. ומכל אלו עיניך הרואות כי זה השם ראוי לאומרו ולהזכירו בתפלה. שכן הוזכר על מפלתן של מצרים. ושל עמלק. ורפואת חזקיה. ובתפלת ההלל מן המצר. ומה שהביא ראיה ממחלוקת רבי יהודה ותנא קמא אני אומר לפי דרכו משם ראיה דכמו דפליגי רבי יהודה ות״ק חד אמר שמזכיר השם וחד אמר בכינוי. הכי נמי ת״ק ור״א. אלא ת״ק דר״א ס״ל כרבי יהודה ורבי אליעזר כתנא קמא דר״י. וכיון דת״ק דר״י סובר שמזכיר השם לא ה״ל לר״א לחלוק לעיל משום דסובר כת״ק. ועוד מאן לימא לן דהני תלתא פירושי שכתב הר״ב בטעמו של רבי יהודה דפליגי. ולפיכך סובר דטעמו להזכיר רק כינוי דאפשר וקרוב לשמוע דככולהו פירושי נתכוין רבי יהודה וכיון שיש בכינוים אלו כל הני טעמי. סובר דיותר ראוי לאומרם. ולא מפני שאין ראוי להזכיר שם העצם. ובלי ספק עוד לו טעם. או טעמים נסתרים ממנו וגלוים לרואי השמש ואור החכמה. ועוד מהיכי תיתי שר״י יחוש להזכיר שם העצם בתפלה ובלשון הכתוב ממש. אנא ה׳ הושיעה נא ובמקום הקדוש והנורא הזה אשר עליו נאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי. ועוד למה יזכיר [ליה] בלשון ארמית. ומיד למזבח בלשון עברית. ועוד דכפי הפירוש שבגמרא הכל בלשון עברית חוץ מתיבה זו. וקשיא למה. ועוד ראיתי בהקדמת רבינו לספר גבורות ה׳. וכן בספר דרך חיים. שכתב לפום ריהטא. ולפי דרכו. שלכך אמרו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים שהוא בהשתחוויה. כדאמרי׳ ליה אנו משתחווים וכתיב ענני במרחב יה שמזה השם ההרחבה. הנה מבואר מדבריו שכן היא גירסתו. ולא כדברי בעל כף נחת. גם עיין עוד במשנה ד׳ פ׳ דלקמן מ״ש שם בס״ד. ועוד שמע נא את אשר אגיד לך דבר יקר שמעתי מפי חכם מחכמי הדור שמו מהר״ר מאיר באך יצ״ו. אמר כי שם ההוי״ה הנכבד והנורא בנקודותיו הידועות ראוי לחקור על שרשו ואמר כי שרשו הם שתי אותיות האחרונות ושהוא עתיד מבנין הפעיל כמו יהודה לתפלה נחמיה י״א. וכמו ולי יהושיע בהלל. וכמו שבאלו הוי״ו היא שנהפכה מיו״ד. כי השרש ידה ישע כי כן משפט העתידים מנחי יו״ד בזה הבנין כן וי״ו שבשם אמתתו יו״ד. אלא שממשפט הלשון הקודש. נהפכה לוי״ו בזה הבנין. ואע״פ שי״ל כי לא נהפכה ושרשו וה ויהיה כפירושם ז״ל לשון שמחה כמאמרם [איכה רבתי פסוק היו וי לוה נמלט ר׳ יוחנן בן זכאי. אבל הקמץ תהי׳ לנקבה. לכן הקרוב אליו שהשרש יה והוא השם שהוא קדוש ואינו נמחק ובזה השם בן ד׳ בא בעתיד ופירוש השם יה כתרגומו דחילו ויאמר נא שהוא עתיד להטיל אימה יתירה על הבריות עכ״ד ואין סתירה לדבריו מדברי בעל ספ״ר. שכתב שמזה השם לא נגזר שום פעל. כי הוא דיבר ככתבו. מבלי שהביט אל שרשו. [*ומצאתי להראב״ע בפירושו לפסוק עזי וגו׳ שבשירת הים שכתב בזה הלשון. ובעבור כי מלת אהיה ידוע בלשון. הוצרך להחליף היו״ד בוי״ו בשם הנכבד ע״כ] ובכן אפריון נמטייה. ובא נא וראה כמה צדקו דבריו. שהרי אמרו ז״ל בפסוק כי יד על כס יה. שאין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק. והרי ע״י משה רבינו עליו השלום נאמר זה הכתוב אשאלך והודיעני מה זה שנשבע שאין השם שלם. והיה בזמן המשכן ואחריו שני מקדשים וכמה פעמים נזכר בתורה השם השלם. ואילו זה השם יה לא בא בתורה אלא פעמיים. אבל לפי הדברים הללו הענין כמשמעו שהשם השלם הוא הוראה על שיטיל אימה על הבריות לעתיד. וביאר עכשיו בשבועה זו ששלימותו זה לא תהיה אלא לעתיד אחר נקמת עמלק. ואילו לא ביאר בכאן. לא היינו יודעים מהשם עצמו שהוא עתיד על איזה עתיד שהוא אומר. שיש מחר שהוא לאחר זמן. ויש מחר שהוא למחרתו. ומעכשיו זכינו לדין שזה השם הזכירו עכשיו במקדש. הוא ולא אחר. שלא בלבד שהוא קדוש שאינו נמחק. כי אם גם זאת שהוא שרש השם הגדול והנורא. ואתה קורא ידיד ומשכיל. הסכת ושמע דרז״ל על שם הזה היה הוה ויהיה שאמנם שלשתם הם אינם רמוזים. אבל כתובים כסדרן. וזה כי אחר שאמרנו ששרשו יו״ד במקום וי״ו הרי לך יהיה. וכן היה בהסיר יו״ד העתיד. גם הוה. כי היה בחולם

הה״א ענינו כמו הוה וכן אתה מוצא (שמות ט׳:ג׳) הנה יד ה׳ הויה במקנך. ואם בעל נפש אתה ועמדת בסוד ה׳ תדע מן מוצא דבר כי זה השם בן שתי אותיות הוא ראשית הגלוי. והשם בן ד׳ אותיות סדר המרכבה. ואמרו האבות הן הן המרכבה:

[*אמר יו״ט אחר הרבה שנים שכתבתי להא דלעיל דהלכתא כרבא דבתראה הוא דמחלק כס יה לשנים באו לידי שמות גיטין להרב הגדול מהר״ר שלמה לוריא זלה״ה הועתקו מספרו ים של שלמה ממסכת גיטין פרק השולח. ושם ראיתי דפסק נמי כרבא דבתראה הוא. אבל כפי גירסת הספר דרבא מוקדם לרב ועם היות שאין מדרכי בחבור הזה להאריך בפסקי הלכות אפס כי הרב הגדול הגאון הזה הוא מובהק חריף ובקי זך ונקי והיה כי יראה הרואה יאמר מה לנגס אצל הענק. וגם יהיה לו נחת לבעל כף נחת כי מצא און לו וגברא רבה דמסייע ליה. אמור אמרתי להביא הדברים בכור הבחינה ולהוציא מתוכה שהגירסא מוכרחת להיות רב במקום רבא ורבא במקום רב כמו שכתבתי. והנני מעתיק תחלה ל׳ הסוגיא [פסחים ריש דף קי״ז] ואח״כ אעתיק דבריו של רש״ל ז״ל. ואחר כן אשיב עליהם בעזה״י ובחר לך הנאות והצדק:

לשון הסוגיא אמר רב חסדא אמר ר׳ יוחנן הללויה וכסיה וידידיה אחת הן רבא אמר כסיה ומרחביה אחת הן רב אמר מרחביה בלבד איבעיא להו מרחביה לרב חסדא מאי תיקו. איבעיא להו ידידיה לרב מאי תא שמע. דאמר רב ידידיה מחלק לשנים לפיכך ידיד חול יה קודש איבעיא להו הללויה לרב מאי. תא שמע דאמר רב חזינא תילים דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ע״כ בסוגיא:

והנה רש״ל זלה״ה בסדר א״ב של שמות גיטין שלו באות היו״ד בשם ידידיה. שם כתב בפשיטות. שרבא הוא שאמר מרחביה וכסיה אחת ורב אמר מרחביה בלבד. ובתחלת אות הכ״ף כתב וז״ל לפי הסוגיא שהזכרתי דקיי״ל כרבא דאמר מרחביה וכסיה אחת א״כ למה כותבין הסופרים לפי תיקונם כס יה בעינן ב׳ תיבות נגד הסוגיא והלכה. ואף אם תמצא לומר שאין הלכה כרבא. הלא אף רב חסדא בשם רבי יוחנן נמי סבירא ליה הכי. ועוד דאין מחלוקת בכסיה. מדפריך התם לרב דאמר ידידיה נחלק לשנים הללויה מאי. ולא פריך כסיה. משמע דאין מחלוקת בכסיה. ואין לומר מ״ש התם חדא היא ר״ל שלא יכול לפסוק בב׳ שיטות. והיינו דמסיק התם הללויה בשתי תיבות. שיכול לכתוב בב׳ שיטות כמו שהיה כתוב בתהילים דרבי חייא. זה אינו. חדא דלישנא אחת היא לא משמע אלא תיבה אחת. ועוד דלפי זה משמע אבל ידידיה דלרב נחלק לשתים כותבין בב׳ שיטות דהא ליתא כאשר הוכחתי מכדר לעומר שהוא שני תיבות ואין לחלק בשתי שטות אם לא שתפרש שכדר לעומר אין צריך לכתוב בשתי שטות לאפוקי בת היענה שצריך ב׳ שטות. וכבר הוכיח מהרא״י דליתא כי לא נמצא כן בספר תורה. [הוכחה זו כתבה בשם ידידיה ומס״פ אלו טריפות היא] על כן אומר אני אי איישר חילי אבטליניה להזהיר הסופרים עכ״ל רש״ל ז״ל. ואני אומר וקורא אני על הגאון רש״ל זלה״ה. המקרא הזה לא יאונה לצדיק כל און. ולכן לא נתבטל על ידו כי אוכיח בראיות ברורות שהסופרים שכותבין כסיה בשתים מכוונים כהלכה. וכמו שכתבתי כבר לעיל. לפי שרש״ל שכתב דרבא אמר מרחביה וכסיה אחת. היינו שכן הגירסא בגמ׳. רב חסדא אמר ר׳ יוחנן. ואח״כ רבא. ואח״כ רב. ואף שק׳ ודאי למה נסדר רבא קודם רב פירכא זו הכניסה רש״ל בשם ידידיה. שכתב והלכה כרבא דבתראה הוא אפילו פליג אר׳ יוחנן. כ״ש אי פליג ארב חסדא ואמר שלא אמר ר׳ יוחנן אלא הני תרתי. ואין לומר דרבא לא פליג אהא דרב חסדא למעוטי. אלא להוסיף מרחביה. דא״כ לא ה״ל לומר אלא מרחביה לחודיה. ועוד דהא בתר הכי בעי מרחביה לרב חסדא מאי ועמד בתיקו עכ״ל. הנה שסובר דלהכי מוקדם רבא משום דקאי ארב חסדא. ואמר דלא אמר ר״י כדאמר רב חסדא משמיה אך בלשון ספיקא כתב כן אי פליג ארב חסדא. ואני אומר שאף ספק אין כאן. ומעולם לא נחלק רבא על מה שאמר רב חסדא משמיה דר׳ יוחנן. ויאמר הוא שלא אמר ר׳ יוחנן כן. דאי הכי לפי סוגית השיטות הל״ל ורבא אמר ר״י כסיה ומרחביה. ולפיכך עקרן של הדברים דרב מוקדם לרבא ואמר כסיה ומרחביה [אחת הן] ורבא אמר מרחביה בלבד וכלומר אינך בשתים והלכה כמותו דבתראה הוא. והשתא דרב אמר מרחב יה וכס יה אין מקום לדיוקו של רש״ל. אמאי לא פריך לרב כס יה מאי דהא איהו אמר כס יה אחת. ועוד אני אומר אפי׳ אי רב אמר מרחב יה בלבד ליכא לדיוקא דרש״ל. דהא אי איתא דמשום הכי לא פריך לרב כס יה מאי משום דלא פליג אכס יה וכ״ע מודו ביה א״כ רבא ל״ל לאדכורי כס יה כמו שרב לא הוצרך להזכירו משום דכ״ע מודו ביה. ה״נ רבא לא ה״ל למנקטי׳. ותו דהשתא רב כמו רבא קאמר ה״ל לסתמא דגמרא לומר וכן אמר רב והיה עם זה מיושב גם כן אמאי לא הקדים רב לרבא, ותו לפי סוגיות כל השיטות אי איתא דפשיטא להבעיין דבכסיה כ״ע מודו. הכי הל״ל כסיה לרב לא מבעיא ליה דאחת היא. אלא ידידיה כו׳ הללויה כו׳ ובלא״ה נמי תמיה לי היכי ס״ד דהבעיין למיבעי אליביה דרב וכפי גירסת הספרים שתפס רש״ל. הלא רב מרחביה בלבד אמר. ובתיבת בלבד ודאי ממעט לכולהו אינך ומאי מבעיא ליה. וכ״ת דס״ד דהבעיין דתיבת בלבד ממעט כסיה דאמר רבא. זו קשה מן הראשונות. דא״כ לאו כ״ע מודו בכסיה ואף לית הלכתא השתא כרבא מכיון דסתם גמרא מסדר לרב בתר רבא. משמע דסתם גמ׳ כרב ס״ל ולא כרבא. ויש לתמוה על רש״ל שלא עיין [בפסחים דף קט״ז ע״ב] בפירוש רשב״ם שכתב אדבעיא להו ידידיה לרב מאי [כו׳] ת״ש חזינא תילים דבי חביבי כו׳ וז״ל מפליג פליג או אוסיפו מוסיף אבל רבא פשיטא דפליג מדקאמר בלבד. חביבי דודי רבי חייא. עכ״ל. ורבי חייא דודו של רב היה כדאיתא בפ״ק דפסחים דף ד׳. ואף שיכול רש״ל ז״ל לומר דאה״נ חביבי דודו של רבא ואינו רבי חייא ויגיה דאמר רבא. אני אומר ודאי אי שת לבו לדברי הרשב״ם. יכול להיות שהיה נכנס לדוחק זה אבל מדלא הביא להרשב״ם

ויכתב עליו כן לית בזה ספיקא דאגב חורפיה לא עיין בפירשב״ם ואי הוה עיין הוה משכח והיה מודה על האמת כדרך כל חכם כ״ש גדול כמוהו. ועוד יש לי ראיה ברורה דרב הוא דאמר להא מלתא ולא רבא. מן הירושלמי פ״ק דמגילה רב ושמואל חד אמר הללו יה. וחרונא אמר הללויה כו׳. ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא. מן מה דאמר רב שמעית מן חביבי אם יתן לי אדם ספר תילים של ר״מ מוחק אני את כל הללויה שבו שלא נתכוין לקדשו. הוי דו אמר הללויה עכ״ל. והא הכא אין להגיה רבא מדבר פלוגתיה הוא שמואל ואע״ג דירושלמי חולק עם גמרא דידן. דהא לגמרא דידן רב אמר הללויה שתים לפי הגירסא שאני מחזיק בה וכפי פירוש רשב״ם. נראה לי דלא קשיא דאה״נ דודאי הא דאמר רבי חייא על תילים דר׳ מאיר והא דהעיד רב על תילים דרבי חייא עצמו חלוקים הם. אבל הירושלמי לא ידע עדותו של רב מתהלים דר״ח. כמו דלא ידע מאן אמר דא ומאן אמר דא. דרב ושמואל בבבל היו והלכך דייק מדאמר שמעית כו׳. אבל גמרא דידן ידע נמי אידך היינו עדות רב על תילים דרבי חייא ושזה היה עיקר לרב לסמוך על תילים דר׳ חייא. ותו לא מידי. אלא שפיר עבדי הסופרים שכותבים כסיה בשתי תיבות דהשם קדוש. וברוך הוא אשר הנחני בדרך אמת]:

חריות של דקל. פי׳ הר״ב דכתיב כפות תמרים שתים הן כו׳. ורבנן כפת כתיב. גמרא:

ואותו היום נקרא כו׳. כתבו התוספות דלא יתכן כלל לפרש דרבי יוחנן בן ברוקא לא פליג אלא בשביעי. אלא אכולהו נמי פליג דסבר חריות של דקל היו מביאין כל שבעה ולא ערבה וכו׳. וכמו רבנן דנפקא להו מהל״מ. דהיינו כל שבעה. והא דקתני מתניתין ואותו היום לאו דוקא יום אחד:

מיד התינוקות שומטים וכו׳. כתב הר״ב ואין בדבר משום גזל. ר״ל גזל דדבריהם. כת״ק דרבי (יהודה) [צ״ל ר׳ יוסי] במשנה ח׳ פ״ה דגיטין. ולשון רש״י לא משום גזל ולא משום דרכי שלום. ומ״ש הר״ב בפירוש אחר. התינוקות משליכין לולביהן מידם ופירש״י בגמרא דלשון שומטים כמו שומטו ומניחו בקרן זוית [ביצה כ״ח:] ומ״ש הר״ב כיון דהוקצה כו׳ וללשון ראשון פירש״י דשאני אתרוגי התינוקות שלא הוקצו למצוה גמורה:

מלמד שחייב אדם כו׳. ובכבוד יו״ט האחרון כו׳ דכתיב חג הסכות וגו׳ שבעת ימים וסמיך ליה ושמחת בחגך. וכתיב בפרשת עשר תעשר חג הסוכות וגו׳ שבעת ימים תחוג וגו׳ והיית אך שמח לרבות לילי יו״ט האחרון לשמחה. או אינו אלא לילי ראשון ושישחוט מערב יום טוב דבלילה אין שוחטין קדשים דכתיב ביום צוותו. ת״ל אך חלק. ומה ראית מרבה אני ליל יום טוב אחרון שיש לפניו שמחה. ומוציא אני ליל ראשון שאין לפניו שמחה. גמרא. ופירש״י דשאר לילות א״צ ריבויא דבכלל ימים הם והא דמרבה הלילה של אחרון משום דסמוך לשבעה. והיום אתיא בק״ו דעיקר שמחה ביום. ואע״ג דכשחל יו״ט הראשון בשבת ליכא שמחה דשלמי שמחה אינן דוחין את השבת דדוקא ביום טוב פליגי במשנה ד׳ פ״ה דביצה וה״ל למתני השמחה שמנה ושבעה. הא אותבינן לה בפרק ו׳ דפסחים דף ע״א. ומשני דמשמחו בכסות נקייה ויין ישן. ובהכי ניחא נמי כל לילה שלאחר שבת שבחג דשלמים שנשחטו בע״ש כבר עבר זמן אכילתן:

מוריד את הכלים. לפי שרובן עושין סוכותיהן בראש גגן להכי תנן מוריד. רש״י סוף מסכת שבת דף קנ״ד:

ניסוך המים. בפ״ג ד׳ ל״ד. ופ״ד דף מ״ד אמרינן דהל״מ הוא והכי מסקינן בפ״ק דתענית דף ג׳. אע״ג דדרשי תנאי רמוזי בקראי:

כיצד צלוחית כו׳. הכא תנא סדר המילוי והניסוך ובפרק דלקמן תני השמחה והיציאה מבית המקדש אל השילוח למלאות:

מן השילוח. פירש הר״ב הוא מעיין וכו׳. דכתיב ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. תוספות [מ״ח ד״ה מנה״מ]:

ופנה לשמאלו. טעמא מפורש במשנה ג׳ פ״ו דזבחים:

שני ספלים של כסף. הקשו בתוס׳ דהך צלוחית של זהב מקודש הי׳ דהא במשנה דלקמן אמרינן דחבית לא הוי מקודש ש״מ דצלוחית מקודש הוי. וא״כ היאך מורידין בקודש משל זהב לשל כסף והתנן דאין מורידין במנחות [פי״א משנה ז׳. ובמשנה ד׳ פרק ו׳ דשקלים] ותירצו די״ל דספלים היו קבועים בסיד. ולא כלים נינהו דנחשבים כגופו של מזבח. והרי הם כלבונה שהיתה בבזיכין של זהב שהיו מקטירין על המזבח:

שהיו מושחרין פניהם מפני היין. דכיון דאמר מר עירה של יין לתוך של מים יצא של מים אתי לאשחורי. גמרא:

עירה של מים לתוך של יין וכו׳. לכאורה נראה לפרש כלומר שהחליף. וכן לשון רש״י בגמרא אאתי לאשחורי דלעיל לפי שפעמים שמחליפין. אבל ל׳ הרמב״ם בפ״י מהלכות תמידין. ואם עירה המים וכו׳ או היין וכו׳ ונסך שניהם בכלי אחד יצא:

רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמנה. לא מצאתי טעם לדבריו. וא״א לומר דלא סבירא ליה הל״מ. כמ״ש בשם התו׳ בכיוצא בזה במשנה ג׳ פ״ח דיבמות. והאריך הרמב״ם בזה בהקדמתו לזרעים עיין שם. ועי׳ מ״ש במשנה ב׳ פ״ב דסוטה. וי״ל דסבירא ליה דכמו שנתרבית לשמחת שלמים כדלעיל ה״נ יש לרבות לשמחת ניסוך דמקרי שמחה כדלקמן. ובטעם דלוג אפשר שסובר כראב״י דמשנה ג׳ פ״ט דמנחות דסבירא ליה אפילו מנחה של ששים עשרון אינו מביא אלא לוגה וכיון דמתנדב סתם אינו מביא אלא לוג. ה״נ דלא פי׳ בכמה הוא הניסוך מביא לוג. ואף ר׳ נחמיה ס״ל כראב״י כדאיתא בגמ׳ התם. ועוד אפשר דיליף ממצורע עני שמביא לוג שמן א׳ למנחתו ואע״פ דזה יחיד וזה צבור יליף מהפחות כך נ״ל. [*ושוב מצאתי בפירש״י פי״ג

דזבחים שכתב בלוג גמירי לה ע״כ. ועיין עוד מ״ש שם בס״ד]:

באתרוגיהן. ללמדך שאין ניסוך אלא בשחר בשעת נטילת לולב. גמ׳ פרק ב׳ דיומא דף כ״ו:

היה ממלא מן הכיור. פי׳ הר״ב לפי שהיו משקעים אותו מבערב. וכן פי׳ רש״י. ועיין ביומא פ״ג משנה י׳ מ״ש שם בס״ד:

המגולין פסולים לגבי המזבח. מסקינן בגמרא משום הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה׳ צבאות (מלאכי א׳):

ה **החליל**. עיין משנה ג׳ פרק ג׳ דבכורים. ומ״ש הר״ב הרבה מיני זמר היו שם לקמן במשנה ד׳:

של בית השואבה. שם המקום שהיו מתקנים לשמחה. הרמב״ם:

שאינה דוחה כו׳. הא דלא קתני כיצד יו״ט שחל להיות כו׳ כבפירקין דלעיל. משום דבעי למסמך ולמימר חליל של בית השואבה. דדייק מיניה בגמרא האי הוא דלא דחי. הא דקרבן דחי. תוס׳ [*ועיין במשנה ג׳ פ״ב דערובין]:

לא את השבת ולא את היום טוב. אע״ג דחליל אינו אסור אלא משום שמא יתקן כלי שיר. כמו לא מספקים. ולא מטפחים. דמשנה ב׳ פ״ה דביצה וקיי״ל [בפרק בתרא דערובין] דאין שבות במקדש. בית השואבה שאני. כדאמרינן בגמרא שאינה אלא משום שמחה יתרה. תוספת:

ירדו לעזרת נשים. כהנים ולוים יורדין מעזרת ישראל שהיא גבוהה לעזרת נשים שלמטה הימנה בשפוע ההר. רש״י. ועיין במדות:

תקון גדול. ר״ל גדול התועלת. הרמב״ם. וכתב הר״ב שהיו מקיפין אותה גזוזטרא. גמ׳. כאותה ששנינו [במשנה ה׳ פ״ב דמדות] חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא. פירש״י שבראשונה לא היו זיזין יוצאין מן הכתלים והקיפוה גזוזטרא. נותנין זיזין בכתלים בולטין מן הכותל סביב סביב. וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות לווחים שקורין פלנ״ק. כדי שיהו נשים כו׳ וזהו תיקון גדול דקתני שמתקנים בכל שנה. רש״י. והקשו בגמרא והכתיב (ד״ה א׳ כ״ח) הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל. ותירצו קרא אשכחו ודרוש (זכריה י״ב:י״ב) וספדה הארץ וגו׳. משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד. וק״ו ממקום הספד למקום שמחה וכו׳. ומ״ש הר״ב הנשים מלמעלה. פירש הרמב״ם כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. והדין עמו. כי האנשים שלמטה היו הרואין בשמחה לא השמחים בעצמן. כמ״ש הר״ב במדות שם. כי השמחים היו חסידים וכו׳ כדלקמן. וא״כ הוצרך לטעם. ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש. כי הוא ימשל בך כתיב (בראשית ו׳). ועוד משום קישוי לדעת. ושמא יראה קרי. כ״ש בחצרות בית ה׳:

ומנורות. גבהן פירש הר״ב לקמן:

[*ילדים. בחורים. רש״י]:

של מאה ועשרים לוג. תנא של שלשים שלשים לוג. שהם כולם מאה ועשרים לוגין. ותנא דידן כללא נקט. ואפשר לי לומר משום דסימנייהו שנותיו של משה רבינו ע״ה שאור תורתו זורחת עלינו. ועוד היא מאירה. שכיוצא בזה נתנו סימן במדרש על מספר הללויה שעונין הצבור כפי מנהגם בימי הגמרא. שעולין למספר שנותיו של אהרן קכ״ג. כמ״ש הרמב״ם בפ״ג [הי״ב] מהלכות חנוכה [*והכ״מ לא הראה מקומו ואני מצאתיו במסכת סופרים פי״ו]:

מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהן. כתבו התוספות תימה דלא קא חשיב כתונת. שגם היא היתה של שש ע״כ. ולי קשה גם מצנפת. [*ועיין במשנה ה׳ פ״ז דיומא:

שאינה מאירה כו׳. פי׳ הר״ב לפי שהמנורות כו׳ ומסיים רש״י וכותל מזרחי שהיא לסוף עזרת נשים היה נמוך כדאמר בסדר יומא [וכן בפרק ב׳ דמדות משנה ד׳] והמנורות עולות למעלה הימנה]:

חסידים ואנשי מעשה כו׳. ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה. אלא גדולי חכמי ישראל. וראשי ישיבות וסנהדרין. והזקנים. ואנשי מעשה. הם שהיו מרקדים. ומספקים. ומנגנין. ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם האנשים והנשים [כולן] באין לראות ולשמוע. לשון רמב״ם סוף ה׳ לולב:

[*היו מרקדים לפניהם. קאי על הרואים. דתנן בריש פרקין מי שלא ראה בשמחת כו׳ ש״מ דרואים היו. וכן שמעינן לה מהא דתנן במשנה ב׳ ומתקנים שם תיקון גדול. כדפי׳ הר״ב שם]:

דברי שירות ותשבחות. כתב הר״ב אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו. אלו חסידים. פירש״י כל חסיד. הוי חסיד מעיקרו. ואמרו שלא עברנו עבירה בילדותינו לבייש את זקנותינו. והיינו תשבחות שמשבחין להקב״ה על כך:

בשער העליון. והוא שער הנקנור. ולמה נקרא שער העליון. לפי שהוא למעלה מעזרת נשים. לשון הרמב״ם פ״ז מהלכות כלי המקדש. וכלומר דלא תטעה שהוא שער העליון שבדרום. הנזכר בפ״ו דשקלים וספ״ב דמדות. וטעמא דהא הכא יציאתם למזרח היה ובפ״ה מהלכות בית הבחירה בכ״מ מראה מקום לשם נקנור. ולא הראה מקום לשם עליון וממתניתין היא. ועוד בירושלמי פ״ה דערובין שבעה שמות היה לו שער סור כו׳ שער העליון:

קרא הגבר. והיו שוהין בתקיעות ובהפיכות פניהם למערב וגם בחזרה לאחר מילוי. והיה מאיר היום קודם שיגיעו [לעזרה]. ועד שיקדשן בכלי לא הוכשרו להפסל בלינה כדתנן פרק חטאת העוף במסכת מעילה גבי נסכים. ואע״פ שהצלוחית היתה מקודשת. מ״מ אין כלי שרת מקדשין בחוץ אלא בפנים דאלת״ה הא אמרן במשנה י׳ פ״ג דיומא דעלות השחר זמן פסולן של מי הכיור. כ״כ התוס׳:

תקעו וכו׳. עיין פרק דלעיל משנה ה׳:

הגיעו למעלה עשירית. בעי רבי ירמיה למעלה עשירית דנחית חמשה. וקאי אעשרה. או דלמא דנחית י׳ וקאי אחמשה תיקו. ובדף נ״ד פירש״י דגמירי להו חשבון התקיעות בחג [כו׳]. ומעלה עשירית משום דמקום מסויים [בעלמא] הוא לידע היכן תוקעין אותם:

היו תוקעין והולכין. ומאריכין בהן עד שמגיעין וכו׳ רש״י וכפירוש הר״ב במשנה דלקמן:

אבותינו שהיו במקום הזה וכו׳. פירש״י אבותינו בבית הראשון היו כופרין ולא היו פניהם לבית. אלא אחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳ פסוק הוא ביחזקאל [ח׳ ט״ז]:

ליה עינינו. גם בכאן פי׳ בכף נחת. ליה להיכל וכבר הארכתי במשנה ה׳ פרק דלעיל שהוא שם קדוש וכלפי הש״י אמרוה. ועיין מ״ש לקמן:

אנו ליה וליה עינינו. פי׳ הר״ב ליה משתחוים כו׳ דהשתא לא הוי כמו מודים מודים דמשתקים אותו. כדתנן במ״ג פ״ה דברכות ופ״ד דמגילה. משום דמשמע כמקבל עליו שתי רשויות. כ״ש הכא דשתי שמות מזכיר. דכיון דאתרי מילי קא מדכר ליה תרי זימני ולאו אחדא מלתא תרי זימני לית לן בה גמרא. ומכאן סתירה גמורה לפירושו של בעל כף נחת. שכתב ליה אנו משתחוים וליה אנו מיחלים. שזהו לשון הגמרא שממנו תקובל תפלתינו והם ב׳ דברים הפך מעשה אבותם. שלא די שהיו משתחוים לשמש. אלא אחוריהם להיכל. שלא היו מחשיבין אותו. שכן דרך מי שאינו מחשיב הדבר. שהופך פניו ממנו. עכ״ל. ואי איתא דכלפי ההיכל אמרו כך. מאי קשיא לגמרא ממודים מודים שהוא כלפי הקב״ה:

ובמוספין היו מוסיפין עוד ט׳. מסקינן דף נ״ה דט׳ הוא דמוסיפים לכל המוספים שיהיו בו ביום ואין תוקעין לכל מוסף ומוסף ומהאי טעמא ניחא דלא חשיב ר״ה שחל להיות בשבת. דאיכא מוסף דשבת וראש חדש. ור״ה שהן כ״ז. וכ״א שבכל יום אלא שלכל המוספים לא היו אלא ט׳:

להבטיל העם ממלאכה. לשון הר״ב תקיעה שניה. לישנא דברייתא בפ״ב דשבת דף ל״ה נקט. וכתבו התוס׳ דתקיעה לאו דווקא. דתרועה היא. ומ״ש הר״ב שלישית סלק המסלק פירש רש״י שם. קדרות העשויות להסתלק למאכל הלילה:

ערב שבת שבתוך החג כו׳. ושבת שבתוך החג. שהיו תשע למוספים. ולהוו נ״א לא מצי למתני. דהא בצרי להו כולהו דמשום בית השואבה. דתנן ריש [פירקין] דאינן דוחין השבת. גמרא. ומ״ש הר״ב ולא מייתי כשחל להיות ערב פסח בשבת כו׳ דמוסיפין עד נ״ז תקיעות. שהפסח נשחט בג׳ כתות. כת אחר כת כדתנן בפ״ה דפסחים. וכל כת קוראה את ההלל שלשה פעמים שהיו פסחיהן מרובין. והם טעונים הלל בשחיטתן ולא היו מספיקין לשחוט פסחיהן כל כת וכת עד שיקראוה ג׳ פעמים. ואע״ג דתנן ואע״פ שלא שלשו מימיהם לא גמרו פעם שלישית. מיהו אין כת שלא היתה גומרתו ב׳ פעמים. ומתחלת בו פעם שלישית. ואין חסר מן התקיעות כלום. שבתחלת קריאה תוקעים. ובכל קריאה ג׳ תקיעות. כך פירש״י. ואע״פ שהתוספות הקשו ופרשו בע״א. לא כתבתיו. לפי שלסברתם היו התקיעות בתחלת פרק מפרקי השיר והר״ב מפרש בהדיא בסוף תמיד דבסוף הפרק היו תוקעים [*ועיין עוד מ״ש שם] ומה שהקשו דהלשון אע״פ שלא שלשו מימיהן משמע שאפילו כת ראשונה לא התחילו כו׳ אינו מוכרח. ומ״ש הר״ב דלא חשיב ליה משום דלא שכיחי כולי האי. גמרא. וקאמר דאילו ערב שבת שבתוך החג איתיה בכל שנה ושנה דלא משכחת לה שלא יהיה [ערב] שבת בחג אא״כ יהיה יום טוב הראשון בערב שבת [וביום טוב בצרי להו תקיעות דבית השואבה דאינן דוחין היום טוב] וא״כ ראש השנה חל להיות כן. ויהיה יום כפורים בחד בשבת וקי״ל דדחינן לראש השנה למחרתו כדי שלא יחול יום כפורים באחד בשבת כדמפרש טעמא בפ״ק דראש השנה דף כ׳ משום מתיא. שלא יסריח המת שימות בשבת ולא יכול להקבר לא היום ולא למחר. והמפרש לה׳ קידוש החודש כתב בספ״ו בשם רבינו חננאל. שאין זה עקר הטעם לדחות אלא שהדחיות מסורות הלמ״מ הם ולא נתגלו אלא לב״ד המעיינים בסוד העבור. ולפיכך הבלתי יודעים מסבירים להם הטעם. ואחרים שהוא ר״מ נמי לא קבל הלכה למשה מסיני זו. כמ״ש ס״פ ט״ו דשבת [*ועיין מ״ש במשנה ו׳ י׳ פ״ד [צ״ל מ״ז וט׳ פי״א]. דמנחות]:

ושלשה למילוי המים. פי׳ הר״ב לאחר ששאבום כו׳ כדתנן משנה ט׳ פרק דלעיל:

[*משמרות. שם משמורה פירשתי פרק קמא דברכות]:

ששה כו׳ וחמשה כו׳. אע״פ שמשמרה ומשמרת לשון נקיבה. מאמרם לא היה אלא על ראש המשמרה כאשר יאמרו בכל המשנה. יהויריב וידעיה. רוצה בו משמרת יהויריב משמרת ידעיה. ואולי שהיה מונה וסומך על מלת משמר שהוא לשון זכר. הרמב״ם. וכן עוד במשניות דלקמן לשון זכר מהאי טעמא:

חוזרין חלילה. כדרך שסדרום בד״ה [א׳ כ״ד] יהויריב ראשון ואחריו ידעיה חרים כו׳. כולן כמות שהן סדורים. רש״י. ומיהו בבית שני שלא עלו אלא ארבעה מן המשמרות ונתחלקו לכ״ד וידעיה עלה קודם יהויריב. הלכך ששה שלו קודמים. כדאיתא בפ׳ בתרא דתענית בגמרא דף כ״ז:

בשלשה פרקים. בשלשה רגלים. רש״י:

היו כל המשמרות שוות. גמ׳ שנאמר (דברים י״ח:ו׳) וכי יבא הלוי מאחד שעריך ובא בכל אות נפשו ושרת יכול אף בשאר ימות השנה ת״ל מאחד שעריך. לא אמרתי אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד כלומר בעיר אחת. וע״כ קרא בכהן ולא בלוי מדכתיב ושרת שאין הלוים ראוים לשירות ובכ״ד מקומות נקראו כהנים לוים רש״י. ועי׳ לקמן:

באמורי הרגלים. כתב הר״ב כגון חזה ושוק כו׳ והוא הדין לעבודתן. וכ״כ הרמב״ם מה שראוי מהם לאכול אוכלין אותו בשוה. והראוי לשרפה מקריבין אותו בשותפות כמו שנזכר:

ובחלוק לחם הפנים. שנאמר (שם) חלק כחלק יאכלו. כחלק עבודה כך חלק אכילה ולקרבנות לא אצטריך דכיון דכולם שוות בעבודה נפקא לן דשוות באכילה מדכתיב (ויקרא ז׳:ט׳) לכהן המקריב אותה לו תהיה. אלא ללחם הפנים שאין בו עבודה שכבר נעשית עבודתו משבת שעברה דאי משום הקטרת בזיכים. להתיר לחם קאתיין ואין עבודה זו בגוף הלחם. וכתבו התוס׳ דחלוק הוא דמרבינן אבל סלוקו וסדורו והקטרת הבזיכים למשמר הקבוע [*והכי תניא בתוספתא וטעמא] מדמרבינן ליה מיאכלו משמע לאכילה רבייה רחמנא ולא לעבודה:

הילך מצה הילך חמץ. מצה [ואח״כ חמץ] דתדיר [ושאינו תדיר] תדיר קודם. [כדתנן בריש פ״י דזבחים]. גמרא:

מקריב תמידין כו׳. דחובות הבאות ברגל שלא מחמת הרגל אפקינהו רחמנא מושרת ככל אחיו שנאמר (דברים י״ח:ח׳) לבד ממכריו על האבות מה שמכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך. ובכלל זה נדרים ונדבות וקרבנות צבור דאיתנהו בשאר ימות השנה והרי הן למשמר המשמש וה״ה במשמר המשמש בשבוע שחל בו הרגל. גמרא:

ושאר קרבנות צבור. [כתב הר״ב] לאתויי פר העלם כו׳. גמרא. וכתבו התוספות בד״ה ובחלוק וכו׳. ומוסף שבת לא מפרש מתני׳ מידי. ושיירא. והוי בכלל דשאר קרבנות צבור וכי קאמר בגמרא לאתויי פר העלם כו׳ הוי מצי [למימר] לאתויי מוסף שבת דבהדיא קתני בתוספתא שהוא למשמר הקבוע והא דמרבה לחם הפנים טפי. דיאכלו משמע מידי דאכילה [כו׳] שכבר נעשית עבודתו כדלעיל:

מלפניה. כתב הר״ב אם חל שמיני כו׳ וכן לשון רש״י. וה״ה ז׳ דפסח וראשון דשבועות ושני דראש השנה אלא משום דמכילתין בחג. נקט לשמיני דחג ולשון הרמב״ם כשיחול יום טוב האחרון וכן לשון הר״ב לקמן. וטעם שכתב הר״ב מפני קדימתן ואיחורן. בגמ׳. והוסיף הרמב״ם לבאר שיש תועלת למקדש. שעל ידי חלוק להם הלחם חלק כחלק יבואו למקדש ואם יתאחר אחד מבעלי המשמר ימצא אחר שיבא במקומו. כך פירש דבריו הכסף משנה בפרק ד׳ מהלכות תמידין ויש הוכחה לדברי הרמב״ם מדאמרינן בגמרא תיקנו רבנן מילתא. וכל תקנה מפני התועלת היא:

והמתעכב נוטל שתים. פירש הר״ב כל המשמרות שנתעכבו וכו׳ וכ״כ רש״י. ויש להקשות דה״ל למתני והמתעכבים. ועוד הקשה הכסף משנה בפרק ד׳ מהל׳ תמידין התינח אם חל י״ט האחרון בחמישי בשבת דהוו מתעכבים. אבל כשחל יום טוב הראשון בשני בשבת מאי מתעכב שייך למימר. המתעכב והמקדים הוה ליה למתני. והרמב״ם מפרש דהמתעכב הוא מלשון תרגום. ויתמהמה מתרגמינן ויתעכב ור״ל שכשחל יום אחד בינתים ונמצא שהמשמר שחל בו הי״ט מתעצלים מלבא כולם הואיל ובשבוע שלהם חל הי״ט שיד כל המשמרות שוות. ולפיכך הואיל ומעטים הם הבאים מאותה המשמר אינם נוטלים אלא שתים ולפי זה כשחל י״ט ביום שני. שבת שקודם י״ט משמר היוצא נוטל עשר והוא שקורא התנא משמר שזמנו קבוע והנכנס נוטל שתים מהטעם האמור וכשחל י״ט האחרון להיות בחמישי שבת שאחר המועד משמר הנכנס נוטל עשר והיוצא נוטל שתים שהם המתעצלים:

הנכנס נוטל שבע. כתב הר״ב בשכר הגפת דלתות. ואע״ג שגם עליו תעבור חלוקה הזאת לשבת הבאה שהנכנס אחריו נוטל שבע והוא חמש. וא״כ מאי מהני להם חוק זה. אמרו בגמרא דניחא ליה לאניש ליקח לאלתר ולא להמתין להבא אע״פ שאם ימתין יבוא לו גם כן שוה בשוה:

חולקת. בכוליה פירקין מתני בלשון זכר כמ״ש במשנה ו׳ טעם הדבר. והכא בבילגה נקט לשון נקיבה ונ״ל דודאי שהלשון משמרה סובל לשון זכר מהטעם שכתב הרמב״ם לעיל וסובל לשון נקיבה כי כן המלה בעצמה. ולפיכך בבילגה הניחו הלשון לנקיבה לגנאי ועוד שהחוטאת אשה היתה. ואל תטעה לחשוב בילגה לשם אשה כי הוא שם ראש המשמר החמשה עשר בדברי הימים א׳ כ״ד:

וטבעתה קבועה. פירוש הר״ב שמכניס צואר הבהמה לתוכה כו׳ ומבואר יותר בסוף מעשר שני ופרק ד׳ דתמיד:

פרק א

א **למעלה מעשרים אמה פסולה.** כתב הר״ב דסוכה דירת עראי כו׳. ולמעלה מכ׳ אין אדם עושה כו׳ שצריך לעשות יתידותיה ומחיצותיה קבועין וא״ל דבבנין קבוע קפיד [*שלא לעשותו אפילו בלמטה מכ׳] דודאי דלא אתא רחמנא לצוות מה שאי אפשר לעמוד עליו דבאיזה דבר נשער אם הבנין ראוי לשבעה בלבד או ליותר מיכן. אלא בשעור שאפשר שיעשה בו דירת עראי תליא מלתא. הר״ן:

עשרים אמה. עיין בפירוש הר״ב רפ״ק דערובין:

פסולה. בגמ׳ פריך דבמבוי רפ״ק דערובין תני בכה״ג דהכא ותנן ימעט. ומ״ש דהכא תני פסולה. ומשני סוכה דאורייתא תני פסולה. דכל כמה דלא מתקנה הויא פסולה מימות משה רבינו ע״ה שנתן מדתה אבל מבוי דרבנן ועכשיו מתחילין להראות׳ שיעורו מאי פסלות שייך למימר הלכך תני ימעט. כ״פ רש״י. ובתוס׳ מפרש בע״א. א״נ סוכה נפישי מיליה לענין גובה ולענין דפנות ולענין סכך וכי הוה תני בחדא תקנתא. מיבעי למתני׳ בכולהו הלכך כללינהו לכולהו בלישנא דפסולה דלעולם ילמד אדם לתלמידיו בלשון קצרה:

ושאינה גבוהה עשרה. פירש הר״ב דדירה סרוחה [היא] כו׳. הלכך אפילו היא גבוהה מי׳ אלא שהוצין יורדין לתוך י׳. אע״ג דחמתן של ההוצין מרובה מצלתן ואימא דלא למעטו קמ״ל דמשום דירה סרוחה פסולה. כדאיתא להאי דינא בגמרא דף ד׳. אבל לענין שעור גובה י׳ עצמו הא מסקינן בגמרא דף ה׳ ע״ב דלרבי מאיר משנה ו׳ פרק י״ז דכלים דהלכה כמותו. דכל אמה אפילו דכלים באמה בת ו׳ וילפינן לה מכרובים שבמשכן דכתיב גבייהו (שמות כ״ה:כ׳) סוככים בכנפיהם [על הכפורת ולעיל מיניה כתיב פורשי כנפים] למעלה משמע למעלה מראשיהם. ועל כפורת הארון היו עומדים שגובהו דארון אמה ומחצה שהן ט׳ טפחים והכפורת עוביו טפח דיליף ממסגרת דשלחן. וכמו דבמקדש דשלמה היו מגיעים הכרובים עד שליש גובה הבית ה״נ במשכן. וגובהו במשכן י׳ אמות שהן ס׳ טפחים שהשליש ך׳ טפחים נמצאו הכרובים פורשי כנפים על הארון בי׳ טפחים חלל וקרי להו סכך. ולר״י דמשנת כלים דלא הוו אלא באמה בת ה׳ אמרינן דהלכתא גמירי לה מהלכה למשה מסיני:

ושאין לה ג׳ דפנות. מ״ש הר״ב צורת הפתח פירושו כמ״ש בערובין רפ״ק. וגבי פס ד׳ לא כתב הר״ב צורת הפתח ואפשר דסובר דכשעושה בפס ד׳ ועשהו בסמוך לא בעינן צורת הפתח הואיל ויש בו הכשר סוכה כשאתה מעמידו בפחות מג׳ אבל הרמב״ם כתב שזו ג״כ צריכה צורת הפתח. והרא״ש והר״ן כתבו שיש בזה מחלוקת בין הפוסקים. ומ״ש הר״ב ו׳ על ו׳ לראשו ורובו. לשון הירושלמי דגברא באמתא יתיב. ועיין משנה ז׳ פ״ב:

ושחמתה מרובה מצילתה. פי׳ למטה וא״כ הן שוים למעלה ואפי׳ הכי פסולה משום דמיעוט הצל דלמטה בטלה לגבי חמתה שהיא מרובה ממנה הר״ן ע״פ פירש״י ז״ל ועיין לקמן משנה ח׳ ואסתירא שכתב הר״ב פירשו הרא״ש ז״ל. מטבע נחושת ורחב יותר מזוזא:

בית שמאי פוסלין. פי׳ הר״ב דבעו סוכה לשמה דכתיב (דברים ט״ז:י״ג) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים סוכה העשוי לשם חג בעינן [סוכות תעשה לחג סרס המקרא ודרשהו]. וב״ה מבעי להו לעושין סוכה בחולו של מועד אם לא עשאה מתחלה. וב״ש סברי דאין עושין. גמרא:

ב **כאילו עשאה בתוך הבית.** מבסכת חסר כתיב. ולא תחת הבית ולא תחת האילן במשמע. כמו לקמן בסמוך בענין סוכה תחת סוכה. והא דתלי לה בתוך הבית והל״ל פסולה דהא מחד קרא נפקא. אלא לאשמועינן דדוקא כשהאילן דומיא דבית מה בית צילתו מרובה מחמתו אף אילן כן. אבל כשחמתו מרובה מצילתו וחבטן ועירבן עם הסכך הכשר כשר כמו במשנה ד׳ ואי מהתם ה״א ה״מ בדיעבד אבל לכתחלה לא קמ״ל. גמרא:

ותחתונה פסולה. דכתיב בסכת תשבו. וכתיב חסר לומר דתרי סוכות היינו סוכה תחת סוכה פסולה. וכתבו התוספות אפי׳ למ״ד יש אם למקרא [כמו שכתב הר״ב במשנה ח׳ פ״ח דתרומות] מודה דלא לחנם נכתב המסורת וכי פליגי במלתא דמכחשי אהדדי. עיין רפ״ג ועיין בד״ו ע״ב בתוספות בד״ה ורבי שמעון סבר כו׳:

רבי יהודה אומר אם אין דיורין כו׳. פירש הר״ב דכי פליגי כשיכולה לקבל על ידי הדחק כו׳ דתנא קמא סבר כו׳. בגמרא. וכתב הר״ן דתנא קמא לטעמיה אזיל דסבירא ליה לעיל דירת עראי בעינן. ור״י לטעמיה אזיל דסבירא ליה דירת קבע בעינן:

ג **מפני החמה.** או תחתיה מפני הנשר. פירש הר״ב שלא יהו עלין וכו׳ על השלחן כפרש״י ולפי זה מפני החמה להגין על האדם מפני החמה. וכן מבואר בתוס׳ וכתב המרדכי דלא דמי לנאותה דכשרה [כמ״ש הר״ב] דשאני התם דהוי צורך סוכה ובטל לגבה ע״כ. ופ״א שכתב הר״ב שלא ינשרו כו׳. כלומר שהסדין מופרש סמוך ודבוק לתחתיה ומונע בזה העלין שלא יוכלו ליפול. ולפי זה מפני החמה שמיבשת הסכך ומתוך זה נעשה חמתה מרובה. כך כתוב בתוספות:

קינוף. ויטו לאבשלום האהל על הגג (שמואל ב׳ י״ז) מתורגם קינופין על איגרא. וזה שכתב הר״ב שהן גבוהין נראה דרוצה לומר גבוהין עשרה דאל״כ מאי למימרא שהן גבוהין. ודאי שאין פורסין סדין על כלונסות שאינן גבוהין. דהיאך ישכב אדם שם אלא רוצה לומר שהן גבוהין כשעור והיינו עשרה טפחים. והוא כשיטת ריי״ף ורמב״ם פרק ה׳ דסברי דלא חשיב אהל לבטל אהל דסוכה אלא בגובה עשרה ויש לה גג. ועיין בסמוך:

נקליטי. בפסוק חור כרפס (אסתר א׳:ו׳) תרגום על דרגשין דנקליטהון דדהבא. ומה שכתב הר״ב משום דאין לה גג הוא הדבר אשר כתבתי לעיל דהר״ב ס״ל דתרתי בעינן גובה עשרה וגג טפח כיון דהכשיר סתם כל שאין לה גג ש״מ דאפילו בגבוה עשרה כמו שדקדק הר״ן מלשון הרי״ף. אע״פ שבעקרי הדינים חולק. ועיין בבית יוסף סוף סימן תרכ״ז:

ד **הדלה**. פירש הר״ב הגביה. והרבה במסכת כלאים:

וסיכך על גבה. ונ״א על גבן ונראה שזוהי גירסת הר״ן שכתב דר״ת מוכיח מדלא קתני סיכך ואח״כ הדלה דכבר נעשה בכשרות ואפילו הכי מפסלה. וכ״ש הדלה ואח״כ סיכך. אלא ודאי לא פסלה אלא כדקתני הדלה וסיכך דתחילתו בפיסול נעשית. ולאו ראייה היא דמתניתין תרתי קתני הדלה וכו׳ או סיכך. כלומר בין שקדם הסיכוך כדקתני הדלה עליה. בין שקדם האילן וסיכך עליו. ומיהו על גבה נמי ניחא וקאי אדלעת וקיסום:

פסולה. פירש הר״ב לפי שאין מסככין במחובר. דאמר מר באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר. רש״י:

ואם היה סכוך הרבה מהן. פירש הר״ב והוא שחבטן. כל לשון חבטה שבגמרא לשון השפלה. והמפרש חבטה תלישה. או שליפה. טועה. דאי מחובר הוא מאי אהני ואי תלוש הא קתני או שקצצן. מכלל דרישא מחוברין וכו׳. רש״י דף ט׳ ע״ב. ולפי מה שכתבתי במשנה ב׳ הא דאמרן הכא דמהני ערוב דוקא כשהמודלה חמתו מרובה מצלתו. וי״א דאם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא המודלה אין צריך לערוב. והכא כשהסוכה אין צלתה מרובה אלא על ידי המודלה. וי״א דאם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר אפי׳ צל הסוכה מרובה בלא המודלה בעי ערוב. ועיין עליהם בטור סימן תרכ״ו. ומ״ש הר״ב דסכך כשר רבה ומבטלן דמדאורייתא כל מילי בטל ברובא ומהיכי תיתי למפסלא לא משום שני סככים איכא דהא חד סכך הוא. ולאו משום מחובר איכא דהא בטיל ליה. לשון רש״י שם:

כל שהוא מקבל טומאה. נפקא לן בגמרא מהך דבאספך דלקמן בפירוש הר״ב:

ואין גידולו מן הארץ. כגון עורות בהמה ואפילו לא מקבלי טומאה כגון שמחוסרין מלאכה. רש״י. ובגמרא פירש עוד דאע״ג שהארץ מגדלתן במרעה ופרנסה [ונקראו גדולי הארץ לענין מעשר שני במשנה ג׳ פ״ק דמ״ש] גדולו מן הארץ לא קרי אלא מה שצומח מן הקרקע. ועיין בפרק ז׳ דב״מ משנה ב׳:

וגדולו מן הארץ. כתב הר״ב דכתיב באספך מגרנך ומיקבך כו׳. כלומר מן הנשאר וכו׳ דמגורן ולא גורן עצמו מיקב ולא יקב עצמו. דאילו גורן קשין עם התבואה. ויקב האשכולות עם הענבים ה״ל דבר המקבל טומאה ואהא אמרינן הך דרשא בגמרא. והר״ב אסמכיה לגדולו מן הארץ. דממילא נמי ילפינן לה מיניה:

ה **וחבילי זרדים**. כתב הר״ב מין קנים. זה לשון רש״י מין קנים הן שעושין זרדים טויל״ש *) בלע״ז [ואוגדין] אותם ובעודם לחים וכו׳. ע״כ. ועיין משנה ג׳ פרק ב׳ דשביעית:

אין מסככים בהם. פירש הר״ב דפעמים שאדם בא וכו׳ והוי עשוי בפסול. מסיים רש״י הלכך גזור רבנן שלא יסככו בחבילים אפילו הוא מטילן עליהם לשם סוכת החג גזירה משום חבילין דכל השנה דאיכא פסול דאורייתא ע״כ. ומ״ש הר״ב וזה לא נעשה אפילו לצל. דאע״ג דלא בעו סוכה לשם חג [כב״ה דריש פרקין] לשם סוכה בעינן ולצל הוא דמקריא סוכה שסוככת מן החורב. רש״י דף ח׳ ע״ב:

וכולן כשרות לדפנות. כתב הר״ב דסכה סכך משמע ולא דפנות. מסיים רש״י ודנפקא לן דפנות. מבסכת בסכת בסכות. [כדפירש הר״ב בר״פ] מייתורא דקראי ילפינן ולא ממשמעותא. הלכך תעשה באספך מגרנך. אסככה הוא דקאי:

ו **ורבי מאיר אוסר**. פירש הר״ב כיון דנפקי מתורת לבוד ופירש״י שאם היה אויר במקום אחד מהן לא מצי למימר לבוד חשיבי להיות דומה לתקרה וגזרינן:

נתן עליה נסר כו׳. לדברי הכל. וסוכה כשרה וכגון דיהבינן אצל הדופן. דסכך פסול אינו פוסל מן הצד אלא בד׳ אמות דאמרינן דופן עקומה [במשנה י׳] רש״י:

ובלבד שלא יישן תחתיו. להכי נקט שינה דאפילו עראי אסור. דתנן במשנה ד׳ פרק ב׳ דאוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה ותני עלה [דף כ״ו] ואין ישנים עראי חוץ לסוכה. משום דאין קבע לשינה שאין אדם קובע עצמו לשינה שפעמים שאינו אלא מנמנם מעט ודיו בכך:

ז **שאין עליה מעזיבה**. שאם היה בה מעזיבה לא הוי סגי במפקפק. דמעזיבה ועפר סכך פסול נינהו דלאו גידולי קרקע הן. הר״ן:

מעזיבה פי׳ הר״ב הטיט או הסיד וכו׳. ודומה לו במקרא ויעזבו את ירושלים עד החומה. בספר עזרא. [נחמיה ג׳] מלאוה עפר להחזיק החומה. רש״י:

מפקפק ונוטל כו׳. ה״ק אע״פ שמפקפק אי נוטל אחת מבינתים אין. אי לא. לא. גמרא:

ונוטל אחת מבינתים. לשון הטור סימן תרל״א שיטול מבין כל שני נסרים אחד. ועיין במשנה דלקמן:

מפקפק או נוטל כו׳. כתב הר״ב ורבי יהודה לטעמיה דמכשיר לסכך בנסרים. פירוש שהן מג׳ עד ד׳ אלא דמתוך שהתקרה היתה עשויה בהן כבר שייכא בהו גזירת תקרה בר מפסולא דאורייתא דאית בהו תעשה ולא מן העשוי. ומיהו במפקפק או נוטל אחת מבינתים. בחד מהני סגי לבית הלל משום דכי היכי דמפיק לה בהכי משום תעשה ולא מן העשוי מפיק לה נמי מגזירת תקרה. ובית שמאי ס״ל דנהי דמפקפק מפיק ליה מתעשה ולא מן העשוי לא מפיק לה מגזירת תקרה. וכן לרבי מאיר אליבא דכולי עלמא. זו היא שיטת הרי״ף כמ״ש הר״ן וניחא לי לפרש דברי הר״ב בהכי שדבריו סובלין זה הפירוש יותר מפירושו של רש״י ז״ל:

ח **המקרה סוכתו בשפודין**. כמו שאנו עושין שמסדרים כלונסות תחלה בסכך ונותנין פסל עליהן. רש״י:

בארוכות המטה. ולשון הר״ב *) בארובות בבי״ת. וכן לשון הר״ן גם המגיד. אבל מלשון המשנה דפי״ח דכלים ומייתי לה הכא בגמרא נראה ודאי הגירסא בכ״ף דקרי לשכנגדה קצרה. ומיהו מצינו בי״ת במקום כ״ף כיוצא בזה במשנה ב׳ פט״ו דכלים. ומ״ש הר״ב דמקבלים טומאה מוקי לה בגמרא בארוכה וב׳ כרעים. עיין משנה ה׳ פי״ח דכלים:

אם יש ריוח ביניהן כמותן. כתב הר״ב לאו דוקא כמותן ממש וכו׳ דהוי פרוץ כעומד ופסול וכו׳. וכן כתב הרמב״ם. ותימה דבמשנה ח׳ פ״ק דערובין כתבו דפרוץ כעומד מותר. ושם כתב הרמב״ם שכן בכל התורה. ותירץ המגיד פ״ה דכיון דסכך פסול כפרוץ נחשב [כדמוכח בגמרא] הלכך גבי סוכה בעינן שיהא סכך כשר טפי פורתא. דאי לא מאחר דכפרוץ הוא הויא לה למטה חמתה מרובה מצלתה [כמ״ש הר״ב בריש פירקין] דזוזא מלעיל וכו׳ עכ״ד. ובית יוסף סימן תרל״א אמר שזהו דוחק ומיישב דהיינו טעמא דלא סגי בכמותן ממש משום שהרי גם מהסכך עצמו נכנסת חמה על כל פנים שהרי אינה מעובה כמין בית. [דהא דתנן במשנה ב׳ פרק ב׳ דמעובה כמין בית כשרה. היינו בדיעבד כדאיתא בטור סימן תרל״א]. ומצטרף מקום הסכך הפסול שהוא נחשב כפרוץ עם האוירים של הסכך עצמו כדאמרן והוי פרוץ מרובה על העומד הלכך צריך שירבה הסכך הכשר על הפסול עכ״ד. ואם שפירושו זה עולה יפה בלשון הרמב״ם שבחבורו שכ״כ ואם היה זה כמו זה בצמצום כו׳ פסולה. מפני שסכך פסול כפרוץ נחשב עכ״ל. מיהו לשונו שבפירושו סובל יותר פירוש המגיד שכתב כי כשהסוכה פרוץ כעומד פסולה וכו׳. ולפיכך צריך כו׳. ואז תהיה כשרה מפני שהעומד מרובה על הפרוץ עכ״ל. ולהב״י א״צ שיהא העומד מרובה. אלא שלא יהא הפרוץ מרובה ושוב מצאתי שכדברי המגיד כתב הר״ן במשנה ב׳ דפרק דלקמן:

כשרה. וכשאין בהן בסכך הפסול כשעור הנזכר בפירוש הר״ב במשנה י׳ דפסלי בכך:

החוטט בגדיש כו׳. כתב הר״ב אבל אם היה חלל טפח דאהל הוא [ועיין בסוף פירקין] וכשעשאה לשם סוכה או צל. הר״ן. וכך כתב הרמב״ם בפ״ה. ומ״ש הר״ב וחטט בו עד שהגביה את החלל לשיעור גובה י׳ וכו׳. וז״ל רש״י. וכשחוטט בו מלמטה למעלה עד שיגביה כו׳. ע״כ. ואין להקשות דהרי הסכך דמעיקרא ניטל וליתיה. וסכך דהשתא אית ביה תעשה ולא מן העשוי. דכל דבהדי סככה אפילו סמיך טובא סככה הוי. אלא דהשתא קליש ליה מלמטה הלכך שפיר דמי כמ״ש הר״ן. אלא שהוא תלה זה בדעת אחרים ושרש״י פירש דוקא מלמעלה למטה. ובודאי שלשון אחר נזדמן לו. ואי משום שהביא ראיה מההיא דחקק כו׳. והלכך על כרחין צריך להגיה בלשונו מלמעלה למטה. דומיא דחקק. לאו כלום הוא דשאני התם במימרא דחקק שאין הסכך מעובה ואי אפשר להשלים אלא ע״י החקק. אבל הכא דאפשר אה״נ. ועל הב״י אני תמה שהביא לשון רש״י בסימן תרל״ה כלשונו שלפנינו וכתב עליהם דברי הר״ן. ומ״ש הר״ב והרי היא כסוכה כו׳. כ״כ רש״י. ומימרא היא בגמרא דף ד׳:

ט **[*שלשה טפחים פסולה**. [כתב הר״ב] היינו שעור שיזדקר כו׳. פירש״י בפ׳ כיצד הרגל ד׳ כ״א זקירה קפיצה]:

י **ארבע אמות פסולה**. כתב הר״ב פחות מכאן כשרה וכו׳. ורואין תקרת הבית כאילו נעקם ראש הדופן. וז״ל רש״י רואין תקרת הבית כאילו היא הדופן שנעקם למעלה כו׳. וכתב עוד ואיני מפרש רואין את הדופן כאילו הוא עקום והולך תחת הסכך פסול. ומגיע לסכך כשר ומוציא את הפסול מן הסוכה. דא״כ באויר נמי נימא הכי. ולעיל תנן הרחיק הסכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה ע״כ. ומ״ש הר״ב ולא יישן תחתיו. כ״כ רש״י ולאו למימרא דאפילו במשהו לא ישן תחתיו אלא או בד׳ טפחים. כדעת הטור סימן תרל״ב. או בג׳ טפחים כדעת הראב״ד בב״י שם:

וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה. כתב הר״ב ואכסדרה היא מקום מוקף מג׳ מחיצות. וז״ל רש״י כל חצר שבגמרא לפני הבתים והבתים פתוחים לו. וחצר זו מוקפת בתים מתוכה ופתוחין לה סביב מג׳ רוחות ולפני הבתים עשוי אכסדראות סביב לג׳ רוחותיה והאכסדרה פתוחה היא ואין לה דופן לצד החצר ויש עליה תקרה וזה סיכך על גבי כל אוירה של כל חצר שבאמצע היקף אכסדראות ואין דופן לסוכה זו אלא מחיצות הבתים המפסיקות בין בתים לאכסדרה ונמצאת תקרת האכסדרה מפסקת סביב בין סכך לדפנות:

סוכה גדולה. כתב הר״ב כל שאילו ינטל כו׳. ישאר בה שבעה על שבעה וכן לשון הרמב״ם. וכתב הכסף משנה בפ״ה. יש להסתפק בלשון זה אי ס״ל דז׳ טפחים על ז׳ טפחים מצטרפין. כלומר שאם סכך פסול מתחיל מהדופן שמהצד ואינו מגיע עד הדופן האחר ואם נצרף סכך שאצל דופן האמצעי

וסכך שאצל הפתח ע״י הצד שאין מגיע לו סכך פסול יש בסוכה זו שבעה על שבעה ונכשיר. או נימא דאין מצרפין וצ״ע. ע״כ:

שהקיפוה בדבר שאין מסככין בו. וצריכא דאי אשמועינן בית שנפחת דמחיצות לבית עבידן להיות דופן לבית והרי הבית נעשה סוכה הלכך שדינן מחיצות בתר סוכה ע״י עקום. אבל חצר המוקפת אכסדרה דמחיצתה לאו לאכסדרה עבידי אלא לביתא. הלכך ליכא למימר תקרת אכסדרה עקימת דפנות הללו היא ולא נשדינהו לדפנות הכא לצד סוכה צריכה. ואי אשמועינן הני תרתי משום דסככן סכך כשר הוא כלומר ממין סכך כשר הוא ופסולו משום תעשה ולא מן העשוי. אבל סוכה גדולה שהקיפוה בדבר שאין מסככין בו דסככה סכך פסול הוא. אימא לא לכשרה על ידי עקום צריכא. גמרא. ומ״ש הר״ב ואויר שאין שם סכך כו׳. בין בגדולה בין בקטנה קאמר דמדתנן הרחיק וכו׳ לעיל [*מייתינן לה]. ומתניתין משמע דבין בגדולה בין בקטנה מיירי. בית יוסף סימן תרל״ב:

יא **מפני שאין לה גג.** וכתב הר״ב אלא א״כ יש לה גג טפח דהיינו שהגביה מן הקרקע טפח. דכיון שיש שעור אהל בזקיפה הוי אהל. אי נמי ההיא דסמכה לכותל שהרחיק ראש הסמוך לכותל טפח מהכותל. ולתוספות אותה טפח. שהגביה צריך שיהא עשוי בבנין ולרש״י אפילו אויר כגון שהעמידו על יתדות ומטעם לבוד. וכן בטפח דהרחקה נמי. לתוספות צריך שימלאנה בסכך שאין אויר חשוב גג. ולרש״י אין צריך מטעם לבוד. וכתב הר״ן ומיהו דוקא כגון שיש לה ששה עשר טפחים שהם שבעה עשר בהדי האי טפח כי היכי דלהוו שבעה מינייהו לסכך. ועשרה למחיצה. ושעשה השעור הצריך לסכך מדפנות אלו מדבר שמסככים בו. שהרי שיעור זה מדפנות אלו עולה הוא לסכך עד כאן לשונו. ובשם הרב ר׳ אליהו מזרחי כתב הבית יוסף דאלו שבעה טפחים דסכך יותר משבעה הם כתוספת האלכסון על הצלע לא שבעה טפחים בלבד. כדברי הר״ן. עד כאן. ואיני יודע למה ביאר זה בשבעה טפחים דסכך. דנראה דהנהו עשרה דמחיצות נמי צריכים שיהיו יותר מעשרה כתוספת האלכסון על הצלע. ומה שכתב הר״ב והלכה כרבי אליעזר משום דמסקי בגמרא. דמתניתין יחידאה היא דרבי נתן שנאה כך ואיפכא הויא דר״א מכשיר. וחכמים פוסלים. וקיימא לן כחכמים:

מחצלת של קנים כו׳. פירש הר״ב בקטנה כולי עלמא לא פליגי דסתמא לשכיבה. ופירש הר״ן כדי שכיבה:

ואינה מקבלת טומאה. כיון דלסיכוך עבידא אינה מקבלת טומאה אפילו ישכב בה הזב. כן פי׳ הר״ן ונימוקו עמו דכל שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו אינו מקבל טומאת משכב. כמפורש במשנה ג׳ פרק כ׳ דכלים. ואין נראה פי׳ התוספות שכתבו הטעם משום דכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן. כדתנן במשנה ג׳ פרק ב׳ דשבת ע״כ. דהכא לא בעינן דווקא טומאת אהלים אלא כל קבלת טומאה מפסלה לסכך. ועוד דהא פשטא דמתניתין משמע ודאי דבטומאת משכב איירינן:

פרק ב

א **הישן.** עיין מ״ש בס״ד במשנה ו׳ דפ״ק:

תחת המטה. כתב הר״ב ובלבד שתהא המטה גבוה י׳ טפחים דאז היא חשובה אהל. פירוש לבטל אהל הסוכה שעליה. אע״פ שיש לה גג טפח צריך ג״כ שתהיה גבוה עשרה וכמ״ש במשנה ג׳ בפ״ק. אע״ג דלענין שאר דברים אהל טפח מקרי אהל. וכדלעיל משנה ט׳ וי״א. וכעין זה פי׳ הר״ן לפי דרכו:

אמר רבי יהודה נוהגין היינו כו׳. פירש הר״ב דקסבר לא אתי אהל עראי [דמטה דמסלקין אותה ממקום למקום רש״י פרק קמא דף י״א] ומבטל אהל קבע דר״י לטעמיה אזיל דסבירא ליה בריש פ״ק דסוכה דירת קבע בעינן. גמרא. וצ״ע דלא פליג רבי יהודה בקינוף. דמשנה ג׳ דפ״ק. ובגמרא [שם] איתא דר״י ס״ל בכילת חתנים דמותר לישן בה אע״פ שיש לה גג. ואע״פ שגבוה עשרה. מהך טעמא דהכא. דלא אתי כו׳. ואע״ג דאיכא נמי התם לעיל מההוא דקינוף מיקרי קביעה לגבי כילה. מיהו לגבי סוכה ודאי דלא מיקרי קביעה דלא עדיף ממטה דמיטלטלת והכי נמי קינופים:

שעבדים פטורים מן הסוכה. מ״ש הר״ב וכל מצוה שאשה חייבת בה כו׳. כלומר וכל מצוה שאין נשים כו׳ וזהו שסיים רש״י כדאמרינן בחגיגה דהתם סיומא דמימרא הכי הוה. ועיין מ״ג פ״ג דברכות:

ב **הסומך סוכתו בכרעי וכו׳.** פי׳ רש״י מטה שלימה. וכתב הר״ן פירש רש״י שהסוכה סמוכה על כרעי המטה וכשהמטה מיטלטלת הסוכה מוטלטלת עמה ע״כ. ונראין דבריו כפירוש הב״י בטור סימן תר״ל דמיירי במטה שמוקפת קרשים שראשן אחד קבוע בארץ. וראשן עולה למעלה מהמטה י׳ טפחים. והמטה. היא חבלים. או קרשים קבועים במחיצות אלו ומפני כן נקראו אותן קרשים שהן המחיצות כרעי המטה ע״כ. ומיהו א״צ שיהו שם חבלים וקרשים לקרקע הסוכה והיינו מטה עצמו. אלא שקרקע הסוכה הוא קרקע עולם. וז״ש רש״י מטה שלימה ר״ל שכל הכרעים מחוברים יחד אבל אין כאן חבלים וקרשים מתחת. ובהכי מחלק הר״ן בין מתניתין דהכא למתניתין דלקמן בראש העגלה. וכתב דהתם לד״ה שנויה. דהתם קרקע הסוכה נשאר לעולם אחד בעצמו משא״כ הכא שקרקע הסוכה משתנה לפי שהוא קרקע עולם ואינו ע״ג המטה ע״כ. אבל לפי שהרמב״ם לא העתיק משנה זו בחבורו נראה ודאי לפי שסובר שהיא בכלל ההיא מתני׳ דלקמן שהעתיקה. לפי שיש בה עוד חלוקי דינים אחרים. וא״כ ליתא להא דהר״ן. דאי התם

דברי הכל היא א״כ מתניתין דהכא. לא תשמע מינה. ופירוש התוספת והרא״ש ודאי אינו עולה לדברי הרמב״ם והר״ב. שהרי להרא״ש רבי יהודה לפרושי אתא ולא לאפלוגי. אלא נאמר דמפרשי מתניתין דהמטה היא קרקע הסוכה כמו עגלה ממש ואי נמי אינה קרקע הסוכה כמו שאמר הר״ן. אפ״ה אין חילוק בכך בין הכא לעגלה שהיא עצמה קרקע הסוכה. וא״נ י״ל שהר״ב מפרש למתניתין כפי׳ הר״ן בשם הראב״ד. דפי׳ שלא קבע הסוכה על המטה. אלא סמכה עליה ואם המטה זזה הרי הסוכה נופלת ע״כ:

המדובללת. פירש הר״ב שלא השכיב כו׳. ופירש בגמרא. מאי מדובללת מבולבלת. ומ״ש הר״ב שחמתה מרובה וכו׳. ואשמועינן מתניתין דאמרינן רואין כו׳ [*ובתנאים שאכתוב במשנה ה׳ פי״ב דאהלות] והקשה בטור סימן תרל״א שאי אפשר להכשיר סוכה שחמתה מרובה מצלתה שהרי קנים שאין ביניהם ג׳ חשובין כסתום ואפ״ה לא חשיבי להכשיר בסכך אם לא שנאמר כיון שיש כאן צל מרובה כשהשמש עומד באמצע השמים רק כשנוטה לצדדין אז החמה מרובה. קרינן ביה שפיר צלתה מרובה מחמתה. וכן דעת ר״י [בתוספות] ע״כ:

ושצלתה מרובה מחמתה. הא כי הדדי פסולה. דהכא אמלמעלה קאי וריש פרק קמא אדלמטה כדמפרש בגמרא ועיין לעיל בפי׳ הר״ב. ועוד שם במשנה ח׳ מה שכתבתי בס״ד:

המעובה. עיין משנה ח׳ בפ״ק מ״ש שם בס״ד:

ג **בראש הספינה.** כתב הר״ב דדירה קרינא ביה. לשון רש״י. דדירת עראי סגי ביה:

בראש האילן. פירש הר״ב תיקן מושבו בראשו ונמצא כשהולך בסוכה משתמש באילן. תוס׳ סוף מסכת שבת:

ואין עולין לה ביו״ט. פירש הר״ב דגזור רבנן דאין עולין באילן וכן על גבי בהמה במשנה ב׳ פ״ה דביצה ע״ש:

זה הכלל כו׳. לאתויי שאם אותן דפנות שהן בידי אדם אינן סמוכות כגון שעומדות מזרח ומערב. או צפון ודרום. ויכול לסמוך סככה באותן דפנות עד שאם ינטל האילן. הסוכה יכולה לעמוד עולין לה ביו״ט. הר״ן:

ד **העושה סוכתו בין האילנות.** בארץ ולא סמכה עליהן אבל הן דפנותיה. רש״י:

והאילנות דפנות לה. כתב הר״ב והוא שהאילנות עבים ר״ל עיקר האילן עצמו. וז״ש וצריך נמי למלאות בין הענפים כו׳ ועיין במשנה ח׳ פ״י דערובין. ובגמרא אי הכי מאי למימרא. מהו דתימא נגזור דלמא אתי לאשתמושי באילן. כלומר להניח שם כליו קמ״ל:

שלוחי מצוה פטורין. כתב הר״ב אף בשעת חנייתו וכפירש״י וכתב המרדכי משום דכשנחים וישנים בלילה בהנאה יכולין לעסוק למחר טפי והוי בכלל העוסק במצוה. ורבי משה איסרליס בהג״ה סימן ל״ח. כתב כל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת אם צריך לטרוח אחר האחרת. אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח יעשה שתיהן. וזה כדעת הר״ן:

חולין ומשמשיהן פטורין. ומ״ש הר״ב הולכי דרכים ה״פ אם הולכים ביום פטורים ביום. וחייבים בלילה. ואם הולכים בלילה פטורין בלילה וחייבים ביום. והא קמ״ל שאם יש לו ללכת בדרך ויודע שיצטרך לאכול קודם שימצא סוכה א״צ למנוע מפני זה. ב״י סימן תר״מ בשם א״ח ומ״ש תשבו כעין תדורו גמ׳ וטעמא נ״ל דדריש דהל״ל [בסוכות] תהיו אלא תשבו היינו ישיבה דרך עיכוב והיינו כעין תדורו:

אוכלין ושותין עראי כו׳. עיין משנה ו׳ דפרק קמא:

ה **מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום וכו׳.** גמרא מעשה לסתור. חסורי מחסרא והכי קתני. אם בא להחמיר על עצמו מחמיר ולית בה משום יוהרא ומעשה נמי והביאו לו לריב״ז וכו׳:

וכשנתנו לו לרבי צדוק כו׳. כתב הר״ן קתני מעשה ברבי צדוק שלא החמיר על עצמו לומר שאם רצה תלמיד חכם. שלא להחמיר על עצמו בכך. רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצות ע״כ:

אוכל. פי׳ רש״י מאכל ע״כ. ונמצא במקרא ויתן אוכל בערים. דיוסף:

נטלו במפה. פירש הר״ב משום נ״י. דרבי צדוק כהן הוה כדמוכח פרק מי שמתו. והיה אוכל על טהרת תרומה. וידים שליות הן ופוסלות את התרומה. שזהו אחד מי״ח דבר דפ״ק דשבת. דאפילו פחות מכביצה מקבל טומאה. כדמוכח בפ״ב דטהרות. וכביצה לא משתרי במפה. דחיישינן דלמא נגע כדמסיק בפרק כל הבשר. כ״כ התוס׳. ועיין רפ״ב דטהרות מ״ש שם בס״ד:

ולא בירך אחריו. פי׳ רש״י דדריש כרבי יהודה [דמשנה ב׳ פרק ז׳ דברכות] אבל לפניו בכל דהו בעי ברכה. שהרי נהנה. ואסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ע״כ:

ו **רבי אליעזר אומר י״ד סעודות וכו׳.** מפרש טעמא בגמ׳. דאמר קרא (ויקרא כ״ג:מ״ב) בסכות תשבו שבעת ימים תשבו כעין תדורו מה דירה אחת ביום ואחת בלילה. אף סוכה. אחת ביום. ואחת בלילה. ורבנן אמרי כדירה. מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אף סוכה [נמי] אי בעי אכיל. ואי בעי לא אכיל. וז״ש הר״ב רצה להתענות יתענה ואין נזקקין לו. כ״כ רש״י. ור״ל מדין סוכה אין נזקקין לו אבל ודאי דאסור להתענות ביו״ט. גם בחול המועד. ובשבת חייב בג׳ סעודות. ועוד כתב הרא״ש [בברכות פ״ז] דביו״ט חייב בפת. אלא שאם ירדו גשמים פטור [מסוכה] ואהא קתני חוץ מלילי יו״ט כו׳:

חוץ מלילי יו״ט הראשון. כתב הר״ב מה אכילת מצה לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בפרק ערבי פסחים. דכתיב (דברים ט״ז:ח׳) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי רשות שהרי היה בכלל שבעת ימים תאכל מצות. ויצא מן הכלל ללמד שאכילת מצה האמור בו רשות. ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו [יצא]. רש״י. ומיהו לילה הראשון כתיב (שמות י״ב:י״ח) בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה. גמ׳. ודקדוק לילי. כתבתי במשנה ג׳ פרק ח׳ דתרומות:

מי שלא אכל לילי יו״ט הראשון ישלים בלילי יו״ט האחרון. ופריך בגמ׳ והאמר חייב לאכול בסוכה וכיון דביום האחרון לא בסוכה יתיב ואם ישב בה לשם מצוה עובר על בל תוסיף מאי השלמה דסוכה איכא הכא. ומשנינן חזר בו רבי אליעזר ופרש״י אצל חכמים לומר שאין לדבר קצבה. חוץ מלילי יו״ט הראשון. ובהא מיהא פליג עלייהו. דקסבר יש לה תשלומין כמו שיש תשלומין לקרבנות יום ראשון. אף ביו״ט האחרון [כדתנן במשנה ו׳ פ״ק דחגיגה] ע״כ. והתוספות הקשו דא״כ יליף לה נמי מפסח כמו רבנן ולא מצינו ללילה הראשון דפסח יש לה תשלומין. ופירשו דחזר בו ממה שהיה מצריך סוכה. ולעולם י״ד סעודות בעי ע״כ. וצ״ל דה״ק אפי׳ ליל יו״ט הראשון ישלים וכ״ש שאר הסעודות:

על זה נאמר מעוות וגו׳. עיין משנה ז׳ פ״ק דחגיגה:

ז **מי שהיה ראשו ורובו כו׳.** [*דרך סעודתם בהסיבה היתה על מטות ומסובין על צד שמאלם ואין אוכלים זקופים ויושבים כמונו לפיכך הוצרך לומר ראשו ורובו כו׳. לשון רש״י רפ״ק ד׳ ב׳ ע״ב]:

בית שמאי פוסלין. כתב הר״ב והלכה כב״ש. בין בסוכה גדולה וכו׳. דהכי אסיקנא בגמרא. בפ״ק דף ג׳ ע״א. דמדתנן מי שהיה ולא קתני שאין מחזיק ש״מ דבגדולה מיירי. וקשיא פוסלים ומכשירין. יצא ולא יצא מיבעי ליה. אלא בתרתי פליגי וחסורי מחסרא וה״ק מי שהיה ראשו ורובו וכו׳. ב״ש אומרים לא יצא. וב״ה אומרים יצא. ושאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושולחנו ב״ש פוסלים. וב״ה מכשירים. ואתמר התם. אמר רב שמואל בר יצחק. הלכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. וכתב הרי״ף כיון דתרוויהו בחד טעמא נינהו הלכה כב״ש בתרווייהו:

משם ראיה. פירש״י בתמיה ע״כ. ואפשר לפרש בניחותא. ומאף הם א״ל הביאו ראיה דומיא דמשם ראייה דסוף פרק ח׳ דשבת. ומיהו התם נמי איכא לפרושי בתמיהה:

לא קיימת מצות סוכה מימיך. ואע״ג דאינה אלא גזירה שמא ימשך כו׳. כמ״ש הר״ב. אפ״ה אמרו לו. שלא קיים אפילו דאורייתא. כ״כ התוספות [*בפרק קמא דף ג׳ ע״א בסד״ה דאמר לך מני כו׳] אבל הר״ן פירש שלא קיימת מצות סוכה כראוי וכמצות חכמים וכבר כתבתי זה בשמו במשנה ה׳ פרק בתרא דפסחים:

ח **נשים.** כתב הר״ב דאמר קרא כל האזרח בישראל להוציא הנשים. בגמרא. ופירש״י דאי כתיב אזרח הוי משמע כל תולדות ישראל אנשים ונשים. וכתיב האזרח מיומן שבאזרחים להוציא הנשים ע״כ. ומ״ש הר״ב דאע״ג דחייבות כו׳ כלומר ובמשנה ו׳ ילפינן לסוכה בגזרה שוה ממצה. דאי לאו הכי. קרא למה לי דתיפוק ליה דנשים פטורות. משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא וכו׳:

ועבדים. עיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ג דברכות:

קטן שאינו צריך לאמו. בגמרא. מדרבנן ואסמכוהו אקרא דכל האזרח כל לרבות את הקטנים. [*ומ״ש הר״ב ודוקא שקורא ושונה. ואינו שותק עד שתבא אמו אליו כו׳ אבל קורא פעם אחת ושותק כו׳. קשיין דיוקין אהדדי. דמרישא משמע אפילו קורא כמה פעמים כל ששותק אח״כ א״צ לאמו מקרי. ומסיפא משמע דוקא כשאינו קורא אלא פעם אחת ושותק לא מקרי צריך לאמו. אבל אם קרא שני פעמים. אע״פ ששותק מקרי צריך לאמו. ולשון רש״י כל שנעור ואינו קורא אימא אימא שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו. אבל קורא שותק לאו צריך לאמו הוא. ע״כ]:

מעשה וכו׳. גמרא. מעשה לסתור דהא קטן צריך לאמו הוה. חסורי מחסרא וה״ק. ושמאי מחמיר ומעשה נמי וילדה כלתו וכו׳. ופי׳ הר״ן דשמאי מחמיר לחייב בחינוך אפי׳ קטן הצריך לאמו. כיון דאפשר וחזי להכי שכן הדין בכל מצוה לחייבו בחינוך כל זמן שאפשר וראוי לכך ורבנן סברי דכיון שאמו פטורה מן הסוכה אינו ראוי לחנוך סוכה. כל שהוא צריך לה:

ט **עושה סוכתו קבע.** כתב הר״ב שאם יש לו כלים כו׳. בברייתא ומסיים נמי אוכל ושותה ומטייל בתוכה. ומסיים הרמב״ם. וישים ביתו כמו בית השמוש. וסוכה כמו בית הדירה. ולשון מעלן שכתב הר״ב עיין במשנה ח׳ פ״ד:

מאימתי מותר לפנות. כתב הר״ן דכיון שהתחיל לאכול אינו מותר לפנות. אלא משתסרח המקפה כדי שלא יראה כמבעט בסוכתו ויוצא. אבל אם לא הכניס וכנס בו כל שמצטער מחמת גשמים פטור כי היכי דשרי מצטער משום ריח רע וכו׳ [שפי׳ הר״ב במשנה ד׳] זהו דעתי. אבל למעשה איני סומך על סברתי אחר שאין זה ראיה ברורה ע״כ:

משתסרח. פי׳ הר״ב משתקלקל. וכ״כ הרמב״ם סריחה בלשונם הוא כמו הפסד ע״כ. כלומר דאינו מלשון סרחון וריח רע. ונ״ל שהיא מלה ארמית כדמתרגמי׳ אשר העוה עבדך שמואל ב׳ י״ט [כ׳] די סרח עבדך. ואנכי העותי שם כ״ד ואנא סרחית:

משתסרח המקפה. מ״ש הר״ב מקפה של גריסין הכי תני בגמרא. ומ״ש אם ירדו גשמים עד שאילו היה לפניו כו׳. כ״כ הטור [בסי׳ תרל״ט] בשם הסמ״ג והשיב עליו דלא משמע כן מדלא אמר כדי שתסרח המקפה. אלא משתסרח. משמע שתסרח ממש. ע״כ. וכתב הב״י לאו דיוקא הוא דהיאך אפשר דלא יהבא מתניתין שיעורא היכא דליכא מקפה. הלכך ע״כ לומר דמכדי שתסרח המקפה שמעינן לה ע״כ. [*ובני מהרר״א הראה לי דלהטור והב״י אשתמטיתינהו ירושלמי אמתניתין. לא סוף דבר שתסרח אלא אפילו כדי שתסרח וממנו הוא שיצא לו להסמ״ג]:

פרק ג

א לולב. הוא כפת תמרים האמורות בתורה והן חריות של דקל [*כדתנן בפרק דלקמן משנה ו׳] כשיצמחו קודם שיתפרדו העלין שלהן לכאן ולכאן אלא כשיהיה כמו שרביט. [*כן לשון הרמב״ם בריש הל׳ לולב] דאי לאחר שיתפרדו העלין בעינן כפות שיכול לכפות העלין אצל אביהן וכאשר נתפרדו ונתקשו אינן מתמעכין ונכפתין אצל אביהן וממשמע שנאמר כפת שומע אני שיהא פרוד מתחלה ואתה כופתו הלכך המצוה בחריות ולא בעיקר הדקל שהוא חלק ואין ענף יוצא ממנו לכאן ולכאן וקודם שנקרא לולב בעוד שלא נתעבה עצו שאז נקרא כופרא ליכא למימר דהיינו כפות תמרים דקרא. דהא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כתיב (משלי ג׳:י״ז) ואלו עשוין כקוצים ויוצאין בהן עוקצים הרבה ומסרטין את הידים. וליכא למימר נמי דמכבדות. שבהם תלויות התמרים עצמם קרי כפת תמרים דההוא כף מקרי ולא כפת וכי תימא תרתי ליבעי א״כ הל״ל כפות. וכפת חדא משמע ועל שם הכפיפה מקרי כפת כדאמרן בגמרא דף ל״ב. וכתבו התוס׳ בהאי כולי עלמא מודו דיש אם למסורת וצריך טעמא ע״כ. ועיין במשנה ב׳ דפ״ק. ולפי שהלולב נאגד עם ההדס והערבה כמ״ש במשנה ח׳. הלכך מפרש להו ברישא וכסדרן בכתוב כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל והדר מפרש לאתרוג. אע״ג דפרי עץ הדר ברישא כתיב. ועוד דהא מברכים אלולב הואיל ובמינו גבוה מכולן. כדאיתא בגמרא דף ל״ז והלכך נמי אקדים פירושיה והדר מפרש לה כסדרן המפורשים אחריו בכתוב. א״נ משום דאגידי עמיה:

הגזול. כתב הר״ב דכתיב ולקחתם לכם וכו׳. מכל מקום הוה מצוה הבאה בעבירה שנאמר (מלאכי א׳:י״ג) והבאתם גזול את הפסח ואת החולה. גזול דומיא דפסח מה פסח לית ליה תקנתא אף גזול לית ליה תקנתא. ול״ש לפני יאוש ול״ש לאחר יאוש בשלמא לפני יאוש (ויקרא א׳:ב׳) אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא ולאו דידיה הוא אלא לאחר יאוש הא קניא ביאוש. אלא לאו משום דה״ל מצוה הבאה בעבירה. גמרא. וכתבו התוספות ואע״ג דקרא גבי קרבן כתיב. ה״ה בכל המצות. ואם תאמר לקמן דפסלינן של אשירה ושל עיר הנדחת משום דמכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה וי״ל דלא דמי לגזל דמחמת עבירת הגזל באה המצוה שיוצא בה. אבל הני אטו מחמת עבירה שנעשית בו. מי נפק ביה. ע״כ. ומדברי הר״ב למדתי שינויא אחרינא דהא איכא לאקשויי. דהואיל ואיכא משום מצוה הבאה בעבירה למה לי קרא דולקחתם לכם. אלא על כרחך משום דקרא דמיניה ילפינן למצוה הבאה בעבירה קרא דדברי קבלה הוא מש״ה ניחא ליה ואיצטריך קרא דלכם לומר דלפני יאוש מדאורייתא גופה פסלינן ביום ראשון ואתי נמי שפיר מה שהקשו בתוספות מברייתא דפרק כל שעה דבעי קרא למילף דאין יוצא ידי מצה בטבל. ותיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה דקא אכיל איסורא ונפק ידי מצה ע״כ. והניחו בקושיא ולדידן ניחא משום דבעי קרא דמן התורה כדאיתא התם מלא תאכל עליו חמץ כו׳ (דברים ט״ז:ג׳):

והיבש. פירשו התוס׳ שיהא נפרך בצפורן והראב״ד פי׳ משיכלה מראה ירקות שבו דילבינו פניו וכן עיקר. טור סי׳ תרמ״ה. ועיין עוד במשנה ג׳:

פסול. כתב הר״ב דבכולהו בעינן הדר כמו באתרוג דכתיב ביה הדר. משום דמקשינן כולהו לאתרוג כיון דבחד קרא כתיבי. גמרא דף ל״א:

של אשירה. כתב הר״ב אילן הנעבד. וכן פי׳ הרמב״ם ובהעמיד ע״ז תחתיה לא מוקמי לה לפי שר״ש חולק בה בפרק ג׳ דע״ז משנה ז׳ וכמ״ש בפ״ק דערלה. ולכאורה נראה דבכל אילן מיירי וא״צ שיהא נטוע מתחלתו לשם ע״ז. ועוד אי בנטוע כן הא תנן במשנה ז׳ פרק ג׳ דע״ז דבכך הוא נאסר. ואמאי הצריכו שיהא נעבד. ואין להקשות ממה שכתבו שם במשנה ה׳ דקיי״ל דאילן אחר שהוא נטוע אינו נאסר דהא מסקינן בגמרא שם דף מ״ח. דעקרו הוא שאינו נאסר אבל תוספתו שהוסיף כל זמן שהוא נעבד. אין הכי נמי דאסור בהנאה ופסק כן הרמב״ם פ״ח דהלכות ע״ז. וא״כ הכא בלולב שנתוסף בזמן שנעבד נוקים לה. כך נראה לפרש דבריהם. אבל בהלכות לולב פרק ח׳ מפרשים המגיד והכסף משנה דמיירי באילן שנטוע מתחלתו לשם עבודה זרה. ואע״ג דגם שם כתב הכ״מ בזה הלשון אשרה הנעבדת והוכרחו לפרש כן מ״ש שם דאפי׳ לאחר שנתבטלה מלעבדה פסולה. ולא מצאו

טעם. אלא א״כ בכשהוא נטוע מתחלה דהשתא דכיון שכן הוא ומתחלת ברייתו מכתת שיעוריה מאיסי למצוה אפי׳ אחר שנתבטלה. ולפירוש רש״י והר״ן והטור איירי באשרה דישראל. דקיי״ל דשל ישראל אינה בטלה לעולמים. והר״ב סתם דבריו במקום שה״ל לפרש. ומ״ש הר״ב טעמא דלשריפה קיימי ומכתת שיעוריה. בגמרא. וכתבו התוספות דף ל״ה דנקט האי טעמא כדי לפסול ביו״ט שני. אבל בראשון הא כתיב לכם והאי לאו לכם הוא כיון דלשרפה קאי:

נקטם ראשו. פירש הראב״ד שנקטם מהעלין שבראשו עד שחסר מעט מן השדרה. ובעל העיטור כתב לא שנקטמו קצת מהעלין העליונים. אלא שנקטמו ג׳ עלין העליונים פירוש עד השדרה ולא נגע בשדרה. והרא״ש ז״ל פירש דברוב קטימת העלין העליונים מפסל. טור סימן תרמ״ה:

נפרצו עליו. לשון הר״ב ואינן מחוברין אלא ע״י אגידה. וכן כתב רש״י ופירשו דבריו התוספות והרא״ש שר״ל שנעקרו לגמרי מהשדרה ואינם מחוברים אלא ע״י אגידה. והר״ן [*ג״כ הבין דעתו כך. וכן דעת הרי״ף והרמב״ם. דהיינו שניטלו] משדרו של לולב והקשה דהא נפרצו עליו דגבי הדס ליכא לפרושי ליה בהכי שאם נסקו העלין מן העץ מיד הן נושרין. ואין האגד מעמידן כעלי הלולב שהן ארוכים. ופירשו בשם הראב״ד שנחלקו העלין לשנים לארכן כדרך שעושין האומנים לעשות מהן קופות [*וכן פירשו התוספות והרא״ש] ועיין עוד במשנה ג׳:

פסול כו׳. דלאו הדר הוא. רש״י:

נפרדו עליו כשר. דאע״ג דכתיב כפת ללמדך שיהא כפות כיון שראוי לכפותו אין כפותו מעכבת בו ולא קפיד קרא. אלא על שאינו ראוי לכפותו [כמו שכתבתי בריש מתניתין] הר״ן:

רבי יהודה אומר יאגדנו כו׳. היינו משום דבעינן כפות ממש ולא תני בפלוגתא דלולב צריך אגד [דמשנה ח׳] דהתם היינו לאגדו עם ההדס והערבה והכא שיהו עליו מחוברין ולא פרודין. הר״ן:

ציני הר הברזל. לשון הר״ן דקלים קשים הגדלים בהרים ע״כ. ובגמרא. דבגי בן הנם נינהו. ואפשר דאע״ג שנקרא גיא יש שם הר ג״כ:

ב הדס. הוא עץ שעליו חופין את עצו כגון שיהיו שלשה עלין. או יתר על כן. סמוכין זה לזה בעגול א׳. ואע״ג דזית נמי עליו ארוכין ורצופין ומתוך כך מכסים את העץ. בעינן עבות. פירש״י מעשה שרשרות [וטעמו דכתיב גבי שרשרות מעשה עבות בפרשה תצוה] שיהיו מורכבין זה על זה וליכא. ועץ ערמון אע״פ שהוא קלוע אין עליו רצופין לכסות את עצו. ואנן בעינן ענף עץ שענפיו חופים את עצו. ואע״ג דאיכא מין הנקרא הירדוף שיש לו השני תנאים הללו. מיהו ראשי עליו עשוים חדים כמחט ומבריז בריז את הידים וכתיב (משלי ג׳) דרכיה דרכי נועם וליכא. גמרא:

הגזול כו׳. כדלעיל. ועיין במשנה דלקמן:

נקטם ראשו. כתב הרא״ש לעיל אע״ג דבלולב פירוש ראש העלין היינו משום דבלולב לעולם העלין עולין למעלה ויוצאין מראש השדרה הלכך ראש העלין נקרא ראשו. אבל הדס וערבה אין העלין העליונים יוצאין מראש הבד. אלא לפעמים ראש הבד הוא חלק. הלכך ראש דידהו הוא ראש הבד ולא ראש העלין. ואפי׳ אם עלה יוצא מראש הבד לא מקרי נקטם עד שיקטם ראש הבד:

ואין ממעטין אותן ביו״ט. כתב הר״ב דה״ל מתקן. בגמ׳ מתקן מנא. וז״ש הר״ן. ולא שרו ליה מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך [כמ״ש במשנה ה׳ פ״ק דביצה] דכיון דמתקן מנא לא הותר לתקן מנא ביו״ט ועיין משנה ח׳ פרק בתרא דר״ה:

ג ערבה. היא מין ידוע הנקרא ערבי נחל על שם ההוה שגדל על נחל וסימניו נתפרשו שעלה שלו משוך כנחל ופיו חלק וקנה שלו אדום:

גזולה ויבשה כו׳. כמו בלולב והא דתני לה במתני׳ בד׳ בבי ותנא לולב באפי נפשיה והדס באפי נפשיה. וכן ערבה וכן אתרוג ולא עריב ותנא להו משום דיש בכל אחת ואחת מה שאין בחברו דאילו ציני הר הברזל לא שייך אלא בלולב. וענפיו מרובין מעליו לא שייך אלא בהדס. וצפצפה לא שייך אלא בערבה. ועלה ותרומה לא שייך אלא באתרוג הלכך אצטרכו ארבעה בבי. רש״י:

נקטם ראשה. עיין במשנה דלעיל. וכתב הר״ב אינה הלכה. וכ״כ הרמב״ם. והטעם מבואר לפי שכמו ששמעו לרבי טרפון בהדס הוא הדין והוא הטעם בערבה ועיין משנה דלקמן:

והצפצפה פסולה. גמרא. דכתיב (יחזקאל י״ז:ה׳) קח על מים רבים צפצפה שמו אמר הקב״ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה והן שמו עצמן כצפצפה אלמא גריעותא דבתוכחתם נאמר ביחזקאל י״ז [ה׳]:

כמושה. ה״ה לשאר מינין דכמושין כשרים. דהא יבש תנן בהו דפסול הא כמוש כשר. ובהדיא תנן בברייתא בגמרא דכולן כמושין כשרין. יבשין פסולין. אלא לגבי ערבה איצטריך למתני הכי סד״א כיון דכתיב ערבי נחל כמושה לא. קמ״ל. הר״ן. ועיין לקמן:

ושנשרו מקצת עליה. לאשמועינן שנפרצו עליה היינו ברוב כדאיתא בתוספתא ושנאו באחרונה וה״ה בכולהו וגבי פסולה נקט נפרצו. משום דהוי ברוב. וגבי מיעוטא שייך לשוך נשרו. הרא״ש:

בעל. פי׳ הר״ב שדה. ועיין משנה ט׳ פ״ב דשביעית:

כשרה. פירש הר״ב שלא דבר הכתוב אלא בהווה. כלומר ובכלל ערבי נחל הן חוץ מצפצפה דקרא מיעטה בהדיא וזהו ג״כ לשון הרמב״ם בפירושו שלא רצה הכתוב בערבי נחל אלא להודיע המין באיזה מקום שיצמח מסייע לפי׳ הרא״ש דלמאן דס״ל לקמן ערבי ללמד דערבה שתים [לא מצריך קרא לרבות] של בעל כמו שכתבתי שהם בכלל דנחל. ולא דערבי בלשון רבים ריבויא הויא כדדרש תנא דברייתא. דא״כ תרתי ליכא למשמע מיניה ודלא כהרא״ם שדחה זה הפי׳ מדעת הרמב״ם כמבואר בבית יוסף והרי לשונו בפירושו מורה על זה. ולקמן אכתוב הטעם דלא פירשו הרמב״ם והר״ב כהברייתא:

ד **שלשה הדסים**. דכתיב (ויקרא כ״ג:מ׳) ענף עץ עבות. ופירש״י ענף חד עץ חד עבות חד. וכתבו התוספות ותימא דלעיל אוקמינא ענף עץ שענפיו חופין את עציו ודרשנן נמי עץ עבות קלוע כמין קליעה. וא״ת ונימא פרי עץ הדר שלשה. וי״ל דמדרשא דעץ דרשינן שטעם עצו ופריו שוין ע״כ. ועי׳ במשנה דלקמן:

ושתי ערבות. יליף מדכתיב ערבי נחל שתים:

אפילו שלשתן קטומין. פי׳ הר״ב דלא בעי הדר בהדס. וכן לשון רש״י. וכתב הרא״ש. והא דמכשיר בהדס קטום טפי מלולב וערבה. פי׳ הר״ר ישעיה ז״ל. משום דענפיו חופין את עציו. ואין קטימתו נראית כל כך ע״כ. והב״י בסי׳ תרמ״ז הביא דברי המגיד שכ״כ בשם הרמב״ן. אבל הר״ב במשנה דלעיל כתב דערבה נקטם ראשה פסולה אינה הלכה. לפי שמשווה הדס וערבה להדדי. וכמ״ש לעיל בס״ד. וצ״ע כיון דאקשינהו רחמנא לכולהו כמ״ש ביבש דמתניתין א׳. א״כ מ״ש בנקטם דלא פסלינן בהדס וערבה. ובלולב פסול. ונ״ל דסבירא ליה דאין לחלק בין הדס לערבה לפי ששניהם קצרים. ואין הקטימה פוגמת בהן. אבל בלולב שצריך שיהא טפח יוצא מעל גבי ההדס. ביה פוגם נקטם. ולא הוי הדר. והא ודאי דאע״ג דאתקשו ניתן לחכמים לדרוש מאי הוי הדר ומאי לא הוי הדר ככל הני דמכשרי ופסלי. ולא פירשם הכתוב אלא שנמסר לחכמים לדרוש:

שלשתן קטומים. כתב הר״ן אפשר דרבי טרפון בעי שלשה מדאורייתא אלא דלא קפיד אקטומים. או אפשר דר״ט לא נקט ג׳ לעיכובא. אלא סירכא דר״י נקט ולא אתא איהו למימר אלא שאין קטימה פוסלת. אבל במנינא אפשר דסבר כרבי עקיבא דמכשיר בהדס אחד עכ״ל. והרמב״ם כתב בפירושו והלכה כר״י ור״ט. ובגמרא אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר״ט. ונראה דס״ל דההוא לענין הדס קטום איתמר והכי מוכח. אבל לענין מנין ערבה. לא אפסק הלכתא ופסק כרבי ישמעאל. וסבר מדאמר ר״ט שלשתן בהדס ש״מ דבעי נמי שלשה. וממילא דבערבה בעי נמי שתים והוה ר״ע יחידאי לגבי ר״י ור״ט בענין המנין. וגם הר״ב שכתב הלכה כר״ט בלבד. ה״נ סבירא ליה דאף במנין ערבה הלכה שתים. וכן משמע מדפירש במשנה דלעיל בשל בעל דכשר. משום דדבר הכתוב בהווה. ולא נקט דרשא דערבי נחל שהוזכרה בברייתא בהדיא. אלא היינו טעמא משום דלמאן דס״ל דערבי אתא למדרש דבעינן שתי ערבות. ליכא למדרש מיניה רבוי דבעל. וכמ״ש לעיל. והשתא בשלמא אי אמרת דס״ל הלכה דג׳ בעינן. אתי שפיר דודאי דס״ל נמי דערבות שתים. דמאן דדריש הא דריש הא. דלא מצינו דעת שלישית בזה. ומדס״ל דהלכה ערבה שתים. הוצרך לפרש הטעם דלא כאותה ברייתא. משום דלא אתיא אליבא דהלכתא. ועל הרב המגיד צ״ע שכתב בפ״ז דעת כל הגאונים לפסוק במנין כרבי ישמעאל דבעינן ג׳ הדסים. וכדברי ר״ט דאמר שלשתן קטומים הזכיר שלשה בהדס ע״כ. נראה דעתו דאי לאו דר״י סבר ליה במנין כר״ט לא היינו פוסקים כר״ט אלא לענין קטימה. דאהכי הוא דאתמר הלכתא בגמרא. וכיון דהכי הוא במנין נמי לא נפסוק אלא כר״ע. דהא ר״י הוא דחזר בו ולא בעי אלא חד. ולומר שדעתו דלא חזר אלא בדיעבד. אבל לכתחלה אכתי בעי ג׳ להדור מצוה. וכן נזכר בדברי הר״ן. זה אינו במשמע דבריו. ואף לא בדברי הרמב״ם. כפי הנוסחא הראשונה שבדבריו והיא שלפני המגיד:

הדס אחד. שאינו קטום קאמר ומש״ה לא פריש לה והכי מוכח בגמרא. הר״ן. והיינו כחזרה דר״י. וא״כ אכתי פליגי בלכתחלה כדלעיל:

ה **אתרוג**. שנאמר (שם) פרי עץ הדר. ודרשו חכמים הדר באילן משנה לשנה. פירש״י שהאתרוג דר וגדל באילנות שתים וג׳ שנים וכשבאין וחונטין של עכשיו עדיין דאשתקד קיימי ביה:

הגזול וכו׳. עיין במשנה ג׳ מ״ש שם:

והיבש. פי׳ הרא״ש בשם הראב״ד הוא כשתכלה הליחה ואינו מוציא שום ליחה כי הליחה לפרי. כמו הדם לבשר החי. וכיון שנקב שאין בו חסרון כשר יכול לבודקו ע״י שיעביר בו מחט שיש בו חוט ואם יש בו ליחה יראה בחוט עכ״ל. ועי׳ במשנה דלקמן דהאי יעבור לאו מעבר לעבר:

של ערלה ושל תרומה טמאה פסול. פי׳ הר״ב דאמר קרא לכם. שיהא ראוי לכם. בגמרא. וכתבו התוספות אע״ג דגבי תרומה טמאה דרשינן לך שלך תהא להסיק תחת תבשילך [כמ״ש הר״ב בסוף תמורה] כיון דנטמאת ואסרה הכתוב שייך לידרש לך דידיה גבי שאר הנאות כמו לכם דלולב דלא שייך ביה אכילה וא״ת אפי׳ כי דריש לכם באתרוג נמי לענין הנייה לחוד אפ״ה פסולים דערלה ודתרומה טמאה משום דדינן בשריפה כדאיתא בסוף תמורה

ומכתת שיעורייהו כמו באשרה ועיר הנדחת. וי״ל דודאי לא היה צריך הטעם לענין ערלה ותרומה טמאה אלא יהיב הך טעמא דנ״מ לענין מעשר שני דה״ק לכם היתר אכילה בעינן. אבל לא שיהא בה דין ממון. אם כן [מתניתין דקתני של] מעשר שני בירושלים [כשר] אפי׳ לר׳ מאיר דס״ל ממון גבוה הוא [מיתוקמא] ע״כ. והר״ב פסק כן במשנה ג׳ וה׳ בפ״ד דמסכת מעשר שני. ולהכי מפרש למתניתין דאתיא נמי אליביה וכמ״ש לקמן בס״ד:

של תרומה טהורה לא יטול. פי׳ הרמב״ם כמ״ד בגמרא. מפני שמכשיר לקבל טומאה. ופירש״י דאמרי׳ בסוף פרקין במתניתין מקבלת אשה מיד בנה מיד בעלה. ומחזרת למים שהיו שורין האגודה כדי שלא ייבשו [וכשנוטלו נוטפין מימיו על האתרוג. תוספת] והוכשרו לטומאה. דכתיב (ויקרא י״א) וכי יתן מים על זרע. ואסור לגרום טומאה לתרומה. דכתיב (במדבר י״ח) משמרת תרומתי אמר רחמנא עשה לה שימור [*והר״ב במשנה ז׳ פרק י״א דפרה לענין אזוב. פסק כמ״ד מפני שמפסידה. והכא איכא בינייהו כדאיתא בגמרא אם קרא עליה שם. חוץ מקליפתה החיצונה. למ״ד שמכשיר איכא. למ״ד שמפסידה ליכא]:

ואם נטל כשר. כתב הר״ב שהרי יש בה היתר אכילה. בגמרא. וז״ל רש״י. לכהן. וישראל נמי נפיק בה אם לקחה מכהן הואיל ויכול להאכילה לבן בתו כהן. אבל פדיון אין לו להיות ניתרת לאכילת ישראל. והאומר כן רשע הוא עכ״ל. ומיהו אי אתשיל עלה הו״ל כאילו לא הורם ויכול להפריש אחרת ותהיה זאת מותרת לישראל. אלא דלא פסיקא. משום דביו״ט אין מגביהין תרומות כדתנן במשנה ב׳ פרק ה׳ דביצה. וכ״ש לפירוש הר״ב בסוף מתני׳ דלקמן דכולהו פסולי ביו״ט ראשון מיירי. וכיוצא בזה תמצא בפירוש הר״ב ריש פרק ג׳ דערובין. [*ותו לית מלתא פסיקא דתרומה שבאת ליד כהן לא מצי מתשיל עלה. כדכתבו התוספת דהתם מפרק הנודר מן הירק] והוי יודע דהר״ן מפרש למתני׳ בכהן דוקא דלא יטול מפני שמכשיר. אבל פשטא דמתניתין משמע אף בישראל כפירוש רש״י. וכך כתבו ג״כ התוס׳. ועוד אי איתא דבכהנים דוקא ה״ל לפרושי. כמו שפירש התנא במשנה ה׳ פ״ב דפסחים. ועיין לקמן:

ובית הלל מכשירין. כתב הר״ב דהא חזי לעניים וקרינן שפיר לכם כדאשכחן לעיל בתרומה. מסייע שסברת הר״ב כפירש״י ותוספת דאי לאו הכי הוה ליה לפרש מיגו דאי בעי הוה מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה כדאיתא בגמרא דהכא. ופירש כן הר״ב בפרק ז׳ דברכות. ופרק ב׳ דפסחים. ופרק ג׳ דעירובין. אלא דהכא לא צריכין לכך. וגמרא לא נקטה אלא לרווחא דמלתא דמשכחת דאפי׳ לדידיה נמי שרי. ועיין ריש פי״ח דשבת:

בירושלים. כתב הר״ב אבל חוץ לירושלים לא דבעינן לכם וכו׳. וכך כתב רש״י כאן. וכן פירש בל״א בסוף פרק חלק (סנהדרין דף קי״ב.) לענין עיסת מעשר שני. דבגבולין פטורה מחלה לדברי הכל משום דבשעת גלגול שנתחייבה בחלה לא היתה לה היתר אכילה לא הויא ראשית עריסותיכם. וא״כ צריך לחלק בין היכא שהמקום מעכבתו מלאכול להיכא דגברא לא חזי. דהא בתרומה ודמאי פירשו דאע״ג דלדידיה לא חזו הואיל וחזי לכהן ולעני הוי ראוי לכם והכא דלדידיה גופיה חזי בירושלים. ואפ״ה חוץ לירושלים פסול. ובאמת שהסברא נותנת איפכא. וכ״ש הוא דאי היכא דאיהו גופיה לא חזי לא מפסיל בהכי. כ״ש דלא מפסיל. אי גופיה חזי. אלא דאתרא לא חזי. וזוהי דעת הר״ן דהה״נ חוץ לירושלים דכשר בדיעבד. ולא נקט ירושלים אלא לרבותא דלכתחלה לא. והרי הוא ז״ל סבירא ליה דתרומה בכהן דוקא ודמאי נמי משום מיגו דמפקר כו׳. וכמ״ש לעיל בשמו. ואפ״ה סבירא ליה דחוץ לירושלים כשר משום דהאי דאתרא לא חזי לא מעכב מלמקרי לכם. כ״ש לרש״י והר״ב דמכשרי בתרומה ודמאי אפי׳ למאן דלא חזי. וא״ל דהר״ן היינו טעמיה משום דמפרש אליביה דמ״ד מעשר ממון בעלים. וכמו שכתב בפירושו. ורש״י והר״ב מפרשי למ״ד ממון גבוה. דלטעמיה [של מעשר שני] בירושלים שכתבתי לעיל דאליבא דמ״ד ממון גבוה הוא מפרש. וכך כתב רש״י בזה הדבור דאמעשר שני ואם נטל כשר שהרי יש בה היתר אכילה וכו׳. וכ״כ הר״ב בדבור ואם נטל דאתרומה טהורה. ואמאי כשר בירושלים והא ממון גבוה הוא. אלא מאי אית לך למימר דלא בעינן דין ממון. אלא שיהא ראוי לאכילה. כלומר היתר אכילה מקרי לכם. וכמו שכתב לעיל. הכי נמי חוץ לירושלים לא בעינן דין ממון. והרי ראוי לאכילה בירושלים. והר״ן שכתב משום דממון בעלים הוא אהא דבירושלים בדיעבד כשר איצטריך לפרש כן משום דסבירא ליה כמ״ד בגמרא דבעינן נמי דין ממון וצריך עיון. ודע דלהר״ן נמי דתלי בממון בעלים וש״מ דסבירא ליה דבעינן נמי דין ממון איכא לאקשויי ממה שהביאו התוספת. גמרא דחלק דף קי״ב. דמ״ש בגבולין דברי הכל ממון גבוה הוא. וממאי דמותיב התם בגמרא מוכח הכי. ואם כן למ״ד בעינן נמי דין ממון ודאי דחוץ לירושלים לא. נמצאת למד דרש״י והר״ב שפירשו כמ״ד בעינן היתר אכילה בלבד. הוה להו לפרש הה״נ חוץ לירושלים כהר״ן. והר״ן שפירש כמאן דאמר בעינן דין ממון נמי ה״ל לפרש דהא חוץ לירושלים לא וכרש״י והר״ב. וצ״ע:

ו **חזזית**. פירש הר״ב כמין אבעבועות דקות. וז״ל המגיד חזזית הוא כעין גרב הנעשה באתרוג כדמתרגמינן או ילפת (ויקרא כ״ב כ״ב) או חזזן. ופסולו מפני שאינו הדר:

על רובו. כתב הר״ב במקום אחד אבל בב׳ או בג׳ מקומות וכו׳. והכי איתא בגמרא. וקשיא לי דהשתא שנים פסול שלשה מבעיא. ולשון הרמב״ם בפירושו אבל אם היו שתים בשני מקומות. ושוב מצאתי בחבורו פרק ח׳ מהלכות לולב שהעתיק ל׳ הגמרא בב׳ או בג׳ מקומות וכתב עליו הכסף משנה

וז״ל מעולם הוקשה לי בין בגמרא בין בפוסקים השתא שנים פסול. ג׳ מיבעיא. ולא מצאתי לשום מחבר בזה דבר וצריך עיון ע״כ. ומ״ש הר״ב ועל פטמתו עיין לקמן גבי נסדק:

נטלה פטמתו. כתב הר״ב הדד שבראשו כמו פטמא של רמון. עיין פירושו במשנה ג׳ פ״ב דמסכת עוקצים:

נסדק. כתב הר״ן יש שפירשו לארכו משני צדדין ומיהו דוקא מלמטה. אבל בחוטמו אפי׳ כל שהוא פסול. וכדאמרינן בגמרא גבי חזזית. ובחוטמו אפילו כל שהוא. ומשמע דה״ה לכל פסולי האתרוג. ויש מחמירים לפסול כל שהוא סדוק מצד אחד עד חללו. או אפילו אינו מגיע לחללו כל שנסדק רוב הקליפה החיצונה העבה עכ״ל. ומאי דקרי ליה חוטמו מפרש לה הר״ב לעיל דהיינו פטמתו. וכ״פ הרמב״ם אע״פ שיש פירושים אחרים בזה:

נקב. פי׳ הר״ב נקב מפולש כו׳ אפי׳ בכ״ש פסול. פירוש לפירושו אפילו אינו בכאיסר. ובכ״ש רוצה לומר כמות שהוא ולא קאי אחסרון כלל דהא מסיים דסיפא דתנן כשר מיירי באינו מפולש ואינו רחב כאיסר. ושיעור כאיסר ר״ל בלא חסרון וקאמר דבאינו מפולש ואינו רחב כאיסר הוא דכשר. הא אע״פ שאינו רחב כאיסר ואין בו חסרון. אלא שהוא מפולש פסול. ונראה דגירסתו במשנה. נקב חסר כל שהו בלא וי״ו. וכן היא גירסת הרמב״ם כמ״ש המגיד ופירש נקב ר״ל מפולש. וחסר כל שהוא ואינו מפולש. וכתב דגם גירסת רש״י כך הוא. אבל בפירש״י שבידינו כתוב בהדיא דגרס בוי״ו. וחדא מילתא הוא. ומיהו לענין הדין ס״ל ג״כ רש״י כרמב״ם שפירש בגמרא בסיפא דמתניתין כל׳ הר״ב. דבאינו מפולש ואינו רחב כאיסר מיירי ולגרסתו צריכין לפרש דרישא מיירי באינו מפולש. ואם גירסת הר״ב ג״כ כך היא. צ״ל דהלשון שכתב נקב מפולש כו׳. לא קאי לפרש המשנה. אלא פסק דין הולך ומבאר. והמשנה מפורשת מאליה מתוך כך והראשון נ״ל עיקר:

עלתה חזזית על מיעוטו. לכאורה משמע דלא צריכא דמדיוק דרישא שמעינן ליה. וליתא. אלא איצטריך לאשמועינן דדוקא בחזזית אחת כשר. אבל כשהם שתי חזזית בשני מקומות. אע״ג דעל מיעוטו הן פסול. מדברי הר״ן למדתי כך. והוא פירשו בע״א לפי דרכו:

נטל עוקצו. פירש״י זנבו כמו בעוקצי תאנים ומתניתין היא בפ״ה דסנהדרין ע״ש:

נקב ולא חסר. כתב הר״ן לכאורה משמע דלא צריכא דמדיוק דרישא שמעינן ליה. וליתא. אלא איצטריך דברישא קתני דנקב נקב מפולש. אפילו לא חסר כ״ש פסול [דבלא וי״ו גרסינן] תני הכא נקב ולא חסר כ״ש לאשמעינן דנקב נקב שאינו מפולש כשר ע״כ. ונ״ל דה״ק דאי לאו סיפא ה״א נקב דרישא היינו בקוץ ומחט ולהכי פסול בלא חסרון אפילו אינו מפולש. כדתנן. וחסר כ״ש היינו על ידי הפסד פירי ורקבון. קמ״ל סיפא דנקב היינו כעין רישא בקוץ ומחט דכשר בלא חסרון וקשיא רישא לסיפא. אלא רישא במפולש וסיפא באינו מפולש ולגרסת רש״י דגרס בוי״ו ואיכא למטעי ולפרש דרישא דבעי חסרון בנקב דהיינו דוקא במפולש נמי. אתא סיפא דמשנה יתירא היא דלדיוקא לא איצטריך. אלא לגלויי דרישא באינו מפולש:

והירוק ככרתי. שדומה לעשבים. הרא״ש. ועיין במשנה ב׳ פ״ק דברכות ובמשנה ו׳ פ״ב דנדה:

ורבי יהודה פוסל. וטעמא מפרש בגמרא דף ל״א. משום דלא גמר פירי. וכתב הר״ב וכל הני פסולים בי״ט ראשון כו׳. עיין במשנה י״ב. וכתב ב״י דטעמא די״ט שני דינו כשאר הימים משום דבקיאינן בקביעא דירחא. ועיין בפרק דלקמן משנה ב׳:

ז **ורבי יהודה אומר כביצה**. משום דלא גמר פירי. גמרא דף ל״א:

כדי שיאחז שנים בידו אחת. ה״ג רש״י. ופירש שני אתרוגים בידו אחת. וטעמא מפרש התם בגמרא. דכיון דמצות לולב בימין ואתרוג בשמאל [דהני תלתא מצות והאי חדא מצוה גמרא דף ל״ז] וזמנין דמחלפי ליה שנותנין לו אתרוג בימין ולולב בשמאל ואתי לאפוכינהו מיד ליד ולאחוז האתרוג והלולב באחת מידיו עד שיחליף ואי הוי גדול יותר מדאי שמא יפול מידיו ואתי לאפסולי שיארע בו נקב. והר״ן כתב שגרסא זו אינה נכונה דלפי איזה עלין ישער ר״י שהוא כשיעור שיאחז שני אתרוגים בידו אחת והלא א״צ לכך לפיכך הגירסא כמו שנמצא במשניות ישנות כדי שיאחז שניהם בידו אחת. כלומר הלולב והאתרוג מטעמא דכתיבנא. ולכאורה משערינן בכל אדם כפי מה שהוא. אלא דממ״ש במשנה ו׳ פ״ג דר״ה יש להוכיח דבאדם בינוני משערינן:

רבי יוסי אומר אפי׳ אחד בשתי ידיו. ה״ג לרש״י. וכן הוא בטור וטעמא דר״י לא חייש לדילמא מפיך להו ולגירסת הר״ן רבי יוסי אומר אפי׳ בשתי ידיו. כלומר שיאחז שניהם [הלולב והאתרוג] זה בידו אחת וזה בידו אחת ולא חייש כו׳:

ח **אין אוגדין את הלולב אלא במינו דברי ר׳ יהודה**. פי׳ לאגוד הלולב עם ההדס והערבה כמ״ש גבי נפרדו עליו. וטעמיה דר״י מפרש בגמרא דף ל״ג דילף לקיחה לקיחה מאגודת אזוב. דכתיב הכא (ויקרא כ״ג) ולקחתם לכם. וכתיב התם (שמות י״ב) ולקחתם אגודת אזוב מה להלן אגודה אף כאן אגודה הלכך במינו דוקא דאי לאו הכי ה״ל ה׳ מינין ועובר משום בל תוסיף:

רבי מאיר אומר אפילו במשיחה. כרבנן דברייתא דלית להו לקיחה לקיחה וא״צ אגד. ואמרינן בסנהדרין בפ׳ הנחנקין (סנהדרין דף פ״ח) דאי א״צ אגד לית ביה משום בל תוסיף דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. דאינו חבור עם השאר. והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו:

במשיחה. רש״י פי׳ חוט של משיחה. וכן במשנה ג׳ פ״ב דר״ה. ומיהו במשנה ג׳ פכ״א דכלים תנן חוט ומשיחה ש״מ דתרי מיני נינהו. ובסוף כלאים פי׳ הר״ב משיחות יתירים וחבלים וא״כ ז״ש הר״ב בכלים חוט ומשיחה וחבל אשגרת לישן. וחבל היינו פי׳ דמשיחה. ובערוך מפרש משיחה יתר. [*ופי׳ הרמב״ם כתבתי במשנה י״ג פי״ז דכלים]:

במינו היו אוגדים אותו למטה. פי׳ הר״ב וזה לנוי בעלמא. וכן לשון רש״י וז״ל בגמרא נמצא אגד העליון לנוי בעלמא ולא להכשיר מצוה. לפיכך אינו תוספת לעבור על בל תוסיף:

ט **מנענעין**. פירש הר״ב מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות בגמרא וכתב רש״י בפ״ה דמנחות דף ס״ב מוליך ומביא לצפון ודרום ומזרח ומערב. כדי לעצור רוחות רעות הבאות מארבע רוחות ע״כ. מסייע ליה להרא״ש. ומיהו ז״ש לצפון ודרום וכו׳. ודאי דלא כסדרן נקטינהו דהא כל פינות כו׳ לא יהו אלא לימין. כדפירש הר״ב משנה ה׳ פ״ד דיומא. ועוד דמסתברא דהתחלה למזרח שכנגד פניו דא״צ עדיין לשום פנייה. וכן הוא בטור סימן תרנ״א. מזרח דרום צפון מערב. וגם זה קשה. ובשם מהרי״ל בב״י מזרח דרום מערב צפון. ובעל לבוש מלכות כתב מזרח צפון מערב דרום. ועקר ראייתו מהחוש שכן דרך הפונים ואינה ראייה למצות מלך עלינו ומ״ש שכן סדר היקף המזבח ג״כ אינה ראייה. דהתם שאני דמבחוץ מסבב ונמצא שפונה לימינו בזה הסדר. אבל עם הלולב הוא עומד בפנים ומסבב הרוחות בתוכם. ונמצא כשיפנה בתחלה לצפון דלשמאלו הוא פונה. [*וכן אתה מוצא בגבולות הארץ בפרשת מסעי שיהושע החולק הוא יעמוד בפנים של ארץ ישראל. ומסדר לו גבולותיה מנגב לים ומים לצפון. ומצפון למזרח. ומה שלא התחיל במזרח ויפנה אח״כ לנגב. לפי שא״כ כדי להגביל גבולי המזרח יהיה צריך להתחיל בקצה מזרחית צפונית ומשם לנגב ונמצא שיהיה תחלת פנייתו לשמאלו לקצה מזרחית צפונית. והא דכתבתי שם ביומא דהא דכל פינות הוא מים של שלמה ילפינן. ואמאי לא יליף לה מדפרשת מסעי שכתוב בתורה. נ״ל דההיא דמיא טפי דקאי אהיקף דכהן גדול בחיטוי מזבח פנימי שהקיפו מבחוץ הוא. ומיהו למ״ש בס״ד בפ״ג דמסכת תמיד משנה ג׳ בשם רש״י ז״ל דחושבנא לאו בכלל דכל פינות כו׳ דדוקא עבודה כו׳ אין ראיה כלל מהך דבפרשת מסעי. שג״כ אינו אלא כחשבון בעלמא. עוד עיין בפ״ב דסוטה משנה ב׳ נכנס להיכל ופנה לימינו כו׳] וראייתו מהכתיבה ג״כ אינה ראייה. שאע״פ שהשורות אל עבר שמאלו פונות והולכות. מ״מ כל אות ואות שהוא כותב מושכיהו לימינו בפרט בכתב אשורית. [*ועם היות שסדר האותיות שבזה אחר זה בשורות פונות אל השמאל. זה ג״כ מטעם אחר שפנייה זו היא אליו. מה שאין כן פנייה הימנית שהיא לחוץ ממנו וידוע שפניית אליו. מעולה מפניית החוץ ממנו. ונמצא עכשיו שבכתיבה אשורית נמצאו שתי הסגולות. אבל כל שלא נוכל לקיים שתיהן אמרו ז״ל שכל הפינות יהיו לימין. מטעם הכתוב שכתבתי בפ״ד דיומא משנה ה׳ בד״ה עולין במזרחו וכו׳. וראיתי בתשובות מהרי״ל סימן מ׳ כתוב ותמיהני על כתיבת [תורתינו] הקדושה דמפנין לשמאל. ושמא משה רבינו עליו השלום עיניו ראו את מורו יתברך ופנה לימינו שרא לי מר ע״כ לשונו. וזה דוחק משני פנים חדא דלא הוי כמו לימינו דכל פינות כו׳. ועוד דנצטרך לומר הואיל ומשה הוצרך לכתוב כך. מש״ה אנן נמי צריכין לכתוב כמ״ש הוא ז״ל. אבל לדידי הכתיבה עצמה היא לימין של הכותב כדפרישית]. ומה שרוצה להסתייע מדרך הסוד שלא יסיים במערב שהיא מדה״ד. וקורא על העושים כן שומר פתאים. הגם שלא עמדתי בסוד ה׳. ודעת קדושים אדע. אכן שעיפי ישיבוני שהרי אחרי המערב חוזרים לרום ותחת. והנה ישובו הדברים לתחת שהוא סוף ותשובת ההיקף. ורחמים הם:

בהודו לה׳ כי טוב. ובאנא הושיעה נא. דכתיב (ד״ה א׳ ט״ז) אז ירננו עצי היער וגו׳ וכתיב בתריה [*הודו לה׳ כי טוב וכתיב נמי בתריה] ואמרו הושיענו אלהי ישענו. ואיתא במדרש לפי שבר״ה באין לדין ישראל וא״ה. ואין יודעין מי יצא זכאי ומי יצא חייב נתן הקב״ה מצוה זו לישראל שיהיו שמחים בלולביהם כאדם היוצא לפני השופט זכאי שהוא שמח. והיינו דכתיב ירננו עצי היער כלומר ירננו בעצי היער כאשר יצאו לפני ה׳ זכאין כשבא לשפוט את הארץ ובמה ירננו בהודו ובהושיעה נא עכ״ל הרא״ש:

ובית שמאי אומרים אף באנא הצליחה נא. נ״ל דס״ל דאע״ג דגבי ירננו עצי היער לא כתיב אלא ואמרו הושיענו. היינו דלא נקט אלא תחלת המקרא דאנא הושיעה וה״ה לסופו דאנא הצליחה הואיל ומקרא אחד הוא ולפי שב״ש באו להוסיף על דברי בית הלל. סדרם אחריהם וכן במשנה ה׳ פ״ד דגיטין. שבאו ב״ש להשיב על דברי ב״ה משא״כ בשאר דוכתי בכל הגמרא. ועיין משנה ב׳ פ״ב דחגיגה ומשנה ג׳ פ״ק דעדיות:

[*אלא באנא ה׳ הושיעה נא. יש לפרש דלא פליגי אבית הלל שהרי רבן גמליאל ורבי יהושע מבית הלל הם. ולא העיד ר׳ עקיבא אלא שלא נענעו בהצליחה נא כב״ש. אלא שהר״ב פי׳ ואין כך הלכה אלא כדברי ב״ה. ואי איתא דרבן גמליאל ורבי יהושע כבית הלל הוו עבדין. היאך פי׳ ואין כך הלכה. ולכך נראה שהר״ב גירסא אחרת היתה לו. וכמו שכתב אלא כו׳ בלבד ולא שהוא הוסיף תיבת בלבד אלא שהגירסא שלו כך היתה. וכן היא הגירסא בסדר המשנה שבירושלמי ואתמר עלה בירושלמי. הא בהודו לא. להוציא אף באנא ה׳ הצליחה נא. ונ״ל דהכי מפרש לה הר״ב דה״ק הא בהודו לא כלומר דלא בא להוציא באנא הצליחה נא. דהא דקאמר ר״ע. אלא באנא כו׳. רישא דקרא נקט ולא בא להוציא אלא בהודו. ומשני להוציא אף באנא הצליחה נא. ולא מבעיא הודו דלא נקט ר׳ עקיבא כלל. ומיהו י״ל דהכי קאמר להוציא אף וכו׳ דלא כבית שמאי שאומרים אף באנא הצליחה. אבל

בהודו מנענעין כדברי ב״ה]:

מי שבא בדרך כו׳ לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו. בגמרא דייק מדתנן מי שבא. דמשמע ממקום רחוק ש״מ דבחול המועד מיירי דאי בי״ט מי שרי. וכיון דבחול המועד דנטילת לולב מדרבנן. מתניתין בדליכא שהות דהא תנן במשנה ב׳ פ״ק דשבת דאין מפסיקין לתפלה. ופי׳ הר״ב בדאיכא שהות:

י **מי שהיה עבד כו׳.** כתב הר״ב דמי שאינו חייב בדבר כו׳. והני פטורים מקריאת הלל דהוי מצוה שהזמן גרמא. תוספת. ופי׳ קטן עיין במשנה ד׳ פ״ב דמגילה:

ותהי לו מאירה. פי׳ הר״ב שלא למד. שאילו למד לא היו מקרין אותו כיון שצריך לענות אחריהן כל מה שהוא אומר. אבל כשהגדול מקרא אותו והוא עונה אחריו הלוויה לא אמר שתבא עליו מאירה שדרך הגדול להקרות ואפילו לבקיאים. הר״ן:

עונה אחריו הלוויה. פירש הר״ב על כל דבר ודבר. עיין במשנה ד׳ פרק ה׳ דסוטה:

יא **הכל כמנהג המדינה.** כתב הר״ב אבל ברכת ההלל לפניו מצוה היא בכל מקום. גמרא. וטעמא כדאיתא במגילה דף כ״א כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן כלישנא והוא עבר לפניהם (בראשית ל״ג). ובמשנה ז׳ פ״ה דפסחים כתבתי דתקנת נביאים היא וא״כ תקשה היכי מברכינן וצונו. שאלה זו נשאלה בגמרא פרק במה מדליקין על ברכת נר חנוכה דף כ״ג [*ובמכילתין פרק דלקמן [דף מ״ו]] ותירצו מלא תסור (דברים י״ז) א״נ שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שם ל״ב):

מחברו. פי׳ הר״ב ע״ה והלוקח חבר דאי ע״ה מי ציית למחשד לחברו. ואפ״ה קרי ליה חברו כמ״ש הטעם במשנה ב׳ פ״ד דדמאי:

נותן לו אתרוג במתנה. דאתרוג בכלל לולב דקתני. וז״ל רש״י חבר שקונה הושענא כולה מעם הארץ. ונותן לו. פירש״י. יבקש ממנו שיתן לו כו׳. ועיין במשנה ג׳ פרק ח׳ דשביעית:

יב **ובמדינה.** כתב הר״ב בירושלים וכו׳ ועיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ק דשקלים:

זכר למקדש. גמ׳ מנין דעבדינן זכר למקדש דאמר קרא (ירמיה ל׳) ציון [היא] דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה:

ושיהא יום הנף כו׳. במשנה ג׳ פ״ד דר״ה קתני הרבה תקנות שהתקין. ואלו שתי תקנות דהכא מתני בהדדי. ומשמע שתיקנם ביחד והלכך הכא דמייתי הראשונה אגב תני נמי לשנייה דעמה. אבל במשנה ה׳ פ״י דמנחות דאצטריך לסיפא. לא תני רישא אגב סיפא. הר״ן. אלא שהוצרכתי להוסיף קצת:

כולו אסור. כתב הר״ב משום מהרה יבנה בית המקדש כו׳. ומקשים בגמרא דאבני אימת אי ביום ט״ז כבר הותר משהאיר המזרח. אלא דנבנה קודם ט״ז מחצות תשתרי כדתנן במשנה ה׳ פ״י דמנחות הרחוקים מותרים מחצות היום שאין בית דין מתעצלין ומשני דאבני בלילה. א״נ [סמוך] לשקיעת החמה דט״ו [*ופירש״י דהיא היא] ומרוב הטרחות שיש בקצירת העומר עד הבאתו כדתנן התם לא יספיקו להקריב למחר קודם חצות. ועיין בפי׳ הר״ב דמנחות. תמצא פי׳ אחר במשנה זו:

יג **מוליכין את לולביהם לבית הכנסת.** פי׳ הר״ב דמצות לולב דוחה כו׳ לפיכך היו מוליכין כו׳. דלענין נטילתו בלבד דוחה שבת. הר״ן. כלומר אבל לא לענין הוצאה. וטעמא עיין במ״ח פרק בתרא דר״ה ובגמרא בפ׳ דלקמן דף מ״ד מסקינן דהכא בגבולין מיירי מדלא קתני להר הבית כמו במשנה ד׳ פרק דלקמן. ומיהו בזמן שבית המקדש קיים דניטל בשבת ביום ראשון במקדש ובמקומות הסמוכים ששלוחי ב״ד מגיעים שם ויודעים אימתי הוקבע החודש אבל בזמן שאין בית המקדש קיים אע״פ שעדיין קבעו ע״פ הראיה הואיל ואין כאן מקדש שניטל הלולב בו השוו חכמים מדותיהם בכל המקומות כי היכי שלא תהא תורה כשתי תורות והא דנקט ריב״ז שיהא ניטל שבעה ר״ל מלבד יום השבת ועיין במשנה ג׳ פ״ד דר״ה:

יד **מפני שהוציאו ברשות.** שהיה טרוד במצוה ומחשב ועוסק וממהר לעשותה ומתוך כך טעה ושכח שבת והך מתניתין דוקא בזמן שבית המקדש קיים. הר״ן. ועיין מ״ש בס״ד בריש מסכת שבת בדבור פשט העני וכו׳. ומ״ש הר״ב דמשכחת דלא נפיק י״ח כגון שהפכו כו׳. בגמרא. וכתבו התוספות דסוגיא דהכא ס״ל דמצות אין צריכות כונה מדאיצטריך לשנויי הכי דהא במוציא לר״ה אין שייך מתכוין לצאת [כל כמה דלא בירך]. ועוד דאיירי בהולך אצל בקי ללמוד. עכ״ד. וכן כתב הר״ן ותימא על הר״ב שפסק בריש פרק ב׳ דברכות דקיי״ל כמ״ד מצות צריכות כונה. וכן עולה פירושו במשנה ז׳ פרק ג׳ דר״ה וכמו כן הרמב״ם מפרש באלו המקומות. וכן פסק. בהן בחיבורו דמצות צריכות כונה [מלבד באכל מצה בלא כונה דפסק שיצא מהטעם שכתב הר״ן בפרק ג׳ דר״ה משום דנהנה] ובמתניתין דהכא מפרש להני שנויי וצ״ע. אבל בפרק ב׳ מהל׳ שגגות כתב למשנתינו המוציא כו׳ כדי לצאת בו כלומר שעדיין לא יצא. ולא התנה באופני ההוצאה. ש״מ משום דלמאי דקיי״ל דמצות צריכות כוונה ליתנהו להני שינויי ומ״ש הר״ב א״נ שהוציאן בכלי. כתב הר״ן. לא תקשה לך אמאי אינו חייב על הכלי. דבטל הוא לגבי הלולב וכדתנן במשנה ה׳ פ״י דשבת:

טו **מקבלת אשה וכו׳.** דמהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא אימא לא תקבל דלגבה איסור טלטול קמ״ל כיון דראוי לנטילת אנשים תורת כלי עליו ומותר בטלטול לכל. גמרא:

בשבת. בזמן שהיו נוטלין לולב בשבת הרמב״ם בהלכות לולב:

פרק ד

א **וניסוך המים.** כתב הר״ב בתמידי החג שחרית כמ״ש במשנה ה׳ פרק ב׳ דיומא. ועיין לקמן משנה ט׳:

החליל. כתב הר״ב ומנגנים בחלילים ובכנורות. עיין בפירושו ר״פ דלקמן:

ב **[*לולב שבעה כיצד.** והרא״ש גורס ששה ושבעה כיצד והיא גירסא נכונה ועיין רפ״ה]:

יו״ט הראשון שחל להיות בשבת. פירש הר״ב דיום ראשון דוחה שבת עיין פרק דלעיל משנה י״ג. ומ״ש דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ולא פירש מקדש ש״מ דאפילו בגבולים. כן פי׳ רש״י ועיין פרק דלעיל משנה י״ב:

ושאר כל הימים ששה. כתב הר״ב דהעמידו דבריהם כו׳. וכתב רש״י וא״ת נמצא ב״ד מתנין לעקור דבר מן התורה הא אותיבנא ביבמות [בהאשה רבה דף צ׳] ושנינן שב ואל תעשה שאני ע״כ. ומ״ש הר״ב ובדין הוא דאפי׳ בזמן הזה כו׳ אלא משום דלא בקיאינן כו׳. וא״ת הרי לפי מ״ש במשנה ו׳ פרק דלעיל בקיאינן כמ״ש שם. ומיהו בגמרא כי אמרינן האי טעמא משמע דעדיין היו קובעין בא״י ומקרי אנן לא בקיאין לפי שאע״פ שהיו יודעין לחשוב העבור. מ״מ היו סמוכים על קביעות ארץ ישראל. ובמקום שאין שלוחי בית דין מגיעין שם הוו כאינן בקיאין. דהא פריך עלה אינהו דידעי בקיבוע דירחא [לדחי] ופירש״י אינהו בני ארץ ישראל שעדיין מקדשין על פי הראיה. והתוספות שכתבו דמאי דקאמר לא בקיאינן. אף על גב דידעינן עבוד רבנן כאילו לא ידענו אפשר שסוברים כהרא״ש לעיל במשנה ו׳ דפסולי אתרוג דראשון פסולים ג״כ בשני דלכל דבר עבוד רבנן כלא ידענו. אבל להר״ב מי ניחא. וא״ל דאי לא נטלינן פסול בשני נמצא כשאין כאן אחר שהוא כשר יושב ובטל ממצוה דדבריהם. והויא חומרא דאתי לידי קולא. וכמ״ש הר״ן בשם י״א. דקשיא לי א״כ בנטילת לולב עצמו למה תקנו. אלא שב ואל תעשה שאני. [הכא נמי שב ואל תעשה שאני]. וכבר דחה הוא ז״ל מטעם אחר. אלא נראה טעמא כמ״ש הרמב״ם. והוא סובר ג״כ כהר״ב בדין פסולי אתרוג. ומפרש למשנתינו הכי דמשום דבזמן הקביעות בארץ ישראל שאחר החורבן הואיל והרחוקים לא היו יכולין ליטול דלא ידעי אימתי הוקבע ר״ח שלא הגיעו אליהם שלוחי ב״ד ומפני כן גם בני ארץ ישראל ג״כ לא היו נוטלין דלא לעבדו כשתי תורות כמ״ש לעיל משנה י״ג. ולפיכך אע״פ שאח״כ נתבטלו השלוחים לגמרי לפי שגם בא״י לא קבעו. וכ״ע אחשבון סמכי. והשתא כולי עלמא מיקרי בקיאין בקיבוע דירחא. אפ״ה כדי שלא לחדש דבר נשאר כמות שהיה אחר החורבן בימי הקביעות דארץ ישראל ע״כ. ובהכי ניחא ודאי. דהכא שאני משום דבימי הקביעות שאחר החורבן היו מתקנים אפילו על בני ארץ ישראל דבקיאי שלא ליטול בשבת משום גזירה דאיסור כרת לגבי הרחוקים. הניחו אח״כ כמות שהיה. אבל בדין פסולי אתרוג דבני ארץ ישראל היו מחולקים בימי הקביעות. מבני חוצה לארץ. ועליהם לא נגזרה הגזרה מעולם. הלכך השתא דכ״ע עושין על פי החשבון ובקיאים. לא שייך לומר להניח כמות שהיה כיון שאדרבה מעולם היו בני ארץ ישראל מכשירין הפסולין בשני. וא״כ שפיר טפי להשוות המדות ולהכשיר כמוהם. כיון שנוכל. מטעם דהשתא כולי עלמא בקיאים. ואל תשיבני משני ימים טובים של גליות. דאההוא שלחו מתם דלעבדו משום דלמא גזרי מלכות שלא יתעסקו במצות. ותשתכח סוד העבור ויעשו מלא חסר כו׳. ויאכלו חמץ בפסח. כדאיתא בפ״ק דביצה דף ד׳. וכי עבדינן יו״ט שני קודש תו ליכא למיחש להא דתם. ודיני אתרוג שאינו אלא בחג משוין המדות עם בני ארץ ישראל. ועוד שהיא מצוה בפני עצמה ולא בקדושת יו״ט תליא. ועיין משנה ב׳ פרק ג׳ דביצה. ומ״ש הר״ב וטעמא דגזרו כו׳. והרי כו׳. אלא טלטול בעלמא דטלטול מיהו איכא מאחר דאין עשוי כלי. אע״ג דחזי למצוה כדאשכחן בקנים דשלחן במנחות פרק י״א משנה ו׳. תוספות. ומ״ש שמא יטלנו כו׳ ויעבירנו ד״א ברשות הרבים. הכי איתא בגמרא וכתב רש״י ה״ה דמצי למימר ויוציא מרשות היחיד לרשות הרבים. [ולא נקט הכי אע״ג דהוי אורחא דמלתא טפי. תוספות פ״ק דמגילה דף ד׳]. אלא שברוב מקומות וענינים יש לחוש להעברת ד״א. ואין לחוש להוצאה. כגון שהיה מונח בכרמלית או בקרפף או בגיגה דאין כאן אסור הוצאה דאורייתא ויש כאן איסור העברה בר״ה ע״כ. וכתב הר״ן בריש פרק ד׳ דר״ה. וא״ת ומ״ש הני דגזרינן ומ״ש מילה דלא גזרינן. [בריש פי״ט דשבת] שמא יעביר תינוק או איזמל בר״ה. וי״ל דהני שאני לפי שהכל טרודין בהן ולא מדכר חד לחבריה מה שאין כן במילה. ע״כ. ועיין במשנה ב׳ פרק ז׳ דפסחים. ומ״ש שמא יעביר תינוק ר״ל לאחר המילה שהוא חולה וככפות דמי. כמ״ש בשבת בשם התוספות. [*ועיין במ״ש במשנה ב׳ פרק י״ח דשבת] והתוספות פ״ק דמגילה דף ד׳. תירצו משום דמילה חמירא שכן נכרתו עליה י״ג בריתות. וגם אין אדם מל אלא א״כ הוי בקי דסכנה יש בדבר ע״כ. ועיין מ״ש בס״ד במשנה ב׳ פ״ק דמגילה. ומ״ש והיינו טעמא דשופר במשנה ג׳ פ״ד דר״ה. עוד ע״ש במשנה ג׳

ומשנה ח׳. ומ״ש והיינו טעמא דמגילה. אגזירה שמא יטלנו קאי. וכמ״ש במשנה ב׳ פ״ק דמגילה. אבל משום דלא בקיאינן לא שייך לענין מגילה דכיון דמדבריהם היא. ואפילו היינו בקיאין. לא היה דוחה שבת:

ג **[*ערבה שבעה כיצד.** וגירסת הרא״ש ששה ושבעה כדלעיל]:

יום שביעי של ערבה שחל להיות בשבת. כתב הר״ב דעבוד הכירא לדעת שהיא דאורייתא כו׳. תקון דשביעי שלה דוחה שבת במקדש וכו׳. ומפרש בגמרא. אבל בראשון לא תקנו דלא מוכחא מלתא דמשום ערבה תקנו. אלא יאמרו דהואיל ומשום לולב אדחי דחוהו נמי לערבה. וכיון דקא מפקת ליה מראשון אוקמא אשביעי יום מסוים. או ראשון. או אחרון. ובכולהו יומי לא תקינו דלדחי דאתי לזלזולי במצות לולב. ולומר שאינה חשובה כמו ערבה. וכי תימא דהשתא דתקינו דערבה לדחי כדי לפרסם. א״כ לולב נמי אינו מפורש בתורה אלא ולקחתם לכם ביום הראשון. אבל דשבעה במקדש מושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים ילפי׳ בפרק דלעיל משנה י״ב. ואיכא למטעי דדלמא לאו שמחת לולב קאמר. ליתקני דלדחי אף בא׳ משאר הימים. ומשנינן דלולב דמסור לכל לא בעי לתקן משום פרסומא. דשמא יעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים. אבל ערבה אינה מסורה אלא לשלוחי ב״ד פירש הר״ן דכמו שבמקדש הביאו שלוחי ב״ד ממקום הנקרא מוצא כדלקמן. וכן בגבולין נמסר לשלוחי ב״ד להביאם. וכיון שמיד שלוחי ב״ד לוקחים אימת ב״ד עליהם. וליכא למיחש לשמא יעבירנו כו׳. ורש״י פי׳ שלוחי ב״ד מביאין וכהנים מקיפין. ולא הוה נטילה אחרת וכולהו זריזין וזהירין. ודעת הרמב״ם נראה כהר״ן. דגבי ערבה דשבת כתב ולמחר זוקפין כו׳. ובאין העם ולוקחים ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושין בכל יום. ומ״ש הר״ב הלל״מ עיין במשנה ה׳. ומ״ש הר״ב והאידנא אינה אלא מנהג נביאים כו׳. קשה והרי נביאים האחרונים שהם חגי וחביריו. בתחלת בית שני היו. ואי אלו הנביאים שהנהיגו לנו כן בזמן הזה. ובגמרא דבזמן המקדש בגבולים הוא מנהג נביאים. וי״ל דה״ק הר״ב והאידנא אינה כו׳ אשביעי מהדר וקאי. כלומר דהאידנא אע״ג דה״ל למעבד נמי שבעה ימים זכר למקדש כמו בלולב אפ״ה אינה אלא בשביעי. הואיל ובגבולין אינה אלא מנהג נביאים אפי׳ בזמן הבית. וכיון דבגבולין אין לערבה עיקר מן התורה. להכי לא תיקנו שבעה זכר למקדש כמו בלולב דאית ליה עיקר מן התורה והכי איתא בגמ׳ וטעמא דקבעו השביעי ולא יום אחר. כתב ב״י [בסימן תרס״ד] הואיל והיה מיוחד במקדש לדחות השבת:

ד **מצות לולב.** פירש״י מצות לולב ביו״ט הראשון שחל להיות בשבת כיצד:

והחזנים פירש הר״ב שמשים ועיין מ״ש בס״ד רפ״ז דיומא:

על גב האיצטבא. ה״ג גב כדאיתא בגמרא. דאי על הגג היה מתיבש ויבש פסול ובפ״ק דפסחים גרסינן גג משום שהונחו החלות שם. כדי שיראו העם שלא הגיע זמן איסור חמץ. וה״נ גרסינן גג במשנה ד׳ פ״ח דשקלים. ולא כמו שהועתק בספרי הרמב״ם בפרק ז׳ מהלכות כלי המקדש גב:

ומלמדין כו׳. אבל במשנה י״ג דפ׳ דלעיל לא הוצרכו ללמד דבגבולין היה כמ״ש שם ולא היה העם רב. ולקמן במוריביות נמי לא הוצרכו ללמד. מהאי טעמא לפרש״י דלעיל שהיו רק כהנים. ולהר״ן והרמב״ם היינו טעמא דערבה שלוחי ב״ד הביאום. ואין אחד מהן זוכה בה עד למחרת. וכ״כ תוס׳ סוף דמ״ג:

ה **מוריביות.** פי׳ הר״ב ענפים גדולים. עיין מ״ש במשנה ה׳ פ״ג דשביעית:

וזוקפין אותן בצדי המזבח. היינו לאחר שהקיפוהו פעם אחת. כ״כ התוספות. ולהרמב״ם שכתבתי לשונו במשנה ג׳ נראה דזקופה היתה מתחלה. ואח״כ נוטלין. כלומר כמו נטילת לולב ועוד נראה מלשונו שם דלא הקיפו אלא בלולב:

וראשיהן כפופין ע״ג המזבח. יליף לה בגמרא מדכתיב (תהילים קי״ח:כ״ז) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח ופירש״י אסרו כמו הקיפו. אסרי לגפן (בראשית מ״ט:י״א) תרגום יסחר ישראל. בעבותים באילנות כמו ובין עבותים היתה צמרתו (יחזקאל ל״א:ג׳). עד קרנות שהם גבוהות מן המזבח. ועיין משנה ג׳ דהל״מ אלא דאסמכוהו אקרא. ומ״ש הר״ב שהיו גדולים י״א אמה. ומוטין על המזבח אמה. כדאיתא בגמ׳. דאיסוד מנח לה וגובה המזבח מן היסוד עד גגו שהוא מקום הקרנות ח׳ אמות. כדתנן בפ״ג ממדות ומפני שהסובב בולט אמה כדתנן התם הוצרך למושכן לשפת כניסת היסוד ונמצא שמפני ההטיה לא נשאר רק ב׳ אמות בקרוב והיו כפופים אותן ב׳ אמות:

תקעו והריעו ותקעו. לשון הרמב״ם בהלכות לולב בעת שהיו מביאין אותה וסודרין אותה תוקעים וכו׳. וכתבו התוס׳ משום שמחה ובפ״ה דף נ״א מפרש רש״י בר״ה יליף לכל תקיעות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה:

מקיפין. במשנה ג׳ פי׳ הר״ב כמ״ד בגמרא בערבה. והרמב״ם כתב כמ״ד דהיו מקיפים בלולביהם. ומיהו המקיפין לא היו אלא כהנים לכ״ע שאע״פ שישראל נכנס לצורך מצוה לעזרת כהנים מ״מ בין האולם ולמזבח אינו נכנס. כדתנן סוף פ״ק דכלים. והכי מפרש בגמרא:

אני והו. פי׳ הר״ב שני שמות של ע״ב. הנקובין בויסע. ויבא. ויט. בפרשת בשלח. דכל אחד יש בו ע״ב אותיות. ומהן שם המפורש אות ראשונה של פסוק ראשון. ואחרונה של אמצעי. וראשונה של אחרון. וכן בזה הסדר כולן. השם הראשון והו. וי״ו של ויסע ה״א דכל הלילה וי״ו דויט. ושם הל״ז.

הוא אני. אלף דישראל נון ראשונה דהענן בחשבון של מפרע ויו״ד דרוח קדים כן פירש״י. וכאשר נעשה שתי מערכות מאלו השמות יהיה השם הל״ז. הראשון ממערכה השניה ונמצא שאלו שני שמות אני והו הם הראשונים לשתים המערכות. והקדים שם אני שהוא ראשית מערכה שניה כדרך אני ראשון ואני אחרון. שוב מצאתי חלוקת שם ע״ב לחצאין בספר הבהיר הביאו הספ״ר והנאני וכתב התוספות ואמרו שתי שמות הללו משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דיחזקאל (א) ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב בירמיה (מ). והוא אסור בזיקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו:

ואותו היום. בשביעי. רש״י:

יופי לך מזבח. היופי הזה אנו עושין לך שאתה מכפר עלינו. רש״י בגמרא:

ליה ולך מזבח. פירשו בגמ׳ דה״ק ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים. ליה אנחנו מודים ולך אנו מקלסים. ופירש״י ליה אנו מודים שהוא אלהינו. מודים לאו לשון הוד אלא לשון תודה שאנו מודים בו ולא כופרים. ולך אנו משבחים שאתה חביב לפניו לכפר עלינו. ע״כ. וראיתי לבעל כף נחת שכתב וז״ל ליה למי שהזכיר בסמוך אני והו הושיעה נא. ואית דגרסי ליה שם יו״ד ה״א. ואינו נראה דלמה לנו להזכיר כאן זה השם מה שלא הזכיר בכל המשנה ולא בכל התורה כי אם פעם אחת. ועוד שזהו מחלוקת ר׳ יהודה עם תנא קמא. שתנא קמא אומר שבהקפת המזבח היו מזכירין שם עצמות השם ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא. ור׳ יהודה אומר שלא היו מזכירין אותו כי אם בכנוי הו ואם בהקפה עצמה שהיא מצוה וכעין תפלה לא היו מזכירין עצמות השם. כל שכן בפטירה שאין כאן לא מצוה ולא תפלה. עכ״ל. ואין אני מודה לו בזה כלל. אלא כאית דגרסי דהכי נהגי עלמא בסדר ההושענות שהכניס הפייטן זה הקילוס בפיוטו. וכן מנוקד בסידורים חדשים גם ישנים וז״ש שלא הוזכר בתורה כי אם פעם אחת. לא ידעתי איזה שזכר ואיזה ששכח ששנים בתורה בפ״א בבשלח. בשירה עזי וזמרת יה. ובסוף בשלח כי יד על כס יה. [*דהלכה כרבא דבתראה הוא וס״ל בפרק ע״פ דף קי״ז דכס יה נחלק לשנים דמה שנדפס בגמרא רבא קודם רב. ודאי טעות מהמדפיסים הוא. ודרבא צ״ל רב. ורב צ״ל רבא. והא דבמסורה מלכים א׳ ג׳. לא קחשיב ליה בהדי פסוקים דאית בהון ה׳ מילין נרדפין מן ב׳ ב׳ אתוון. ואזלה לה כרבי יוחנן ורב דס״ל דשם אחד הן. אבל ההלכה ודאי כרבא דבתראה הוא. וכן מוכח מפירש״י פרשת בשלח. גם בזוהר פרשת בראשית דנחלק לשנים. גם במסורה נחמיה ב׳ קחשיב ליה אבל מה דלא חשיב שם. גם לי גם לך לא. דמלכים א׳ ג׳. הא ודאי השמטת המעתיקים. או המדפיסים. וכן נמי צריך להיות ו׳ פסוקים וכן נמסרו ו׳ פסוקים במסרה קטנה בפ׳ וישלח. ובשמואל א׳ כ׳ כ״ט] והרי שנים בתורה. ובנביאים נמצאים אראה יה יה בארץ החיים בישעיה. ובכתובים מן המצר קראתי יה. ענני במרחב יה. ומכל אלו עיניך הרואות כי זה השם ראוי לאומרו ולהזכירו בתפלה. שכן הוזכר על מפלתן של מצרים. ושל עמלק. ורפואת חזקיה. ובתפלת ההלל מן המצר. ומה שהביא ראיה ממחלוקת רבי יהודה ותנא קמא אני אומר לפי דרכו משם ראיה דכמו דפליגי רבי יהודה ות״ק חד אמר שמזכיר השם וחד אמר בכינוי. הכי נמי ת״ק ור״א. אלא ת״ק דר״א ס״ל כרבי יהודה ורבי אליעזר כתנא קמא דר״י. וכיון דת״ק דר״י סובר שמזכיר השם לא ה״ל לר״א לחלוק לעיל משום דסובר כת״ק. ועוד מאן לימא לן דהני תלתא פירושי שכתב הר״ב בטעמו של רבי יהודה דפליגי. ולפיכך סובר דטעמו להזכיר רק כינוי דאפשר וקרוב לשמוע דככולהו פירושי נתכוין רבי יהודה וכיון שיש בכינוים אלו כל הני טעמי. סובר דיותר ראוי לאומרם. ולא מפני שאין ראוי להזכיר שם העצם. ובלי ספק עוד לו טעם. או טעמים נסתרים ממנו וגלוים לרואי השמש ואור החכמה. ועוד מהיכי תיתי שר״י יחוש להזכיר שם העצם בתפלה ובלשון הכתוב ממש. אנא ה׳ הושיעה נא ובמקום הקדוש והנורא הזה אשר עליו נאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי. ועוד למה יזכיר [ליה] בלשון ארמית. ומיד למזבח בלשון עברית. ועוד דכפי הפירוש שבגמרא הכל בלשון עברית חוץ מתיבה זו. וקשיא למה. ועוד ראיתי בהקדמת רבינו לספר גבורות ה׳. וכן בספר דרך חיים. שכתב לפום ריהטא. ולפי דרכו. שלכך אמרו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים שהוא בהשתחוויה. כדאמרי׳ ליה אנו משתחווים וכתיב ענני במרחב יה שמזה השם ההרחבה. הנה מבואר מדבריו שכן היא גירסתו. ולא כדברי בעל כף נחת. גם עיין עוד במשנה ד׳ פ׳ דלקמן מ״ש שם בס״ד. ועוד שמע נא את אשר אגיד לך דבר יקר שמעתי מפי חכם מחכמי הדור שמו מהר״ר מאיר באך יצ״ו. אמר כי שם ההוי״ה הנכבד והנורא בנקודותיו הידועות ראוי לחקור על שרשו ואמר כי שרשו הם שתי אותיות האחרונות ושהוא עתיד מבנין הפעיל כמו יהודה לתפלה נחמיה י״א. וכמו ולי יהושיע בהלל. וכמו שבאלו הוי״ו היא שנהפכה מיו״ד. כי השרש ידה ישע כי כן משפט העתידים מנחי יו״ד בזה הבנין כן וי״ו שבשם אמתתו יו״ד. אלא שממשפט הלשון הקודש. נהפכה לוי״ו בזה הבנין. ואע״פ שי״ל כי לא נהפכה ושרשו וה ויהיה כפירושם ז״ל לשון שמחה כמאמרם [איכה רבתי פסוק היו צריה] בין וי לוה נמלט ר׳ יוחנן בן זכאי. אבל הקמץ תהי׳ לנקבה. לכן הקרוב אליו שהשרש יה והוא השם שהוא קדוש ואינו נמחק ובזה השם בן ד׳ בא בעתיד ופירוש השם יה כתרגומו דחילו ויאמר נא שהוא עתיד להטיל אימה יתירה על הבריות עכ״ד ואין סתירה לדבריו מדברי בעל ספ״ר. שכתב שמזה השם לא נגזר שום פעל. כי הוא דיבר ככתבו. מבלי שהביט אל שרשו. [*ומצאתי להראב״ע בפירושו לפסוק עזי וגו׳ שבשירת הים שכתב בזה הלשון. ובעבור כי מלת אהיה ידוע בלשון. הוצרך להחליף היו״ד בוי״ו בשם הנכבד ע״כ] ובכן אפריון נמטייה. ובא נא וראה כמה צדקו דבריו. שהרי אמרו ז״ל בפסוק כי יד על כס יה. שאין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק. והרי ע״י משה רבינו עליו השלום נאמר זה הכתוב אשאלך

והודיעני מה זה שנשבע שאין השם שלם. והיה בזמן המשכן ואחריו שני מקדשים וכמה פעמים נזכר בתורה השם השלם. ואילו זה השם יה לא בא בתורה אלא פעמיים. אבל לפי הדברים הללו הענין כמשמעו שהשם השלם הוא הוראה על שיטיל אימה על הבריות לעתיד. וביאר עכשיו בשבועה זו ששלימותו זה לא תהיה אלא לעתיד אחר נקמת עמלק. ואילו לא ביאר בכאן. לא היינו יודעים מהשם עצמו שהוא עתיד על איזה עתיד שהוא אומר. שיש מחר שהוא לאחר זמן. ויש מחר שהוא למחרתו. ומעכשיו זכינו לדין שזה השם הזכירו עכשיו במקדש. הוא ולא אחר. שלא בלבד שהוא קדוש שאינו נמחק. כי אם גם זאת שהוא שרש השם הגדול והנורא. ואתה קורא ידיד ומשכיל. הסכת ושמע דרז"ל על שם הזה היה הוה ויהיה שאמנם שלשתם הם אינם רמוזים. אבל כתובים כסדרן. וזה כי אחר שאמרנו ששרשו יו"ד במקום וי"ו הרי לך יהיה. וכן היה בהסיר יו"ד העתיד. גם הוה. כי היה בחולם הה"א ענינו כמו הוה וכן אתה מוצא (שמות ט':ג') הנה יד ה' הויה במקנך. ואם בעל נפש אתה ועמדת בסוד ה' תדע מן מוצא דבר כי זה השם בן שתי אותיות הוא ראשית הגלוי. והשם בן ד' אותיות סדר המרכבה. ואמרו האבות הן הן המרכבה:

[*אמר יו"ט אחר הרבה שנים שכתבתי להא דלעיל דהלכתא כרבא דבתראה הוא דמחלק כס יה לשנים באו לידי שמות גיטין להרב הגדול מהר"ר שלמה לוריא זלה"ה הועתקו מספרו ים של שלמה ממסכת גיטין פרק השולח. ושם ראיתי דפסק נמי כרבא דבתראה הוא. אבל כפי גירסת הספר דרבא מוקדם לרב ועם היות שאין מדרכי בחבור הזה להאריך בפסקי הלכות אפס כי הרב הגדול הגאון הזה הוא מובהק חריף ובקי זך ונקי והיה כי יראה הרואה יאמר מה לננס אצל הענק. וגם יהיה לו נחת לבעל כף נחת כי מצא און לו וגברא רבה דמסייע ליה. אמור אמרתי להביא הדברים בכור הבחינה ולהוציא מתוכה שהגירסא מוכרחת להיות רב במקום רבא ורבא במקום רב כמו שכתבתי. והנני מעתיק תחלה ל' הסוגיא [פסחים ריש דף קי"ז] ואח"כ אעתיק דבריו של רש"ל ז"ל. ואחר כן אשיב עליהם בעזה"י ובחר לך הנאות והצדק:

לשון הסוגיא אמר רב חסדא אמר ר' יוחנן הלוויה וכסיה וידידיה אחת הן ורבא אמר כסיה ומרחביה אחת הן רב אמר מרחביה בלבד איבעיא להו מרחביה לרב חסדא מאי תיקו. איבעיא להו ידידיה לרב מאי תא שמע. דאמר רב ידידיה מחלק לשנים לפיכך ידיד חול יה קודש איבעיא להו הלוויה לרב מאי. תא שמע דאמר רב חזינא תילים דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ע"כ בסוגיא:

והנה רש"ל זלה"ה בסדר א"ב של שמות גיטין שלו באות הי"ד בשם ידידיה. שם כתב בפשיטות. שרבא הוא שאמר מרחביה וכסיה אחת ורב אמר מרחביה בלבד. ובתחלת אות הכ"ף כתב וז"ל לפי הסוגיא שהזכרתי דקיי"ל כרבא דאמר מרחביה וכסיה אחת א"כ למה כותבין הסופרים לפי תיקונם כס יה בעינן ב' תיבות נגד הסוגיא והלכה. ואף אם תמצא לומר שאין הלכה כרבא. הלא אף רב חסדא בשם רבי יוחנן נמי סבירא ליה הכי. ועוד דאין מחלוקת בכסיה. מדפריך התם לרב דאמר ידידיה נחלק לשנים הלוויה מאי. ולא פריך כסיה. משמע דאין מחלוקת בכסיה. ואין לומר מ"ש התם חדא היא ר"ל שלא יכול לפסוק בב' שיטות. והיינו דמסיק התם הלוויה בשתי תיבות. שיכול לכתוב בב' שיטות כמו שהיה כתוב בתהילים דרבי חייא. זה אינו. חדא דלישנא אחת היא לא משמע אלא תיבה אחת. ועוד דלפי זה משמע אבל ידידיה דלרב נחלק לשתים כותבין בב' שיטות דהא ליתא כאשר הוכחתי מכדר לעומר שהוא שני תיבות ואין לחלק בשתי שטות אם לא שתפרש שכדר לעומר אין צריך לכתוב בשתי שטות לאפוקי בת היענה שצריך ב' שטות. וכבר הוכיח מהרא"י דליתא כי לא נמצא כן בספר תורה. [הוכחה זו כתבה בשם ידידיה ומס"פ אלו טריפות היא] על כן אומר אני אי איישר חילי אבטליניה להזהיר הסופרים עכ"ל רש"ל ז"ל. ואני אומר וקורא אני על הגאון רש"ל זלה"ה. המקרא הזה לא יאונה לצדיק כל און. ולכן לא נתבטל על ידו כי אוכיח בראיות ברורות שהסופרים שכותבין כסיה בשתים מכוונים כהלכה. וכמו שכתבתי כבר לעיל. לפי שרש"ל שכתב דרבא אמר מרחביה וכסיה אחת. היינו שכן הגירסא בגמ'. רב חסדא אמר ר' יוחנן. ואח"כ רבא. ואח"כ רב. ואף שק' ודאי למה נסדר רבא קודם רב פירכא זו הכניסה רש"ל בשם ידידיה. שכתב והלכה כרבא דבתראה הוא אפילו פליג אר' יוחנן. כ"ש אי פליג ארב חסדא ואמר שלא אמר ר' יוחנן אלא הני תרתי. ואין לומר דרבא לא פליג אהא דרב חסדא למעוטי. אלא להוסיף מרחביה. דא"כ לא ה"ל לומר אלא מרחביה לחודיה. ועוד דהא בתר הכי בעי מרחביה לרב חסדא מאי ועמד בתיקו עכ"ל. הנה שסובר דלהכי מוקדם רבא משום דקאי ארב חסדא. ואמר דלא אמר ר"י כדאמר רב חסדא משמיה אך בלשון ספיקא כתב כן אי פליג ארב חסדא. ואני אומר שאף ספק אין כאן. ומעולם לא נחלק רבא על מה שאמר רב חסדא משמיה דר' יוחנן. ויאמר הוא שלא אמר ר' יוחנן כן. דאי הכי לפי סוגית השיטות הל"ל ורבא אמר ר"י כסיה ומרחביה. ולפיכך עקרן של הדברים דרב מוקדם לרבא ואמר כסיה ומרחביה [אחת הן] ורבא אמר מרחביה בלבד וכלומר אינך בשתים והלכה כמותו דבתראה הוא. והשתא דרב אמר מרחב יה וכס יה אין מקום לדיוקו של רש"ל. אמאי לא פריך לרב כס יה מאי דהא איהו אמר כס יה אחת. ועוד אני אומר אפי' אי רב אמר מרחב יה בלבד ליכא לדיוקא דרש"ל. דהא אי איתא דמשום הכי לא פריך לרב כס יה מאי משום דלא פליג אכס יה וכ"ע מודו ביה א"כ רבא ל"ל לאדכורי כס יה כמו שרב לא הוצרך להזכירו משום דכ"ע מודו ביה. ה"נ רבא לא ה"ל למנקטי'. ותו דהשתא רב כמו רבא קאמר ה"ל לסתמא דגמרא לומר וכן אמר רב והיה עם זה מיושב גם כן אמאי לא הקדים רב לרבא, ותו לפי סוגיות כל השיטות אי איתא דפשיטא להבעיין דבכסיה כ"ע מודו. הכי הל"ל כסיה לרב לא מבעיא ליה דאחת היא. אלא ידידיה כו' הלוויה כו' ובלא"ה

נמי תמיה לי היכי ס״ד דהבעיין למיבעי אליביה דרב וכפי גירסת הספרים שתפס רש״ל. הלא רב מרחביה בלבד אמר. ובתיבת בלבד ודאי ממעט לכולהו אינך ומאי מבעיא ליה. וכ״ת דס״ד דהבעיין דתיבת בלבד ממעט כסיה דאמר רבא. זו קשה מן הראשונות. דא״כ לאו כ״ע מודו בכסיה ואף לית הלכתא השתא כרבא מכיון דסתם גמרא מסדר לרב בתר רבא. משמע דסתם גמ׳ כרב ס״ל ולא כרבא. ויש לתמוה על רש״ל שלא עיין [בפסחים דף קט״ז ע״ב] בפירוש רשב״ם שכתב אדבעיא להו ידידיה לרב מאי [כו׳] ת״ש חזינא תילים דבי חביבי כו׳ וז״ל מפליג פליג או אוסיפו מוסיף אבל רבא פשיטא דפליג מדקאמר בלבד. חביבי דודי רבי חייא. עכ״ל. ורבי חייא דודו של רב היה כדאיתא בפ״ק דפסחים דף ד׳. ואף שיכול רש״ל ז״ל לומר דאה״נ חביבי דודו של רבא ואינו רבי חייא ויגיה דאמר רבא. אני אומר ודאי אי שת לבו לדברי הרשב״ם. יכול להיות שהיה נכנס לדוחק זה אבל מדלא הביא להרשב״ם ויכתב עליו כן לית בזה ספיקא דאגב חורפיה לא עיין בפירשב״ם ואי הוה עיין הוה משכח והיה מודה על האמת כדרך כל חכם כ״ש גדול כמוהו. ועוד יש לי ראיה ברורה דרב הוא דאמר להא מלתא ולא רבא. מן הירושלמי פ״ק דמגילה רב ושמואל חד אמר הללו יה. וחרונא אמר הלוויה כו׳. ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא. מן מה דאמר רב שמעית מן חביבי אם יתן לי אדם ספר תילים של ר״מ מוחק אני את כל הלוויה שבו שלא נתכוין לקדשו. הוי דו אמר הלוויה עכ״ל. והא הכא אין להגיה רבא מדבר פלוגתיה הוא שמואל ואע״ג דירושלמי חולק עם גמרא דידן. דהא לגמרא דידן רב אמר הלוויה שתים לפי הגירסא שאני מחזיק בה וכפי פירוש רשב״ם. נראה לי דלא קשיא דאה״נ דודאי הא דאמר רבי חייא על תילים דר׳ מאיר והא דהעיד רב על תילים דרבי חייא עצמו חלוקים הם. אבל הירושלמי לא ידע עדותו של רב מתהלים דר״ח. כמו דלא ידע מאן אמר דא ומאן אמר דא. דרב ושמואל בבבל היו והלכך דייק מדאמר שמעית כו׳. אבל גמרא דידן ידע נמי אידך היינו עדות רב על תילים דרבי חייא ושזה היה עיקר לרב לסמוך על תילים דר׳ חייא. ותו לא מידי. אלא שפיר עבדי הסופרים שכותבים כסיה בשתי תיבות דהשם קדוש. וברוך הוא אשר הנחני בדרך אמת]:

ו **חריות של דקל**. פי׳ הר״ב דכתיב כפות תמרים שתים הן כו׳. ורבנן כפת כתיב. גמרא:

ואותו היום נקרא כו׳. כתבו התוספות דלא יתכן כלל לפרש דרבי יוחנן בן ברוקא לא פליג אלא בשביעי. אלא אכולהו נמי פליג דסבר חריות של דקל היו מביאין כל שבעה ולא ערבה וכו׳. וכמו רבנן דנפקא להו מהל״מ. דהיינו כל שבעה. והא דקתני מתניתין ואותו היום לאו דוקא יום אחד:

ז **מיד התינוקות שומטים וכו׳**. כתב הר״ב ואין בדבר משום גזל. ר״ל גזל דדבריהם. כת״ק דרבי (יהודה) [צ״ל ר׳ יוסי] במשנה ח׳ פ״ה דגיטין. ולשון רש״י לא משום גזל ולא משום דרכי שלום. ומ״ש הר״ב בפירוש אחר. התינוקות משליכין לולביהן מידם ופירש״י בגמרא דלשון שומטים כמו שומטו ומניחו בקרן זוית [ביצה כ״ח:] ומ״ש הר״ב כיון דהוקצה כו׳ וללשון ראשון פירש״י דשאני אתרוגי התינוקות שלא הוקצו למצוה גמורה:

ח **מלמד שחייב אדם כו׳**. ובכבוד יו״ט האחרון כו׳ דכתיב חג הסכות וגו׳ שבעת ימים וסמיך ליה ושמחת בחגך. וכתיב בפרשת עשר תעשר חג הסוכות וגו׳ שבעת ימים תחוג וגו׳ והיית אך שמח לרבות לילי יו״ט האחרון לשמחה. או אינו אלא לילי ראשון ושישחוט מערב יום טוב דבלילה אין שוחטין קדשים דכתיב ביום צוותו. ת״ל אך חלק. ומה ראית מרבה אני ליל יום טוב אחרון שיש לפניו שמחה. ומוציא אני ליל ראשון שאין לפניו שמחה. גמרא. ופירש״י דשאר לילות א״צ ריבויא דבכלל ימים הם והא דמרבה הלילה של אחרון משום דסמוך לשבעה. והיום אתיא בק״ו דעיקר שמחה ביום. ואע״ג דכשחל יו״ט הראשון בשבת ליכא שמחה דשלמי שמחה אינן דוחין את השבת דדוקא ביום טוב פליגי במשנה ד׳ פ״ה דביצה וה״ל למתני השמחה שמנה ושבעה. הא אותבינן לה בפרק ו׳ דפסחים דף ע״א. ומשני דמשמחו בכסות נקייה ויין ישן. ובהכי ניחא נמי כל לילה שלאחר שבת שבחג דשלמים שנשחטו בע״ש כבר עבר זמן אכילתן:

מוריד את הכלים. לפי שרובן עושין סוכותיהן בראש גגן להכי תנן מוריד. רש״י סוף מסכת שבת דף קנ״ד:

ט **ניסוך המים**. בפ״ג ד׳ ל״ד. ופ״ד דף מ״ד אמרינן דהל״מ הוא והכי מסקינן בפ״ק דתענית דף ג׳. אע״ג דדרשי תנאי רמוזי בקראי:

כיצד צלוחית כו׳. הכא תנא סדר המילוי והניסוך ובפרק דלקמן תני השמחה והיציאה מבית המקדש אל השילוח למלאות:

מן השילוח. פירש הר״ב הוא מעיין וכו׳. דכתיב ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. תוספות [מ״ח ד״ה מנה״מ]:

ופנה לשמאלו. טעמא מפורש במשנה ג׳ פ״ו דזבחים:

שני ספלים של כסף. הקשו בתוס׳ דהך צלוחית של זהב מקודש הי׳ דהא במשנה דלקמן אמרינן דחבית לא הוי מקודש ש״מ דצלוחית מקודש הוי. וא״כ היאך מורידין בקודש משל זהב לשל כסף והתנן דאין מורידין במנחות [פי״א משנה ז׳. ובמשנה ד׳ פרק ו׳ דשקלים] ותירצו די״ל דספלים היו קבועים בסיד. ולא כלים נינהו דנחשבים כגופו של מזבח. והרי הם כלבונה שהיתה בבזיכין של זהב שהיו מקטירין על המזבח:

שהיו מושחרין פניהם מפני היין. דכיון דאמר מר עירה של יין לתוך של מים יצא של מים אתי לאשחורי. גמרא:

עירה של מים לתוך של יין וכו׳. לכאורה נראה לפרש כלומר שהחליף. וכן לשון רש״י בגמרא אאתי לאשחורי דלעיל לפי שפעמים שמחליפין. אבל ל׳

הרמב״ם בפ״י מהלכות תמידין. ואם עירה המים וכו׳ או היין וכו׳ ונסך שניהם בכלי אחד יצא:

רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמנה. לא מצאתי טעם לדבריו. וא״א לומר דלא סבירא ליה הל״מ. כמ״ש בשם התו׳ בכיוצא בזה במשנה ג׳ פ״ח דיבמות. והאריך הרמב״ם בזה בהקדמתו לזרעים עיין שם. ועי׳ מ״ש במשנה ב׳ פ״ב דסוטה. וי״ל דסבירא ליה דכמו שנתרבית לשמחת שלמים כדלעיל ה״נ יש לרבות לשמחת ניסוך דמקרי שמחה כדלקמן. ובטעם דלוג אפשר שסובר כראב״י דמשנה ג׳ פ״ט דמנחות דסבירא ליה אפילו מנחה של ששים עשרון אינו מביא אלא לוגה וכיון דמתנדב סתם אינו מביא אלא לוג. ה״נ דלא פי׳ בכמה הוא הניסוך מביא לוג. ואף ר׳ נחמיה ס״ל כראב״י כדאיתא בגמ׳ התם. ועוד אפשר דיליף ממצורע עני שמביא לוג שמן א׳ למנחתו ואע״פ דזה יחיד וזה צבור יליף מהפחות כך נ״ל. [*ושוב מצאתי בפירש״י פי״ג דזבחים שכתב בלוג גמירי לה ע״כ. ועיין עוד מ״ש שם בס״ד]:

באתרוגיהן. ללמדך שאין ניסוך אלא בשחר בשעת נטילת לולב. גמ׳ פרק ב׳ דיומא דף כ״ו:

י **היה ממלא מן הכיור.** פי׳ הר״ב לפי שהיו משקעים אותו מבערב. וכן פי׳ רש״י. ועיין ביומא פ״ג משנה י׳ מ״ש שם בס״ד:

המגולין פסולים לגבי המזבח. מסקינן בגמרא משום הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה׳ צבאות (מלאכי א׳):

פרק ה

א **החליל.** עיין משנה ג׳ פרק ג׳ דבכורים. ומ״ש הר״ב הרבה מיני זמר היו שם לקמן במשנה ד׳:

של בית השואבה. שם המקום שהיו מתקנים לשמחה. הרמב״ם:

שאינה דוחה כו׳. הא דלא קתני כיצד יו״ט שחל להיות כו׳ כבפירקין דלעיל. משום דבעי למסמך ולמימר חליל של בית השואבה. דדייק מיניה בגמרא האי הוא דלא דחי. הא דקרבן דחי. תוס׳ [*ועיין במשנה ג׳ פ״ב דערובין]:

לא את השבת ולא את היום טוב. אע״ג דחליל אינו אסור אלא משום שמא יתקן כלי שיר. כמו לא מספקים. ולא מטפחים. דמשנה ב׳ פ״ה דביצה וקיי״ל [בפרק בתרא דערובין] דאין שבות במקדש. בית השואבה שאני. כדאמרינן בגמרא שאינה אלא משום שמחה יתרה. תוספת:

ב **ירדו לעזרת נשים.** כהנים ולוים יורדין מעזרת ישראל שהיא גבוהה לעזרת נשים שלמטה הימנה בשפוע ההר. רש״י. ועיין במדות:

תקון גדול. ר״ל גדול התועלת. הרמב״ם. וכתב הר״ב שהיו מקיפין אותה גזוזטרא. גמ׳. כאותה ששנינו [במשנה ה׳ פ״ב דמדות] חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא. פירש״י שבראשונה לא היו זיזין יוצאין מן הכתלים והקיפוה גזוזטרא. נותנין זיזין בכתלים בולטין מן הכותל סביב סביב. וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות לווחים שקורין פלנ״ק. כדי שיהו נשים כו׳ וזהו תיקון גדול דקתני שמתקנים בכל שנה. רש״י. והקשו בגמרא והכתיב (ד״ה א׳ כ״ח) הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל. ותירצו קרא אשכחו ודרוש (זכריה י״ב:י״ב) וספדה הארץ וגו׳. משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד. וק״ו ממקום הספד למקום שמחה וכו׳. ומ״ש הר״ב הנשים מלמעלה. פירש הרמב״ם כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. והדין עמו. כי האנשים שלמטה היו הרואין בשמחה לא השמחים בעצמן. כמ״ש הר״ב במדות שם. כי השמחים היו חסידים וכו׳ כדלקמן. וא״כ הוצרך לטעם. ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש. כי הוא ימשל בך כתיב (בראשית ו׳). ועוד משום קישוי לדעת. ושמא יראה קרי. כ״ש בחצרות בית ה׳:

ומנורות. גבהן פירש הר״ב לקמן:

[*ילדים. בחורים. רש״י]:

של מאה ועשרים לוג. תנא של שלשים שלשים לוג. שהם כולם מאה ועשרים לוגין. ותנא דידן כללא נקט. ואפשר לי לומר משום דסימנייהו שנותיו של משה רבינו ע״ה שאור תורתו זורחת עלינו. ועוד היא מאירה. שכיוצא בזה נתנו סימן במדרש על מספר הללויה שעונין הצבור כפי מנהגם בימי הגמרא. שעולין למספר שנותיו של אהרן קכ״ג. כמ״ש הרמב״ם בפ״ג [הי״ב] מהלכות חנוכה [*והכ״מ לא הראה מקומו ואני מצאתיו במסכת סופרים פי״ו]:

ג **מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהן.** כתבו התוספות תימה דלא קא חשיב כתונת. שגם היא היתה של שש ע״כ. ולי קשה גם מצנפת. [*ועיין במשנה ה׳ פ״ז דיומא:

שאינה מאירה כו׳. פי׳ הר״ב לפי שהמנורות כו׳ ומסיים רש״י וכותל מזרחי שהיא לסוף עזרת נשים היה נמוך כדאמר בסדר יומא [וכן בפרק ב׳ דמדות משנה ד׳] והמנורות עולות למעלה הימנה]:

ד **חסידים ואנשי מעשה כו׳.** ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה. אלא גדולי חכמי ישראל. וראשי ישיבות וסנהדרין. והזקנים. ואנשי מעשה. הם שהיו מרקדים. ומספקים. ומנגנין. ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם האנשים והנשים [כולן] באין לראות ולשמוע. לשון רמב״ם סוף

ה׳ לולב:

[*היו מרקדים לפניהם. קאי על הרואים. דתנן בריש פרקין מי שלא ראה בשמחת כו׳ ש״מ דרואים היו. וכן שמעינן לה מהא דתנן במשנה ב׳ ומתקנים שם תיקון גדול. כדפי׳ הר״ב שם]:

דברי שירות ותשבחות. כתב הר״ב אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו. אלו חסידים. פירש״י כל חסיד. הוי חסיד מעיקרו. ואמרו שלא עברנו עבירה בילדותינו לבייש את זקנותינו. והיינו תשבחות שמשבחין להקב״ה על כך:

בשער העליון. והוא שער הנקנור. ולמה נקרא שער העליון. לפי שהוא למעלה מעזרת נשים. לשון הרמב״ם פ״ז מהלכות כלי המקדש. וכלומר דלא תטעה שהוא שער העליון שבדרום. הנזכר בפ״ו דשקלים וספ״ב דמדות. וטעמא דהא הכא יציאתם למזרח היה ובפ״ה מהלכות בית הבחירה בכ״מ מראה מקום לשם נקנור. ולא הראה מקום לשם עליון וממתניתין היא. ועוד בירושלמי פ״ה דערובין שבעה שמות היה לו שער סור כו׳ שער העליון:

קרא הגבר. והיו שוהין בתקיעות ובהפיכות פניהם למערב וגם בחזרה לאחר מילוי. והיה מאיר היום קודם שיגיעו [לעזרה]. ועד שיקדשן בכלי לא הוכשרו להפסל בלינה כדתנן פרק חטאת העוף במסכת מעילה גבי נסכים. ואע״פ שהצלוחית היתה מקודשת. מ״מ אין כלי שרת מקדשין בחוץ אלא בפנים דאלת״ה הא אמרן במשנה י׳ פ״ג דיומא דעלות השחר זמן פסולן של מי הכיור. כ״כ התוס׳:

תקעו וכו׳. עיין פרק דלעיל משנה ה׳:

הגיעו למעלה עשירית. בעי רבי ירמיה למעלה עשירית דנחית חמשה. וקאי אעשרה. או דלמא דנחית י׳ וקאי אחמשה תיקו. ובדף נ״ד פירש״י דגמירי להו חשבון התקיעות בחג [כו׳]. ומעלה עשירית משום דמקום מסויים [בעלמא] הוא לידע היכן תוקעין אותם:

היו תוקעין והולכין. ומאריכין בהן עד שמגיעין וכו׳ רש״י וכפירוש הר״ב במשנה דלקמן:

אבותינו שהיו במקום הזה וכו׳. פירש״י אבותינו בבית הראשון היו כופרין ולא היו פניהם לבית. אלא אחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳ פסוק הוא ביחזקאל [ח׳ ט״ז]:

ליה עינינו. גם בכאן פי׳ בכף נחת. ליה להיכל וכבר הארכתי במשנה ה׳ פרק דלעיל שהוא שם קדוש וכלפי הש״י אמרוה. ועיין מ״ש לקמן:

אנו ליה וליה עינינו. פי׳ הר״ב ליה משתחוים כו׳ דהשתא לא הוי כמו מודים מודים דמשתקים אותו. כדתנן במ״ג פ״ה דברכות ופ״ד דמגילה. משום דמשמע כמקבל עליו שתי רשויות. כ״ש הכא דשתי שמות מזכיר. דכיון דאתרי מילי קא מדכר ליה תרי זימני ולאו אחדא מלתא תרי זימני לית לן בה גמרא. ומכאן סתירה גמורה לפירושו של בעל כף נחת. שכתב ליה אנו משתחוים וליה אנו מיחלים. שזהו לשון הגמרא שממנו תקובל תפלתינו והם ב׳ דברים הפך מעשה אבותם. שלא די שהיו משתחוים לשמש. אלא אחוריהם להיכל. שלא היו מחשיבין אותו. שכן דרך מי שאינו מחשיב הדבר. שהופך פניו ממנו. עכ״ל. ואי איתא דכלפי ההיכל אמרו כך. מאי קשיא לגמרא ממודים מודים שהוא כלפי הקב״ה:

ה **ובמוספין היו מוסיפין עוד ט׳.** מסקינן דף נ״ה דט׳ הוא דמוסיפים לכל המוספים שיהיו בו ביום ואין תוקעין לכל מוסף ומוסף ומהאי טעמא ניחא דלא חשיב ר״ה שחל להיות בשבת. דאיכא מוסף דשבת וראש חדש. ור״ה שהן כ״ז. וכ״א שבכל יום אלא שלכל המוספים לא היו אלא ט׳:

להבטיל העם ממלאכה. לשון הר״ב תקיעה שניה. לישנא דברייתא בפ״ב דשבת דף ל״ה נקט. וכתבו התוס׳ דתקיעה לאו דווקא. דתרועה היא. ומ״ש הר״ב שלישית סלק המסלק פירש רש״י שם. קדרות העשויות להסתלק למאכל הלילה:

ערב שבת שבתוך החג כו׳. ושבת שבתוך החג. שהיו תשע למוספים. ולהוו נ״א לא מצי למתני. דהא בצרי להו כולהו דמשום בית השואבה. דתנן ריש [פירקין] דאינן דוחין השבת. גמרא. ומ״ש הר״ב ולא מייתי כשחל להיות ערב פסח בשבת כו׳ דמוסיפין עד נ״ז תקיעות. שהפסח נשחט בג׳ כתות. כת אחר כת כדתנן בפ״ה דפסחים. וכל כת קוראה את ההלל שלשה פעמים שהיו פסחיהן מרובין. והם טעונים הלל בשחיטתן ולא היו מספיקין לשחוט פסחיהן כל כת וכת עד שיקראוה ג׳ פעמים. ואע״ג דתנן ואע״פ שלא שלשו מימיהם לא גמרו פעם שלישית. מיהו אין כת שלא היתה גומרתו ב׳ פעמים. ומתחלת בו פעם שלישית. ואין חסר מן התקיעות כלום. שבתחלת קריאה תוקעים. ובכל קריאה ג׳ תקיעות. כך פירש״י. ואע״פ שהתוספות הקשו ופרשו בע״א. לא כתבתיו. לפי שלסברתם היו התקיעות בתחלת פרק מפרקי השיר והר״ב מפרש בהדיא בסוף תמיד דבסוף הפרק היו תוקעים [*ועיין עוד מ״ש שם] ומה שהקשו דהלשון אע״פ שלא שלשו מימיהן משמע שאפילו כת ראשונה לא התחילו כו׳ אינו מוכרח. ומ״ש הר״ב דלא חשיב ליה משום דלא שכיחי כולי האי. גמרא. וקאמר דאילו ערב שבת שבתוך החג איתיה בכל שנה ושנה דלא משכחת לה שלא יהיה [ערב] שבת בחג אא״כ יהיה יום טוב הראשון בערב שבת [וביום טוב בצרי להו תקיעות דבית השואבה דאינן דוחין היום טוב] וא״כ ראש השנה חל להיות כן. ויהיה יום כפורים בחד בשבת וקי״ל דדחינן לראש השנה למחרתו כדי שלא יחול יום כפורים באחד בשבת כדמפרש טעמא בפ״ק דראש השנה דף כ׳ משום מתיא. שלא יסריח המת שימות בשבת ולא יכול להקבר לא היום ולא למחר. והמפרש לה׳ קידוש החודש כתב בספ״ו בשם רבינו חננאל. שאין זה עקר הטעם לדחות אלא

שהדחיות מסורות הלמ״מ הם ולא נתגלו אלא לב״ד המעיינים בסוד העבור. ולפיכך הבלתי יודעים מסבירים להם הטעם. ואחרים שהוא ר״מ נמי לא קבל הלכה למשה מסיני זו. כמ״ש ס״פ ט״ו דשבת [*ועיין מ״ש במשנה ו׳ י׳ פ״ד [צ״ל מ״ז וט׳ פי״א]. דמנחות]:

ושלשה למילוי המים. פי׳ הר״ב לאחר ששאבום כו׳ כדתנן משנה ט׳ פרק דלעיל:

ו **[*משמרות**. שם משמורה פירשתי פרק קמא דברכות]:

ששה כו׳ וחמשה כו׳. אע״פ שמשמרה ומשמרת לשון נקיבה. מאמרם לא היה אלא על ראש המשמרה כאשר יאמרו בכל המשנה. יהויריב וידעיה. רוצה בו משמרת יהויריב משמרת ידעיה. ואולי שהיה מונה וסומך על מלת משמר שהוא לשון זכר. הרמב״ם. וכן עוד במשניות דלקמן לשון זכר מהאי טעמא:

חוזרין חלילה. כדרך שסדרום בד״ה [א׳ כ״ד] יהויריב ראשון ואחריו ידעיה חרים כו׳. כולן כמות שהן סדורים. רש״י. ומיהו בבית שני שלא עלו אלא ארבעה מן המשמרות ונתחלקו לכ״ד וידעיה עלה קודם יהויריב. הלכך ששה שלו קודמים. כדאיתא בפ׳ בתרא דתענית בגמרא דף כ״ז:

ז **בשלשה פרקים**. בשלשה רגלים. רש״י:

היו כל המשמרות שוות. גמ׳ שנאמר (דברים י״ח:ו׳) וכי יבא הלוי מאחד שעריך ובא בכל אות נפשו ושרת יכול אף בשאר ימות השנה ת״ל מאחד שעריך. לא אמרתי אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד כלומר בעיר אחת. וע״כ קרא בכהן ולא בלוי מדכתיב ושרת שאין הלוים ראוים לשירות ובכ״ד מקומות נקראו כהנים לוים רש״י. ועי׳ לקמן:

באמורי הרגלים. כתב הר״ב כגון חזה ושוק כו׳ והוא הדין לעבודתן. וכ״כ הרמב״ם מה שראוי מהם לאכול אוכלין אותו בשוה. והראוי לשרפה מקריבין אותו בשותפות כמו שנזכר:

ובחלוק לחם הפנים. שנאמר (שם) חלק כחלק יאכלו. כחלק עבודה כך חלק אכילה ולקרבנות לא אצטריך דכיון דכולם שוות בעבודה נפקא לן דשוות באכילה מדכתיב (ויקרא ז׳:ט׳) לכהן המקריב אותה לו תהיה. אלא ללחם הפנים שאין בו עבודה שכבר נעשית עבודתו משבת שעברה דאי משום הקטרת בזיכים. להתיר לחם קאתיין ואין עבודה זו בגוף הלחם. וכתבו התוס׳ דחלוק הוא דמרבינן אבל סלוקו וסדורו והקטרת הבזיכים למשמר הקבוע [*והכי תניא בתוספתא וטעמא] מדמרבינן ליה מיאכלו משמע לאכילה רבייה רחמנא ולא לעבודה:

הילך מצה הילך חמץ. מצה [ואח״כ חמץ] דתדיר [ושאינו תדיר] תדיר קודם. [כדתנן בריש פ״י דזבחים]. גמרא:

מקריב תמידין כו׳. דחובות הבאות ברגל שלא מחמת הרגל אפקינהו רחמנא מושרת ככל אחיו שנאמר (דברים י״ח:ח׳) לבד ממכריו על האבות מה שמכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך. ובכלל זה נדרים ונדבות וקרבנות צבור דאיתנהו בשאר ימות השנה והרי הן למשמר המשמש וה״ה במשמר המשמש בשבוע שחל בו הרגל. גמרא:

ושאר קרבנות צבור. [כתב הר״ב] לאתויי פר העלם כו׳. גמרא. וכתבו התוספות בד״ה ובחלוק וכו׳. ומוסף שבת לא מפרש מתני׳ מידי. ושיירא. והוי בכלל דשאר קרבנות צבור וכי קאמר בגמרא לאתויי פר העלם כו׳ הוי מצי [למימר] לאתויי מוסף שבת דבהדיא קתני בתוספתא שהוא למשמר הקבוע והא דמרבה לחם הפנים טפי. דיאכלו משמע מידי דאכילה [כו׳] שכבר נעשית עבודתו כדלעיל:

מלפניה. כתב הר״ב אם חל שמיני כו׳ וכן לשון רש״י. וה״ה ז׳ דפסח וראשון דשבועות ושני דראש השנה אלא משום דמכילתין בחג. נקט לשמיני דחג ולשון הרמב״ם כשיחול יום טוב האחרון וכן לשון הר״ב לקמן. וטעם שכתב הר״ב מפני קדימתן ואיחורן. בגמ׳. והוסיף הרמב״ם לבאר שיש תועלת למקדש. שעל ידי חלוק להם הלחם חלק כחלק יבואו למקדש ואם יתאחר אחד מבעלי המשמר ימצא אחר שיבא במקומו. כך פירש דבריו הכסף משנה בפרק ד׳ מהלכות תמידין ויש הוכחה לדברי הרמב״ם מדאמרינן בגמרא תיקנו רבנן מילתא. וכל תקנה מפני התועלת היא:

ח **והמתעכב נוטל שתים**. פירש הר״ב כל המשמרות שנתעכבו וכו׳ וכ״כ רש״י. ויש להקשות דה״ל למתני והמתעכבים. ועוד הקשה הכסף משנה בפרק ד׳ מהל׳ תמידין התינח אם חל י״ט האחרון בחמישי בשבת דהוו מתעכבים. אבל כשחל יום טוב הראשון בשני בשבת מאי מתעכב שייך למימר. המתעכב והמקדים הוה ליה למתני. והרמב״ם מפרש דהמתעכב הוא מלשון תרגום. ויתמהמה מתרגמינן ויתעכב ור״ל שכשחל יום אחד בינתים ונמצא שהמשמר שחל בו הי״ט מתעצלים מלבא כולם הואיל ובשבוע שלהם חל הי״ט שיד כל המשמרות שוות. ולפיכך הואיל ומעטים הם הבאים מאותה המשמר אינם נוטלים אלא שתים ולפי זה כשחל י״ט ביום שני. שבת שקודם י״ט משמר היוצא נוטל עשר והוא שקורא התנא משמר שזמנו קבוע והנכנס נוטל שתים מהטעם האמור וכשחל י״ט האחרון להיות בחמישי שבת שאחר המועד משמר הנכנס נוטל עשר והיוצא נוטל שתים שהם המתעצלים:

הנכנס נוטל שבע. כתב הר״ב בשכר הגפת דלתות. ואע״ג שגם עליו תעבור חלוקה הזאת לשבת הבאה שהנכנס אחריו נוטל שבע והוא חמש. וא״כ מאי

מהני להם חוק זה. אמרו בגמרא דניחא ליה לאיניש ליקח לאלתר ולא להמתין להבא אע״פ שאם ימתין יבוא לו גם כן שוה בשוה:

חולקת. בכוליה פירקין מתני בלשון זכר כמ״ש במשנה ו׳ טעם הדבר. והכא בבילגה נקט לשון נקיבה ונ״ל דודאי שהלשון משמרה סובל לשון זכר מהטעם שכתב הרמב״ם לעיל וסובל לשון נקיבה כי כן המלה בעצמה. ולפיכך בבילגה הניחו הלשון לנקיבה לגנאי ועוד שהחוטאת אשה היתה. ואל תטעה לחשוב בילגה לשם אשה כי הוא שם ראש המשמר החמשה עשר בדברי הימים א׳ כ״ד:

וטבעתה קבועה. פירוש הר״ב שמכניס צואר הבהמה לתוכה כו׳ ומבואר יותר בסוף מעשר שני ופרק ד׳ דתמיד:

סליק מסכת סוכה